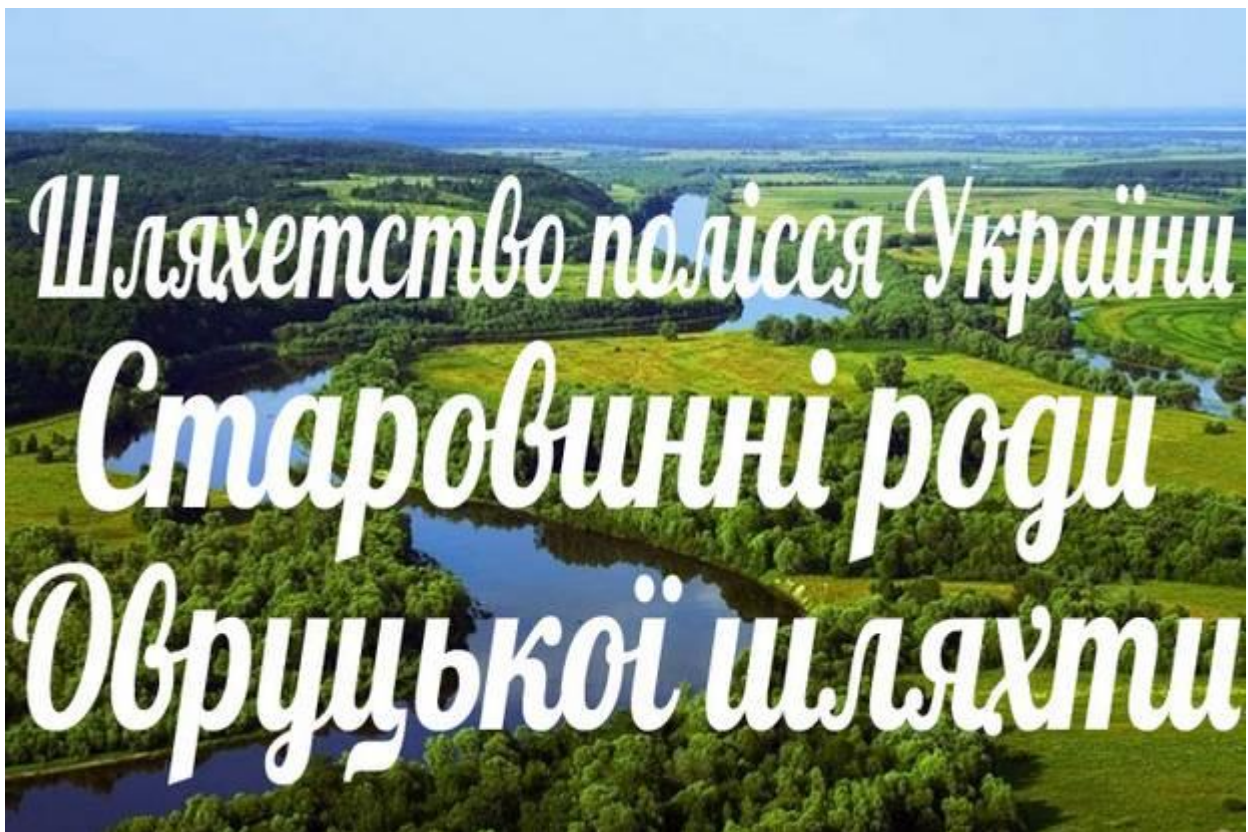

**Міжнародна громадська організація «ЗЕМЛЯЦТВО
ЖИТОМИРЯН»**

СУСПІЛЬНО-НАУКОВИЙ ПРОЕКТ

**«ШЛЯХЕТСТВО ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ТА ДЕРЖАВО-ТВОРЧИЙ
ФЕНОМЕН УКРАЇНИ»**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Київ
2018**

Міжнародна громадська організація «Земляцтво Житомирян»
Інститут історії НАН України
ВНЗ «Національна академія управління»

**ШЛЯХЕТСТВО ПОЛІССЯ УКРАЇНИ.
СТАРОВИННІ РОДИ ОВРУЦЬКОЇ ШЛЯХТИ**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Київ
2018**

УДК [908+94+929.7.031] (477.41/42)
ББК 26.89+63.3(4Укр1)
Б-24

ШЛЯХЕТСТВО ПОЛІССЯ УКРАЇНИ. СТАРОВИННІ РОДИ ОВРУЦЬКОЇ ШЛЯХТИ : МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ, 20-21 квітня 2018 року. / за ред. д.ф.н, професора В.Ф. Баранівського – К.: Вид-во ТОВ «НПВ ІНТЕРСЕРВІС», 2018. – 216с.

ISBN 978-617-696-569-9

У збірнику матеріалів конференції здійснений показ шляхетства України як історико-культурного феномену; прослідкована історична тяглість становлення дворянсько-шляхетських родів від Древлянщини до сьогодення; висвітлена боротьба овруцької шляхти за свої права в період перебування в складі Речі Посполитої та Російської імперії; проведено наукові розвідки щодо історії найбільш відомих старовинних родів овруцької шляхти (Баранівських, Бовсунівських, Бехів, Васяновичів, Виговських, Левківських, Маленівських, Мойсієнків, Невмержицьких, Недашківських, Чопівських, Шкуратівських, Шпаковичів та ін.). Охарактеризовані головні ознаки культури, релігії, мови та побуту Овруцької шляхти, означена проблема прізвищ та геральдики українських шляхетських родин; В праці знайшли відгук певні дискусійні положення щодо походження окремих шляхетських родин та оцінки їх різними авторами.

Матеріали збірника мають важливе історичне, соціально-політичне, пізнавальне та патріотично-виховне значення.

© Міжнародна громадська організація «Земляцтво Житомирян», 2018

ISBN978-617-696-569-9

ЗМІСТ

Пленарне засідання

Барановський В.М. – Голова оргкомітету. Вступне слово. Від замислу до реалізації проекту конференції.....	6
Баранівський В.Ф. Древлянщина як передісторія наших предків.....	8
Баранівський В.Ф., Баранівський В.В. Боротьба овруцької шляхти за свої права в умовах Речі Посполитої та Російської імперії.....	15
Степовик Д.В. Митрополит Іларіон Огієнко – краєзнавець – патріот рідної Житомирщини.....	25
Томашевський А.П. Результати та перспективи комплексного історико-археологічного дослідження феномену Овруцької околичної шляхти в Овруцькому проекті.....	35
<i>Шляхетство на теренах України як історико-культурний феномен</i>	
Білоус Н.О. Шляхта Овруцького повіту за даними «Кверенд з київських городських і земських книг 1571-1648 рр.».....	44
Васянович О.О. Прояви соціальної ідентичності околичної шляхти Житомирщини: огляд традиційної матеріальної та духовної культури.....	53
Медвідь Ф. М., Медвідь А.М. Українська шляхта як історико-культурний феномен.....	61
Мойсієнко В. М. Мовна свідомість поліщука в різні історичні періоди.	67
Поліщук В.В. Документи овруцьких зем'ян Невмирицьких останньої третини XV–XVI ст. з Руської (Волинської) Метрики: джерелознавчий аналіз	77
<i>Старовинні роди овруцької шляхти, їх минуле та сучасне</i>	
Барановський В.М. Історія села Гошів. Рід Барановських в історії Овруцької шляхти.....	86
Баранівська О. В. Анотація до книги «Родовід Баранівського Василя Федоровича та його близьких родичів...».....	98
Коновальчук О.М. Затвердження в дворянстві роду Лучиців-Виговських Герольдією Урядового Сенату у 1838 році.....	103
Левківський І.С. Левковские – непокорная шляхта Овручского староства..	114
Невмержицький С.О. Невмержицькі – старовинний рід овруцької шляхти, їх минуле.....	128
Невмержицький В.М. Рід Невмержицьких (Невмерицьких) в історії	149

Овруцької шляхти.....	
Недашківський І. М., Тимошенко В. І. Історія шляхетних сіл Заушшя, села Недашки і Зелений Гай. <i>Малинський район Житомирська область</i>	156
Перегуда В. П. Короткий нарис історії смт.Чоповичі та церкви св. Трійці до ХХ ст.....	169
Ходаківський В.П. Чоповицька шляхта: історія двох родів.. ..	176
Шкуратовський О.В. Заушська шляхта на теренах Васильківського повіту в кінці ХУІІ – на початку ХІХ століття (на прикладі родини Скуратівських (Шкуратівських) герба Беліна з відміною).....	189
Чоповський-Кононученко Ю.М. Про «річку Чопівку» і роботу Л.Долгополової «Історія фальшивого Дворянства» (Уривок з праці «Історія Чопович на ріці Ірша», 2016 р.)	198
Довідка про авторів	212

Учасники конференції

Пленарне засідання

В.М. Барановський –

*Голова організаційного комітету конференції,
Перший віце-Президент, виконавчий
директор МГО «Земляцтво «Житомирян»*

Вітальне слово. Від замислу до реалізації проекту конференції

Шановні учасники конференції!

Від імені Президії та Ради МГО «Земляцтва Житомирян» та себе особисто висловлюю глибоку повагу і щиро вітаю учасників науково-практичної конференції «Шляхетство Полісся України. Старовинні роди овруцької шляхти»! У 2017 році Міжнародна громадська організація «Земляцтво Житомирян» разом з науковцями Інституту історії НАН України та ВНЗ «Національна академія управління» започаткувала суспільно-науковий проект «Шляхетство як історико-культурний та державо-творчий феномен України». В рамках цього проекту планується проводити науково-практичні конференції, присвячені історії, культурі феномену шляхти на теренах України, її ролі в державо-творчих та громадських процесах. Ці конференції могли б стати майданчиком для відкритої дискусії, історико-патріотичного виховання до якої ми запрошуємо представників наукових шкіл та громадських організацій, істориків, філософів, етнологів, релігієзнавців і, звичайно ж, потомків шляхетських родин України, українського Полісся.

До конференції, що відбувається сьогодні, ми запропонували такі тематичні напрями:

- Шляхетство на теренах України як історико-культурний феномен;

- Історична тяглість становлення дворянсько-шляхетських родів: від Древлянщини до сьогодення;
- Найбільші старовинні роди овруцької шляхти, їх минуле та сучасне; Боротьба овруцької шляхти за свої права в період перебування наших земель в складі Речі Посполитої та Російської імперії;
- Проблема прізвищ та геральдики українських шляхетських родин; Трагічна доля відомих родів овруцької шляхти в радянські часи;
- Міжрелігійні суперечності в історії української шляхти: їх джерела та наслідки;
- Історія та культура української шляхти як джерело патріотизму та творення української нації.

Актуальність запропонованої нами конференції полягає в нагальній потребі відновлення історичної пам'яті та справедливості стосовно предків та потомків древлян, поліщуків, шляхетних родів, котрі мали великі заслуги та були розсіяні та принижені в часи литовсько-польського та московського панування, в умовах радянської тоталітарної системи. Вирішення проблеми вкоріненості нашого народу на своїй Богом даній землі слугуватиме зміцненню української нації та держави вцілому.

Сподіваюсь, що Ваш патріотизм, творче натхнення, бажання відродити істину та справедливість сприятимуть відродженню історичної пам'яті щодо наших предків, нашої стародавньої древлянської української землі. Зрозуміло, що водночас ми не зможемо розглянути та вирішити всі питання, але наша праця стане поштовхом для нашого єднання, подальших творчих та практичних зусиль.

Щиро бажаю Вам цікавих та плідних дискусій з визначених проблем конференції, обміну думками та інформацією, подальших життєвих та творчих успіхів!

Древлянщина як передісторія наших предків

Сьогодні ми є свідками надзвичайного потягу народів світу до своєї історії, культури, традицій ... . Україна не є винятком. Особливу цінність у визначенні проблем націєтворення, державотворення відіграє статус корінного народу, титульної нації. Україна має перевагу в тому, що її народ, українську націю створюють такі титульні племена як древляни (неври), поляни, волиняни, севіряни, дуліби, тіверці, уличі, білі ховрати, а також такі історичні спільноти як алани, тавріани, руси, анти, венеди та інші., що споконвіків формувалися та проживали на її теренах та дещо й поза нею.

Древлянський край, древляни мали свою державність, потім стали однією з головних складових Київської Русі (Русі) та й сучасної України, української нації. Такий національний феномен як бояри, дворяни зароджувався, формувався та був важливим чинником державотворення протягом усіх часів. А тому говорити про історію сучасних українців, української шляхти не можливо без аналізу історії древлян.

Історичною наукою доведено, що Древлянщина, древляни в історичних писаннях згадуються раніше чим наприклад поляни чи інші племена.

Найдавніший наш Літопис – «Повість временних літ» був в основі своїй завершений монахом Києво-Печерської Лаври Нестором близько 1111 року.

Нестор, безумовно, використовував для створення своєї версії історичних подій якісь більш давні підстави. Писав він, можливо, і за велінням душі, але, безсумнівно, погодившись з вимогами «отців» церкви і великих князів київських, онуків Ярославових, Святополка Ізяславовича і Володимира Всеволодовича Мономаха. Їх бабусею, дружиною Ярослава Мудрого була Інгігерда, дочка Олафа, короля Шведського. А дружиною Мономаха була Гіта Гаральдовна Англійська. З дитинства юні княжичі чули від бабусі казки і перекази Північної Європи, в яких, природно, головне місце відводилося подвигам німецьких витязів. І з дитинства

звикли вони орієнтуватися на північну, прогерманську лінію в політиці. Де вже тут було думати про свої, слов'янські корені підвладному княжій волі літописцю ...

І все ж він почав свою розповідь з того, що в найдавнішій, недатованій частині літопису, раніше всіх слов'янських народів і держав згадав саме ДЕРЕВА ... . Серед країн і народів, які "після потопу" були віддані Яфету, читаємо: "... Колхись, Воспорії, Меоти, ДЕРЕВИ, Сармати, Тавріани, Скіфія ...". Зверніть увагу на давність народів, в обрамленні яких згадані ДЕРЕВА. Боспорське царство: IV століття до нашої ери – IV століття нашої ери. Сармати: III століття до нашої ери – III століття нашої ери. Скіфи: VII століття до нашої ери – II століття до нашої ери ...

Таким чином, Нестор стверджує, що Древлянська держава вже в IV-II століттях до нашої ери була такою ж значущою, як царства Боспорське, Скіфське та Сарматське. Історики різних часів і сучасні археологи твердження Нестора не спростовують. Але вони, на відміну від Нестора, по іншому називають народи, що жили з давніх-давен на території древлян.

Геродот у V столітті нашої ери говорив про борисфенітів (що живуть по берегах Борисфена-Дніпра) і Неврах лісових на правому березі Дніпра, читай – в древлянських лісах. Археологи ж тепер розміщують праслов'ян на території від Одера до Сіверського Донця через середню течію Дніпра. ДЕРЕВА – як раз в центрі. До початку I тисячоліття до нашої ери на тих же територіях фіксують Тщинецько-Комарівську культуру, потім – Білогрудівську і Чорноліську (час кіммерійців), а пізніше – скіфо-сколотську.

Борис Рибаків, вивчаючи міфологію древніх слов'ян, прийшов до висновку, що саме за часів чорноліської культури, коли на території України жили кіммерійці, слов'яни почали славити СВАРОГА-коваля (Кия?) І почали будівництво захисних валів на кордоні з лесостепом, які пізніше назвали Змієвими. Проходять Змієві вали якраз по межі Деревської землі з кіммерійською степом!

Хто ж вони, ці легендарні жителі Дервії? Яке їх походження? Давньогрецький історик Геродот в своїй «Історії» називає їх лісовими неврами,

поселяючи їх в лісових хащах Правобережного Подніпров'я на південь від Прип'яті. На рубежі нашої ери територію краю населяли племена зарубинецької археологічної культури, до якої відносяться історичні слов'яни – венеди. Готський історик VI ст. Йордан повідомляє в праці «Про походження і діяльність готів», що північніше від багаточисельного племені антів, які за даними римського історика середини VI ст. Прокопія Кесарійського («Війна з готами») проживали на території від середнього Подніпров'я до північного Придунайя, жили слов'янські племена венедів. Про ці племена в своїх працях згадують також Пліній Старший («Природнича історія»), Корнелій Тацит («Германія»), Клавдій Птолемей («Географія»). За їхніми даними, східна частина цих племен проживала в лісовій місцевості на південь від Прип'яті (Волинсько-Житомирське Полісся), а західна від Західного Бугу до Вісли і Балтійського моря, витіснивши на початку 1-го тис. до н.е. звідти кельтів.

На думку вчених, саме східна частина венедських племен стала ядром формування древлянського племені, а разом з сусідніми антами вони являються предками українських народностей.

Про силу і могутність венедів (древлян) можна міркувати за деякими фактами. За повідомленням Прокопа Кесарійського в 546 році венеди у відкритому бою перемогли антів. У 558 - 568 роках войовничі авари (обри) пройшлися спустошливим походом від Південного Поволжжя до сучасної Угорщини, перемігши аланів, антів, слов'ян в басейнах Прута і Дністра, племена на території Чехії і Моравії, франків і гепідів на території Угорщини і тільки венеди не пустили завойовників на свою територію і не стали їх данниками. Іоан Ефеський повідомляє, що в 583 -584 роках військо лісових жителів (венедів) пройшло військовим походом через Фракію, Дакію і Македонію (північ Візантійської імперії), захопивши велику здобич.

Є також підстава пов'язувати Древлянщину другої половини 1-го тисячоліття з легендарною Артанією. Так, за свідченнями арабського хроніста Аль - Істархі (початок X ст.), арабські купці доставляли свої товари до Куяби (Києва), західніше якого далі знаходилась таємнича Артанія (Арсанія), до якої не

проникне жоден чужоземець, так як місцеві жителі знищують їх. Артанийці до Куяби плывуть по воді і привозять хутра, олово, мечі, які обмінюють на дорогі східні тканини, прикраси, прянощі. Що стосується олова, то його доволі виготовляли західніше Древлянщини і шляхом обміну воно з'являлося в цьому краї.

Ще один арабський хроніст Аль - Ідрісі, описуючи головне місто Артанії пише, що град Арса дуже красивий і розташований на укріпленій горі між Славією і Куябом. Від Куяба до Арси чотири переходи ($38 \times 4 = 152$ км), а від Арси до Славії чотири дні ($76 \times 4 = 304$ км) шляху. Можна припустити, що Артанія це і є Древлянщина з Арсом (Іскоростенем), а Славія - це племінний союз дулібів в низинності Західного Бугу. Саме по Ужу, Прип'яті, Дніпру древляни спускались водним шляхом до Києва, адже саме від Києва до Коростеня 150 км, а від Коростеня до Волині 300 км.

Інший середньовічний араб Худад - аль - Алема говорить про те, що землі русів розташовані вздовж річки Рус, яка витікає із глибин землі слов'ян в східному напрямку і протікає по кордону Асс-Славії (дулібів), Ал-Арсанії (древлян). Звичайно, що це є річка Прип'ять, по якій проходили північні кордони і дулібів, і древлян. Більше того, завдяки цьому повідомленню можна припустити, що земля русів – це землі дулібів і древлян, і саме вони являються предками русів (Русі).

Даючи характеристику слов'янам, араб Ібн - Русте пише, що країна слов'ян рівнинна і лісиста, її жителі вирощують в основному просо, там немає виноградників і орних земель, добувається мед, робочої худоби і коней мало. Зброя - дротики, щити і списи, улюблений напій - медовуха. Цар називається «головою голів» і має заступника «жупана», у нього є верхові коні і «прекрасні, міцні і дорогоцінні кольчуги». Цар живе в місті Джарваб і їздить збирати данину. Як бачимо, ця характеристика співпадає з тим, що ми знаємо про древлян.

Одним із головних питань у дослідженні історії древлян є визначення території їх заселення. Офіційно прийнято вважати, що це період VI - XII ст. На півночі їх землі доходили до р. Прип'яті, на південь – до річок Здвижу і Тетерева,

на сході – до Дніпра, а на заході до межиріччя Случі й Горині. В інших виданнях відзначається, що у IV - VII ст. древлянські племена селились на північ від Тетерева у басейні річок Ужа і Случі. В. Данилевич у свою чергу говорить про те, що древлянська земля починається з північного берегу р. Ірпінь і доходить на півночі до р. Прип'ять. На заході її межею є р.Уборть, а на південному заході древляни мешкали у верхній течії Роставиці. На думку А.П.Томашевського у V - IX ст. відбулась стабілізація заселення древлян у середніх течіях Тетерева і Случі та верхів'ях Ужа. Важливі дослідження у цьому аспекті було здійснено І.П.Русановою, яка визначає проживання древлян по берегах річок Случ, Уборть, Прип'ять, Горинь, Уж, Ірша, Тетерів, Гуйва, Гнилоп'ять.

Цікавою є думка академіка Шахматова – східний кордон заселення древлян простягнувся аж на Лівобережжя Дніпра, заходячи в правий берег Подесення. Ось що писав Шахматов: «Важко стверджувати, що древляни... не переходили на лівий берег Дніпра... можливо, що Правобережжя Подесення було зайняте древлянами. На це вказує давня версія... розповіді про помсту Ольги древлянам. Підкоривши древлян, Ольга вирушила з дружиною по Древській землі «вставляя уставы и уроки, и суть положення есть и ловища, и по Днепру, и по Десне...».

Більше того, вчені Пархоменко В., Толочко П., висувають гіпотезу про те, що навіть Київ на початку свого існування був також древлянським градом – форпостом Древлянщини на південний схід. Антонович і Спіцин на основі археологічних досліджень стверджували, що в межах Києва і його передмість не виявлені поховання характерні для полян, а всі вони древлянського типу. Уже пізніше, в часи Ігоря та Ольги, Іпатіївський літописець пише, що Лют виїхав із Києва на полювання і заїхав на древлянську територію, тобто, Древлянська земля впритул підходила до Києва. На це ж вказують М.Костомаров і М.Барсов, що за Білгородом і Вишгородом починалась «земля Деревська», «Древи».

Що стосується інших кордонів, між вченими протиріч немає. На півночі древляни по річці Прип'ять були сусідами дреговичів, на заході межували з дулібами (волинянами) в межиріччі Случі і Горині. Погориння було суто древлянською територією, а на півдні їх кордони імовірно співпадали з кордонами

лісових масивів Полісся, за якими починались напівстепові простори, де владарювали кочові нащадки скіфів, сарматів, гунів. На південних кордонах древляни та їх предки обороняли свою землю від войовничих кіммерійців, скіфів, сарматів, римлян, готів, гунів, аварів, візантійців, і ні один з цих завойовників не зміг проникнути в землю древлян.

У VI-XII століттях слов'янські племена, які проживали від середнього Подніпров'я до відрогів Карпат, в історичній науці отримали назву антив і склавинів. Так їх називали відомі римські історик Прокопій Кесарійський, Йордан і імператор Маврикій. Найбільш вірогідно, що склавини, це і були майбутні древляни. За їх описом, анти і склавини управлялися народними зборами, були вправними, сміливими і витривалими воїнами, займалися скотарством і землеробством, і були дуже багатолюдним народом. "Племена слов'ян і антив, писав Маврикій, люблять свободу і не мають схильності ні до рабства, ні до покори, хоробрі, особливо в своїй землі, витривалі легко переносять холод і спеку ..., юнаки їх дуже майстерно володіють зброєю".

Древлянська земля у X-XI ст. залишалась практично незахищеною від вторгнень з боку войовничих орд з південного боку. Єдиним природним бар'єром, який слугував перешкодою на шляху кочівників, були суцільні лісові масиви поліської зони. Саме тому древлянські поселення в зазначений період не виходять за межі лісів Полісся. Освоєння незаселених земель південніше поліської зони відбувалося значно пізніше, вже наприкінці XI - на початку XII ст., і було пов'язане із загальною стабілізацією зовнішньополітичного становища у південноруському порубіжжі.

Загальна площа Древлянської землі наприкінці I тисячоліття н.е. складала не менше 28 тис. кв. км. Однак було б невірно стверджувати, що вся вона була щільно заселена. Картографування поселень і могильників показує, що всередині і на окраїнах залишалися величезні безлюдні простори. Найбільш щільно були заселені береги основних річок, що протікають по території Древлянської землі - Ужа, Ірші, Тетерева, Горині, середньої течії Случі та її невеликих притоків - річок Церем, Смолка, Корчик і Тня. Великі лісові масиви у межиріччях і на вододілах ,

які на півночі до того ж були сильно заболочені, залишалися незаселеними аж до епохи пізнього середньовіччя. Це, зокрема, підтверджує археолог Звіздецький, розробивши карту «Племінна територія древлян за археологічними ознаками».

Отже, наприкінці I тисячоліття н.е. древляни заселяли величезні лісові масиви поліської зони Дніпровського Правобережжя, виправдовуючи, таким чином, свою племінну назву, яка означала буквально - лісовики, лісові люди. У трьох випадках з чотирьох племінні межі Древлянської землі були зумовлені природними бар'єрами. На сході від сусідніх полян їх відокремлювала смуга сильно заболочених лісових масивів вздовж течії річки Здвиг. Так само визначався кордон на півночі, де древляни і дреговичі були відокремлені одне від одного смугою прип'ятських боліт. На півдні ареал древлянського розселення відповідав природному рубежу між двома природно - географічними зонами – Полісся і Лісостепу. Тут древляни не займали південніших просторів, оскільки існувала реальна загроза нападу з боку кочових племен. Лише на заході древлянські поселення стикалися, очевидно, з поселеннями волинян у межиріччі Случі та Горині. Перетинаючи межиріччя Уборті та Ствиги, далі на захід північний рубіж древлянської землі йшов у напрямку с. Глинне, де його й фіксує курганний могильник кінця I тисячоліття. На північ від нього археологічні пам'ятки зазначеного часу поки що невідомі. Але, враховуючи те, що і зараз у цьому районі розташований величезний заболочений масив з поодинокими населеними пунктами, можна припустити, що від Глинного кордон плавно повертав на південний захід, перетинаючи р. Льву дещо нижче сучасного райцентру Рівненської області – смт. Рокитне.

Як бачимо, у географічному відношенні племінна територія древлян наприкінці I тис. н.е. охоплювала, головним чином, зону Українського Полісся на Дніпровському Правобережжі в межиріччі Горині, Случі, Тетерева і Дніпра. Слід відзначити, що з середини X ст. древляни втратили свою автономію та увійшли до складу Давньоруської держави. А проаналізувавши свідчення середньовічних візантійських, європейських і арабських істориків, географів і мандрівників,

можна зробити припущення, що саме мешканці лісової території від південного Повіслення до Дніпра (Українське Полісся) періоду з перших століть нашої ери заснували перші племінні союзи Славію, Артанію, Куявію. Це перші, хай і примітивні державні об'єднання, які стали основою створення Київської Русі.

Надалі історія древлян була тісно пов'язана з історією Київської Русі (X-XIII ст.). З часів Ярослава Мудрого (1016–1054) Древлянська земля входила до складу Київського князівства.

З підкорення Києва литовським князем Гедиміном (1324 рік) значна частина Руського князівства з древлянськими землями входить до Великого князівства литовського (Русько-Литовського князівства, XIV- XVI ст.), потім – Речі Посполитої (XVI-XVIII ст.) та Російської імперії (XVII- поч.. XX ст.) .

Література:

1. Древліани — Вікіпедія <https://uk.wikipedia.org/wiki/Древліани>
2. Древліань: древліани та їхнє князівство, історія древліан - ПОЛІССЯ ... www.polissya.eu/2009/.../drevlyany-drevlyane-knyaz-mal.ht...
3. Літописні древліани та їх вплив на формування ... www.ovruch.info/litopysni-drevlyany-ta-jih-vplyv-na-formu...
4. Тайна Древліанского княжества | ХайВей h.ua/story/23005/
5. Tag Archives: древліани - древліани | Овруч, сторінки історії www.ovruch.info/tag/drevlyany/

В.Ф. Баранівський, В.В. Баранівський

Боротьба Овруцької шляхти за свої права в умовах Речі Посполитої та Російської імперії

Історія дворян (шляхти) тісно пов'язана з історією Київської Русі (X-XIII ст.), Великого князівства литовського (Русько-Литовського князівства, XIV- XVI ст.), Речі Посполитої (XVI-XVIII ст.) та Російської імперії (XVII- поч.. XX ст.) до складу яких входили древлянські землі. З часів Ярослава Мудрого (1016–1054) Древліанщина входила до складу Київського князівства.

Історії дворян (шляхти) на теренах сучасної України присв'ячено чимало наукових досліджень та художніх творів. Спираючись на такі авторитетні джерела

як: Антонович В.Б. О содержании актов об околичной шляхте / Архив Юго-Западной России. – Ч.4. – Т.1. – К., 1867. – С. 1- 62; статтю Василя Тимошенка (*директор школи, м. Малин*) «У лещатах двоглавого орла (Овруцька околична шляхта в ХІХ – на початку ХХ ст.)» та інші джерела спробуємо в'яснити історію дрібнопомісних дворян, або так званої околичної шляхти, котра в часи перебування в Російській імперії знаходилась на території Волинської губернії, але своїми коренями сягала в більш глибокі історичні часи.

Життєпис української шляхти-рицарів, досить схожа за своїм статусом до західноєвропейського рицарства, героїкою якого так пишаються країни Заходу. Українська шляхта-рицарі прославилася не лише мужнім протистоянням турецько-татарським набігам, що обезкровлювали країну, але і своєю багатовіковою боротьбою проти ополячення і окатоличення краю.

Саме з цієї дрібнопомісної околичної шляхти й походили мої діди та прадіди, як і багатьох інших древлянських родів з Овруччини, Коростеньщини, Малинщини тощо. Слід зазначити, що історія цих заслужених та вільнолюбних родів, що мала свої витoki ще з часів Київської Русі, або й раніше, потім в умовах перебування древлянських земель в підлеглих різним імперіям склалася доволі трагічно. Про це та інше й буде далі розповідь у цій статті.

Як зазначає наш земляк Василь Тимошенко, – 5 грудня 1838 р. волинський губернатор О. Маслов після ревізійної поїздки по краю направив рапорт царю про шляхту, про існування якої в столиці Російської імперії майже нічого не знали: не про чиншову шляхту, яка сплачує податок землевласнику, а про околичну, яка живе з обробітку власного клаптика землі. Цар пише на полях: «Строго вивчити», – і відразу ж, 19 січня 1839 р., міністр внутрішніх справ О. Строганов вимагає пояснень від київського генерал-губернатора.

О. Маслов доповідає, що на Волині є багато бідних шляхтичів, котрі, на відміну від інших, живуть цілими селами, які називаються околицями, і доповнює: «Сумно дивитися на цих людей, які не відрізняються від селян ні ментальністю, ні способом життя, не платять податків, не підлягають державній службі, користуючись дворянськими привілеями». За даними волинського

губернатора, довкола Овруча жило 32 родини Білошицьких з села Білошиців, 38 родин Болсуновських – довкола Болсунів, 33 родини Бехів – у Бехах, 27 Васьковичів – у Васьковичах, 58 Кобилінських – у Кобилині. В одному з сіл, де нараховується понад тисячу душ, в усіх було однакове прізвище! Ці люди говорять по-малоросійськи, однак вони, незважаючи на бідність, живуть гідно й чисто, крім тих, що мешкають по лісах у «курних избах» [8].

Отже, дані про овруцьку околичну шляхту, якими володіла місцева царська адміністрація, були надто мізерними. І це не дивно. Справжнє вивчення цього феномену науковцями розпочалося пізніше. З середини ХІХ ст. різко активізувався український національний рух, що становив основу того явища, яке видатні українські історики М. Грушевський, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич назвали українським відродженням.

Одним з осередків шляхти-рицарів Правобережжя (так званої околичної шляхти) була давня Овручина (Зауська волость Овруцького повіту, звідки і друга назва шляхти – зауська шляхта). Вона включала такі райони сучасної Житомирської області, як Овруцький, Коростенський, Народицький, Малинський, Лугинський, Олевський.

Перші шляхетські села у центральній частині Українського Полісся виникають у давньоруський період (ХІ – ХІІІ ст.). Вже тоді тут існують Мелені (басейн Тетерева, р. Ірша), Білка, Дідковичі, Недашки (басейн Ужа), Сингаї, Бехи, Михайлівка, Васьковичі (басейн Прип'яті), Левковичі (Овруцький кряж, басейн р. Словечни і Норині). Упродовж ХІV – ХV ст. від Норині до Тетерева з'являються десятки нових родових гнізд, названих прізвищами їх засновників[1]. Крім зафіксованих В. Антоновичем, тут, очевидно, існували й інші.

Вчені в цілому сходяться на думці, що овруцька околична шляхта – це боярство ХІV ст. (цим терміном позначався увесь спектр соціальних рівнів), віддані слуги останніх київських князів, які на нижчих ієрархічних щаблях вельми нагадували дружину колишнього Київського князівства, а переживши монгольську навалу, володіли на момент переходу під руку великого князя литовського більшою чи меншою земельною ділянкою. Київський князь

Володимир Ольгердович (1363 – 1394) розселив її в одному місці, виділивши землі, призначені під ординську службу. Зауські шляхтичі під час військових походів були зобов'язані ставити намети для київського воєводи, виконувати інші військові повинності.

Поступове оформлення правових основ Литовської держави, закріплене в двох законодавчих кодексах – Першому (1529 р.) і Другому (1566 р.) Литовському статутах, уточнило місце кожної людини в суспільстві. Воно визначалося не тільки давнім звичаєм, а й конкретним документом та параграфом «писаного права». Зауське боярство приклало чимало зусиль, щоб вибороти собі вигідне становище. У 1570 р. делегація зауських бояр відбула до Варшави до короля Сигізмунда-Августа й добилася від нього грамоти про підтвердження своїх прав і вольностей, дарованих їм раніше. Отже, у 2-ій половині XVI ст., на думку дослідника Н. Довнар-Запольського, остаточно оформився правовий статус зауських бояр як шляхтичів [6].

В середньовічних документах згадуються такі роди околичної шляхти: Баранівські, Бехи, Болсуновські, Білоцькі, Васьковські, Верповські, Волковські, Виговські, Гаєвські, Гошовські, Дідковські, Закусили, Каленські, Кобилінські, Кончаковські, Коркушки, Костюшковські, Левківські, Макаревичі, Меленевські, Невмерицькі, Недашківські, Пашинські, Сингаївські, Толкачі, Ущаровські, Ходаківські, Чопівські, Шваби. Менші за чисельністю були роди Бильських, Пашковських, Стемповських, Думінських, Духовських, Словенських, Змієвських, Корчевських, Чулаївських, Шишнаревичів, Пригарлинських, Скаржинських, Потопальських, Редчичів, Ярмолинських та інші [1;8].

Уточнити становище цієї групи допомагає свідчення французького інженера Г. де Боплана, який наприкінці 1630 р. розпочав 17-літню службу польським королем на території України, склав перші мапи цього регіону та побудував укріплення для боротьби проти татар. Руанське видання його спостережень 1660 р. належить до найцінніших для ознайомлення з Україною: «Винятком становлять землі, належні Короні, де є окремі села, що належать королю і надаються ним боярам. Це особливий стан, нижчий за шляхту, але

вищий за городян, якому маєтки надає король. Нащадки бояр успадковують їх за умови виконання військової служби за власний кошт. Усякий раз на вимогу великого гетьмана вони повинні виконувати все, що їм накажуть, на користь держави. Серед цих людей, хоча і заможних, більшість є досить бідною» [3].

Яскрава сторінка історії околичної шляхти – її боротьба на захист православ'я, проти окатоличення жителів краю. Особливої гостроти ця проблема набула після приєднання Правобережної України до Польщі.

Місцевий крупний землевласник Ігнатій Єлець, який прийняв католицьку віру, подарував єзуїтам власний маєток у Ксаверові. Останні заснували тут свій колегіум і бурсу, прагнучи перетворити містечко на оплот католицизму на Овруччині. Польський король Владислав IV, на прохання І.Єльця, в 1634 р. навіть надав Ксаверову магдебурзьке право. Проте прагнення єзуїтів надовго закріпитися в Ксаверові виявилися марними. Овруцька околична шляхта очолила масові виступи місцевого населення проти них. Ця боротьба особливо посилилася в роки визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького і привела до того, що єзуїти почали втікати в Польщу і повернулись назад лише в 1678 р. Налякані народним гнівом, вони були змушені перенести свою колегію до Овруча. Однак і після цього шляхта не залишала єзуїтів у спокої. В січні 1681 р. єзуїтська ксаверівська колегія подала жалобу на дворян Дідківських про те, що вони, користуючись втечею єзуїтів, заволоділи ділянкою землі в селі Дідковичі, що належала колегії, і виловили рибу та бобрів в її озерах. Подібна жалоба надійшла від овруцької єзуїтської колегії на братів Скуратівських, яких звинувачували в тому, що шляхтичі відібрали у єзуїтів село Ягідне, а також заволоділи землями і угіддями та відмовилися заплатити їм борг в 1377 злотих. У 1717 р. овруцька єзуїтська колегія подала жалобу і на недашківську шляхту, яка витіснила єзуїтів з частини села Недашки. Шляхтичі розорили межові знаки єзуїтських земель, вирубали всі їх бортні дерева в лісах [8].

Центрами боротьби проти окатоличення стали православні храми та братства. За кошти овруцьких шляхтичів Левківських та Невмержицьких наприкінці XVI – на початку XVII ст. був заснований Левківський монастир. А

родина Скуратівських підтримувала тісні зв'язки з Луцьким братством, її представники входили до складу його керівництва.

Цілком закономірно, що овруцька околична шляхта стала активним учасником визвольних змагань українського народу. Іван Виговський (уродженець села Вигова) був одним з найближчих соратників Б. Хмельницького, займаючи посаду генерального писаря Війська Запорізького (1649 – 1657), а після його смерті сам став гетьманом України (1657 – 1659). Його рідні та двоюрідні брати також брали активну участь у національній революції 1648 – 1676 років. Брат Данило став бихівським полковником. Його дружиною була дочка Б. Хмельницького – Катерина. Костянтин Виговський спочатку знаходився у корогві з Адамом Киселем, а потім перейшов на бік повстанців, обіймав посади пінського й турівського полковника, генерального обозного, підскарбія «Великого князівства Руського», мужньо боровся з московітами за визволення Києва у 1658 р.. Двоюрідний брат І. Виговського – Федір – відзначився у завершальні роки національно-визвольної війни як дипломат (у 1655 р. коронні гетьмани послали його як свого представника до Чигириня, потім він був послом українського уряду в Москві, брав участь у прийнятті посольства царя Олексія І). Серед найближчого оточення Виговських були представники шляхетських родин Скуратівських, Яблонських, Статкевичів, Суходольських, Боглевських, Верещаків, Богушевичів, Ласок, Ольшанських, Пашинських, що покозачилися.

Польські магнати, які за сприяння польського короля отримали величезні земельні ділянки на Правобережжі, користуючись своєю майже необмеженою владою, почали цілеспрямований наступ на вільнолюбну околичну шляхту. Вони всіляко прагнули обмежити права шляхти-рицарів, відібрати її землю, перетворивши їх на беззаконних слуг. Тому овруцькій околичній шляхті постійно доводилося відстоювати свій статус як збройним шляхом, так і в судах. Вже у 1605 – 1617 роках нею проведено серію судових процесів, які увиразнювали історію околичної шляхти і свідчили про неокресленість її статусу. Державець Овруцького замку Вишневецький, а згодом Павло Рутський намагалися примусити цих людей працювати в замкових маєтках і сплачувати десятину на

місцеву церкву. Незважаючи на привілеї, надані їм 1570 р., київський суд підтримав цю вимогу, однак після апеляції Коронний трибунал у Любліні визнав правоту скаржників: їх звільнили від виконання робіт, що вважалася за панщину, а засадою їхньої служби названо обов'язок брати участь у посполитому рушенні.

Однак польські магнати не відреклися від своїх планів підкорити околичну шляхту. Не добившись підтримки з боку судів, вони вдалися до застосування сили. Овруцький староста Франтишек Згурський не знайшов іншого засобу змусити цих людей виконувати нові повинності, як організувати справжні каральні експедиції, а наразившись на опір, почав палити домівки шляхтичів і кидати їх у полум'я, де, казав він, стане видно, чи вони справжні шляхтичі. Не менш жорстоким гонителем овруцької шляхти був Франтишек Потоцький. 8 лютого 1696 р. він зібрав всіх шляхтичів у селі Мошки для того, щоб примусити бути покірними. Однак польський магнат прорахувався. Він нашттовхнувся на активний збройний спротив шляхти. В ході сутички, яка зав'язалася між шляхтичами та військовим загоном Потоцького, останні були розбиті, і навіть Потоцький отримав кілька ударів. Боротьба продовжувалася багато років, але Потоцький і його наступники так і не змогли подолати опір шляхти, проте сильно підірвали її господарство. Польський історик Є. Єдліцький знайшов адресовану королю скаргу, складену від імені 24 родин овруцької шляхти у 1775 р.: «У багатьох із нас відібрали маєток, нажитий потом і кров'ю впродовж усього життя, інших зігнали з прадавніх земель і садиб, які з найдавніших часів передали нам у спадок предки; гірше того, в декого видерли шляхетський герб, заслужений кров'ю та мужністю наших предків, а ще частині перемінили на нестримну зневагу вільний статус на статус службовий». Ця скарга спрямована проти місцевого тогочасного старости Яна Стецького [1;8].

Завдяки освіті, здобутій у православних монастирях чи єзуїтських колегіях, певна частина представників овруцької околичної шляхти зуміла утвердитися в судочинстві та адміністрації. Проте послаблена економічно, утискувана магнатами околична шляхта поступово втрачає свої провідні позиції. У XVIII ст. околичну шляхту ідентифікували, найімовірніше, як шляхту чиншову, або

службову. Її, як пише Н. Яковенко, наймали за неписаним чи більш-менш формалізованим контрактом як до казково багатих старостинських замків, отриманих за королівською дотацією, так і до маєтків князів, магнатів або й середньої шляхти. Переважна більшість її представників займалася землеробством, мало чим відрізняючись від селян. А наприкінці століття взагалі виникла загроза викорінення околичної шляхти як суспільного явища. І лише розпад Польщі і приєднання Правобережжя до Російської імперії (1793 рік) загальмувало цей процес[10].

Після приєднання Правобережжя до Російської імперії овруцька околична шляхта однією з перших переходить до православ'я. У 1839 р. настоятель церкви села Чоповичі Радомишльського повіту протоієрей Стефан Буткевич, будучи благочинним всіх уніатських церков Київської губернії, сам посприяв її поверненню у православну віру [1].

Жителі околичних сіл мало чим відрізнялися від селян. Вони, як уже вказувалося, займалися землеробством, дуже рідко використовуючи найману працю. За даними І. Фундукля, на початку 50-х років XIX ст. у Чоповичах серед Чопівських налічувалося 284 дворянина, 64 міщанина, 6 однодворців. У селі Скурати того ж повіту серед Скуратівських налічувалося 70 родин дворян. Ці люди жили зовсім не як дворяни і суттєво не відрізнялися від селян ні одягом, ні освітою [9].

Досліджуючи околичну шляхту, М. Грушевський підкреслював, що «околичний шляхтич стояв значно ближче до тубільної селянської маси, ніж справжніх польських дворян, сповнених визнанням своїх суверенних прав і привілеїв, своєї незмірної переваги над «хлопством», яку ми зазвичай уявляємо собі, кажучи про польську шляхту». Оскільки овруцька шляхта за своїм статусом була близькою до барської, то ці слова певною мірою можна віднести й до неї [4].

Однак існування малоземельної свободолюбної шляхти, яка, відповідно до чинного законодавства, набула статусу потомственного дворянства, аж ніяк не входило до планів російського царату. Тим паче, що російські чиновники не вельми замислювалися над тим, що серед шляхтичів чимало ополячених

насильницьким шляхом. Для них малоземельна і безземельна шляхта була як єдина група населення, з середовища якої рекрутувалися учасники польських повстань.

Політичний наступ на шляхту різко активізувався після придушення польського Листопадового повстання 1830 р. З цією метою 19 жовтня 1831 р. російський цар Микола I видав указ «О разборе шляхты в западных губерниях и об устройстве сего рода людей». Спеціальні повітові комісії, створені для перепису і для видання сімейних листів, за вказівками влади робили все можливе, щоб перевести частину зубожілих дворян в нові соціальні групи – однодворців та громадян, на яких поширювалися податки і рекрутська повинність. За підрахунками Д. Бовуа, протягом 1834 – 1839 років дворянські зібрання були змушені погодитися з декласацією 93139 представників шляхти. Нова широкомасштабна акція наступу на права дрібної польської та полонізованої шляхти розгорнулася під час перебування у 1840 – 1846 роках на посаді київського генерал-губернатора Д.Бібікова. Його переконання збігалися з намірами Миколи I – створити за допомогою впорядкованого бюрократично-чиновницького апарату централізовану імперію. Аби виконати це завдання, на його думку, слід було подолати спротив шляхти. У січні 1840 р. головний адміністратор краю заснував Центральну ревізійну комісію для розгляду діяльності дворянських губернських зібрань, що, як він вважав, занадто повільно розглядала справи шляхти. За її рішенням було скасовано належність до дворянства 81 тис. шляхтичів, статус яких понижувався до рівня податного стану. Вже 1845 р. припинився розгляд справ, пов'язаних із доведенням права на дворянство, і всі шляхтичі, які не змогли цього зробити, переводилися у громадяни чи однодворці. Окремо укладалися списки тих, хто не зміг подати потрібних документів, але отримав право довести свій дворянський статус. Загалом під жорна декласації в цей час потрапило 160 тис. осіб бідної шляхти Правобережжя. Постраждала від політики Д. Бібікова і овруцька околична шляхта [2].

З 1 січня 1845 р. декласаційна діяльність від Центральної ревізійної комісії перейшла до Тимчасового Присутствія Герольдії й тривала ще майже два десятиліття. Весь цей період представники овруцької околичної шляхти прагнули законним способом відстояти свої права. Відповідно до чинного законодавства всі документи про відновлення дворянських прав направлялися до Герольдії російського Правительствующого Сенату. Саме цей орган мав право на остаточне рішення. Однак тягатися зі столичними чиновниками, які шукали якнайменшу зачіпку, щоб повернути справу без позитивного рішення, було вкрай важко. Тому більше як на півстоліття околична шляхта була втягнута в безнадійну бюрократичну переписку з Герольдією на підтвердження своєї причетності до шляхетства. У 80-ті роки ХІХ ст. група чопівчан, серед них Іван Андрійович, Леонтій Герасимович та Іван Петрович Фещенко-Чопівські, з боєм писали до Герольдії, що потратили великі суми коштів на збір документів про своє шляхетство, однак їх зусилля виявилися марними.

Не допомогли шляхтичам віднайдені ними документальні підтвердження того, що вони вели багатовікову боротьбу проти окатоличення краю, на захист православної віри. За основу належності до дворянства царські чиновники брали інші чинники, в першу чергу високий майновий стан. Відстояні у важкій, виснажливій боротьбі з польськими магнатами права і привілеї овруцької шляхти були відібрані царською бюрократичною системою [1; 8].

Герольдія затвердила право на потомственне дворянство лише за окремими, найбагатшими, представниками родин овруцької околичної шляхти. Зокрема, станом на 1913 р. у Вигові проживало 4,5 тис. осіб із прізвищем Виговський. Лише 14 з них, як значиться у «Списке земледельцев и арендаторов Волынской губернии», мали земельні володіння понад 50 дес. Переважна ж більшість жителів Вигова та інших сіл, які населяла околична шляхта, були змушені перейти до стану однодворців та міщан. Їх позбавили дворянських привілеїв, залишили без права на середню та вищу освіту, вони стали платниками податків, підлягали рекрутському набору, зрештою, втрачали соціальні перспективи. Це ще більше погіршило їх соціально-економічне становище. До таких малоземельних

шляхтичів належали й Баранівські (Барановські), а тому під кінець ХІХ – початку ХХ століття в церковних метричних книгах Московського патріархату (який завжди вірно служив царському режиму) більшість з них записані як «міщани».

Після приходу до влади більшовиків бути дворянином стало не тільки не вигідно, але й небезпечно для життя. Представники околичної шляхти мушили надовго забути про своє шляхетне походження. В пам'яті людській залишилися лише легенди про сховані старійшинами родів від більшовиків грамоти на дворянство. Збереглися обрядові звичаї кожного шляхетського роду – гордість сучасників за діяння їхніх героїчних предків.

Література:

1. Антонович В.Б. О содержании актов об околичной шляхте // Архив Юго-Западной России. – Ч.4. – Т.1. – К., 1867. – С. 1–62.
2. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні 1793–1830 рр. – Львів, 2007.
3. Боплан Г.Л. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Трансильванії разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. – К., 1990.
4. Грушевський М.С. Твори: У 50 т. – Т. 5: Серія «Історичні студії та розвідки (1888 – 1896)». – Львів, 2003.
5. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 782. – Оп.1. – Спр. 13009.
6. Довнар-Запольский Н.В. Украинские староства в первой половине XVI в. – К., 1908.
7. Лисенко С., Чернецький Є. Правобережна шляхта кін. ХVІІІ – першої пол. ХІХ ст. – Біла Церква, 2002.
8. Тимошенко В.І. «У лещатах двоголового орла (Овруцька околична шляхта в ХІХ – на початку ХХ ст.)» [Електронний ресурс] – Режим доступу : ovruch.info/u-leschatah-...
9. Фундуклей И. Статистическое описание Киевской губернии. – СПб., 1852. – С. 486
10. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця ХІV до середини ХVІІ ст. Волинь і Центральна Україна. – Видання друге, переглянуте і виправлене. – К., 2008.
11. Antoni J. (A. Rolle) Dzieje szlachty okolicznej w Owruckim powiecie // Biblioteka Warszawska, 1881. – Т. 2. – S. 19–39, 183, 352–367.
12. Rychlikowa I. Declasacja drobnej szlachty polskiej w Cesarstwie Rosyjskim. Spor o «Pulapke na szlachte» Daniela Beauvois // Przegląd Historyczny. – 1988. – Т. 79. – Z. 1. – S. 121–147.

Д.В. Степовик

Мирополит Іларіон Огієнко – краєзнавець, патріот рідної Житомирщини

(Дивовижна історія недавно знайденого його рукопису «Містечко Брусилів та його околиці»)

Мова йде про одну з ранніх праць митрополита Української Православної Церкви в Канаді Іларіона (у світському стані – Івана) Огієнка. Невелика книжка, написана російською мовою 1913 року, призначалася спочатку як серія патріотичних статей для російськомовної такої газети «Радомишлянин». Того ж таки року, після публікації останнього нарису «Местечка Брусилова и его окрестностей», молодий Іван Огієнко (йому тоді було 31 рік) ладнає з усіх подач книжку, яка, на жаль, ніде не була тиражована. В одному-єдиному примірнику її виявив через сто років відомий Огієнкознавець доктор філологічних наук Микола Тимошик. На основі його розповіді про цей дивовижний пошук читач довідається про сердечну любов славетного архієрея, – ким би він не був на високих посадах і де б не мешкав, до свого рідного містечка Брусилова, всієї славної поліської Житомирщини.

Рукопис, про який йдеться, мовою оригіналу називається «Местечко Брусиловъ и его окестности».

Про що цей твір і чому був позначений міткою багатолітнього небуття?

Віднайдений професором Миколою Тимошиком архівний документ нагадує саморобну книгу. Обсяг - 90 аркушів цупкого сірого паперу. Посередині кожного з цих аркушів акуратно наклеєні вирізки набраного російською мовою в одну газетну колонку тексту, з підзаголовками. На широких полях - зроблені від руки численні виправлення, вставки, уточнення. До 21 -ї сторінки - червоним чорнилом, а далі - чорним. Загальний заголовок на першій сторінці також вирізаний із газети і набраний крупнішим шрифтом так: «М-ко Брусиловъ и его окрестности: Историческій очеркъ». Зверху на титулі й на обкладинці - прізвище автора, також наклеєне з газетної вирізки, - «И. И. Огієнко».

Усі підрадянські роки і аж до кінця 90-х років ХХ століття документ зберігався під номером 86901 у спецфондах наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка і в жодних бібліотечних каталогах ніколи не зазначався. Віднайдений він був Миколою Степановичем у час написання ним монографії, що мала назву «Голгофа Івана Огієнка», - про життєвий і творчий шлях колишнього професора

Київського університету, міністра освіти і віровизнань уряду УНР, першоієрарха Української Православної церкви в Канаді. З дозволу керівництва бібліотеки, з цього документа й було зроблено копію для подальшої редакційно-видавничої роботи.

Як потрапив до університетської книгозбірні цей безцінний документ, - встановити досі не вдалося. Як не вдалося з'ясувати, чиїми руками творилася книжка саморобка. Проте, знаючи ретельність Огієнка в систематизації своїх численних публікацій, можна з упевненістю припустити, що таку роботу виконував безпосередньо він сам. Численні вставки і виправлення на полях колонок вказують на почерк Огієнка. Безумовно, він мав твердий намір повернутися до свого рукопису-самоклейки й у виправленому та доповненому варіанті підготувати окреме книжкове видання.

На жаль, цього наміру не вдалося втілити. Доведений факт: до підготовленого для перевидання газетного варіанту «Містечка Брусилова...» автор більше ніколи не повертався. Саморобну книжечку-розклейку він уже не тримав у руках ні в ранзі міністра освіти та віровизнань, ні вранзі ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету. Інакше йому б вдалося вивезти свою працю принаймні до Львова, Тарнова чи Варшави, куди Доля занесла вигнанця з рідної землі після вимушеного полишення в результаті натиску більшовицьких військ восени 1921 року останньої української столиці. Не дочекавшись відповіді на свого листа до Києва з проханням зберегти його величезний архів у Кам'янці-Подільському та дати можливість працювати з ним, повернувшись до столиці, Огієнко змушений був покинути у травні 1926 року Україну назавжди.

Отож, ні про долю цього рукопису, ні про інші свої полишені архіви він, як особливий «ворог народу», більше ніде й ніколи не міг довідатися. Не згадував більше про цей твір ні в своїх численних «Денниках», ні в мемуарах «Моє життя», що пізніше були опубліковані за кордоном і в Україні. Цілком очевидно, що цей твір автор вважав втраченим назавжди.

Збирати матеріал до розлогого історичного нарису про свій рідний край Огієнко розпочав у досить непростий період свого життя. Закінчивши 1909 року з відзнакою університет Св. Володимира й одержавши рекомендацію самого професора В. Перетця щодо залишення його на кафедрі та призначення професорської стипендії (по сучасному - аспірантура), учорашній випускник-відмінник отримує... відмову ректора. Відмова була зроблена після надходження до університету листа з міністерства освіти як відповідь на донос на «патентованого українофіла і сепаратиста Огієнка», що надійшов від професора цього університету Т. Флорінського (пізніше - головного цензора Київського окремого цензурного комітету, лютого ненависника української мови, завдяки «старанням» якого не змогли побачити світ сотні україномовних книг і періодичних видань).

Саме цей епізод став приводом до виступу С. Єфремова на захист І. Огієнка в Московській газеті «Русское слово», що мав назву «Трагедія молодого ученого».

Це був чи не найдошкульніший удар долі на тому відрізку життя молодого Огієнка, коли невдачі й випробування сипалися, здавалося, безперестанку і звідусіль. Закцентуємо увагу на головних. У листопаді 1908 року помирає, виснажена працею і злиднями, мати (незадовго до цього в Брусиліві дощенту згорає їхня родинна хата – мати живе по чужих людях). Ще перед цим студент Огієнко був виключений з університету за несплату за навчання (через рік поновлюється, виборовши своїми знаннями Кирило-Мефодіївську стипендію розміром 25 рублів місячно). У квітні 1910 року влада закриває київську «Просвіту», активним співробітником якої був Іван Огієнко. У липні того ж року помирає півторарічний первісток — син Євген... Практично через місяць дружина Домініка народить другого сина - Анатолія. І саме в цей час власник квартири по вулиці Дорогожицькій, де молода сім'я за невисоку платню винаймала помешкання, фактично виставляє її за двері - платити вже було нічим. Відтак з немовлям і дружиною кращий випускник університету св. Володимира опиняється в селі Дзвонкове неподалік Мотовилівки, звідки щодня доїздить до Києва потягом в пошуках роботи...

Роботи в Києві не знайшлося. Повертається до Брусилова, куди й раніше приїздив на канікули та свята. Свою допитливість прагнув задовольнити частими поїздками околицями містечка. Безпосередні спілкування із ровесниками, старшими брусилівчанами, селянами довколишніх сіл все чіткіше й ясніше давали молодій, спраглий до правди, людині відповіді на запитання: хто ми такі, українці; що з нами сталося; хто в цьому винен; як шукати виходу із ситуації? Побачене, пережите, осмислене просилося на папір.

З посиленням наступу влади на все українське, що почалося незабаром після революції 1905 року і закриттям зокрема газет «Громадська думка», «Рада», збірника «Записки українського наукового товариства в Києві», з якими активно співпрацював Огієнко і як автор, і як коректор, друкуватися було ніде. Підказали старші колеги: якщо тексти писати російською й пропонувати урядовій газеті, є шанс не лише уникнути цензури й бути надрукованим, а ще й гонорар отримати. Так із своїм немалим рукописом Огієнко опинився в повітовому Радомишлі, що був найближчим до Брусилова. Отож, географічна «прив'язка подій і героїв» його оповідей цілковито накладалася на інтереси самої газети.

Публікація російською мовою історичного нарису Івана Огієнка «Містечко Брусилів та його околиці» розпочалася на сторінках повітової газети «Радомышлянинь» наприкінці січня і тривала практично до грудневих чисел 1913 року. Всіх вийшло понад двадцять подач. Обсяг кожної різнився - від 80 до 300 рядків широкої газетної колонки. Наприкінці кожної подачі зазначалося прізвище автора - «И. И. Огієнко».

Як істинний учений, Огієнко ніколи не починав писати будь-який свій твір, не опрацювавши все те, що з цієї проблематики вже було сказано іншими авторами чи певною мірою стосувалося об'єкта дослідження. Не мало значення - готувалося це до друку в місцевій газеті чи в якомусь солідному видавництві. Ось і ця розвідка про рідне містечко, в драматичній історії якого відбилася історія не лише рідного краю, ай своєї держави, відзначається глибоким опертям автора на величезний масив ретельно опрацьованого джерельного матеріалу. Це, зокрема, і багатотомний «Архив Юго-Западной России», і «Акты Южной и Западной

России», і польська «Chronica», і різноманітні літописні збірники, і відома в усьому світі «Teraturgema» Афанасія Кальнофойського за 1633 рік, і «Slovník geograficzny królestwa Polskiego», і праці В. Антоновича, М. Максимовича, О. Єфименко...

Легко, із непідробним зацікавленням, що наростає віддрозділу до розділу (а їх усіх - 28) читається цей твір. Від легенд про походження назви Брусилова автор, ретельно синтезуючи архівні матеріали, виокремлює яскраві сторінки з історії цього населеного пункту та його мешканців.

Купівля містечка Києво-Печерською лаврою, будівництво замку, характеристика та роль у його розбудові різних власників Брусилова (Бутовичів, Чацьких, Синельникових) татарське розорення, нове відновлення містечка, отримання Магдебурзького права, наслідки польського панування - ось фактично невідомі сторінки, які заговорили з-під пера досвідченого вже журналіста й дослідника-початківця в результаті ретельного опрацювання ним численних архівних документів, що й тепер залишаються малодоступними науковцям. Який слід залишили на теренах Брусилівщини і в долях простих людей події, що в різні історичні періоди охоплювали значні за обсягом українські території - відповіді на ці запитання читач віднаїде, знайомлячись із розділами про Гайдамаччину, Коліївщину, декабристський рух, революції, різноманітні селянські бунти і рухи. Живі картинки праці, побуту та відпочинку трудолюбивих брусилівчан, результати таланту й розуму, зусиль їхніх рук і сердець постають із майстерно виписаних розділів «Цехи в Брусиліві», «Торгівля в Брусиліві», «Ярмарки. Митні збори. Заробітки».

Особливу залюбленість своїм краєм, захоплення його непростю історією, його неповторними краєвидами автор відверто засвідчує, змальовуючи в окремих розділах околиці Брусилова, його кургани, а також річки (Тетерів, Здвиг з її притоками Помийник та Брусилівка), різноманітні залишки старовини (скажімо, давні, нерідко зруйновані, церковні споруди), легенди про брусилівські скарби. Знайшлося місце й оповідам про призабутих народних месників. Чого вартує, скажімо, маловідома оповідь про одного з таких, що прославився в часи

Коліївщини, - Івана Бондаренка, про якого в Грузькому, Бишові та Макарові й досі співають народних пісень.

Окремо виділені теми «Євреї і Брусилів», «Пожежі в Брусиліві та околицях».

Перед очима читача постають цікаві історичні факти й неповторні сторінки поступу таких поселень довкола Брусилова як Осівці, Кочерів, Карабачин, Водотії, Морозівка, Болячів, Дивин, Лазарівка, Дубрівка, Ковганівка, Хомутець, Солов'ївка, Романівка, Озеряни, Тиснівка. В історії кожного з них - краплинка історії всієї держави Україна, усього українського народу. Без знань про такі краплинки неповними будуть знання всієї української історії.

Друкування тексту книги на сторінках «Радомышлянина» викликало неабиякий інтерес читацького загалу, про що свідчать відгуки, опубліковані на сторінках цього часопису, а також листи, адресовані Огієнкові. В одному з них редактор «Радомышлянина» замовляв землякові-ученому написати таку ж книгу про місто Радомишль із зобов'язанням здійснити першодрук у газеті, як це було з книгою про Брусилів.

Сьогодні важко припустити, якою б насправді в остаточному варіанті була ця книга, якби автор мав змогу забрати з собою на еміграцію перший її варіант, опублікований на сторінках «Радомышлянина». Однак можна ствердити напевне, що до неї обов'язково потрапили б й ті публікації молодого журналіста, які систематично вміщувалися на сторінках таких українських газет як «Громадська думка» та «Рада». Чому? Бо всі вони стосуються брусилівської тематики - образки з життя селян, ремісників, їхні тривоги, надії і сподівання. Це власне і зробив упорядник, віднайшовши в підшивках цих газет усі журналістські публікації Огієнка й додавши їх до Книги окремими розділами. Назвемо лише заголовки цих розділів:

- «Зневажається рідний наш край»: Журналістика на сторінках газети «Громадська думка»;
- «Коли ще не забулося рідне село»: Публіцистика на сторінках газети «Рада»;

– «Не питає, чого в мене заплакані очі»: Художні твори на сторінках «Громадської Думки» і «Ради».

Є в цій, справді рідкісній за долею рукописних текстів, книзі ще один цінний розділ — «Духовні осередки Брусилова», поява якого стала можливою завдяки небайдужості працівників Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки. Йдеться про чотири науково-популярні розвідки краєзнавчої тематики, написані автором також сто років тому на основі опрацювання церковних книг, які він віднайшов у двох тодішніх храмах Брусилова, — «Брусилівське церковне братство», «Школи в місті Брусиліві», «Брусилівський братський шпиталь», «Брусилівська Свято-Воскресенська замкова церква».

Не маючи можливості опублікувати ці твори в Києві, автор надсилав їх наприкінці 1912 року в Катеринослав, де виходило друком, звичайно ж, російською мовою поважне наукове видання - «Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии». Саме в дев'ятому Томі цього багатотомного «Літопису» й були вміщені ці розвідки молодого вченого з Києва під рубрикою «Нариси культурного життя Старої Малоросії».

Досі ніхто з учених не вводив цих праць до наукового обігу. Ймовірно, тому, що сам автор ніде й ніколи на них не посилався. Причина - в недоступності першоджерела (навіть у головній книгозбірні України – бібліотеці ім. В. Вернадського катеринославських «Літописів» немає жодного примірника). Одним-єдиним примірником цього справді безцінного видання володіє згадана бібліотека в місті Дніпрі, керівництво якого люб'язно надало упоряднику копії праць Огієнка.

Вже з перших публікацій у «Громадській думці», що підписані псевдонімом Івана Огієнка І. Рулька, «проглядаються» добрі творчі задатки журналіста-початківця: образність мови, дохідливість викладу, вміння сконцентрувати увагу читача на головному. А ще - любов і повага до тих, про кого писав. Саме остання обставина й спонукала його щоразу братися за перо: тематика таких дописів-повідомлень з Брусилова дедалі розширювалася.

Іван Огієнко був у числі тих співробітників «Громадської Думки», хто першим активно взявся за створення нового українськомовного друкованого органу, що постав відразу після закриття попереднього. Йдеться про «Раду», співробітництво з якою набуває не лише системного характеру за періодичністю вміщуваних на її шпальтах матеріалів, а й нової якості за жанровим діапазоном, проблематикою виступів.

Зазвичай, повертати борги рідному краю у тій чи іншій формі своєї діяльності людина прагне на схилі свого життя. Іван Огієнко, ніби відчуваючи майбутні круті віражі своїх житейських доріг, які з роками все далі й далі відводитимуть його від рідних країв, поспішав це робити змолоду.

«Немає в людини нічого милішого над свою Батьківщину, над свою рідну землю! Де хто народився, де провів свої безтурботні дитячі роки, до тієї землі прив'язується він усією душею на ціле життя. А хто змушений буває відірватися від своєї рідної землі, той мріє завжди про неї, як про святість найбільшу. І багато людей, помираючи на чужині, просить покласти їм у Домовину бодай грудочку рідної землі зо святої Батьківщини...»

Ці слова, вистраждані в душі за багато років поневірян чужими країнами в ранзі політичного емігранта від гіркого усвідомлення неминучості «лишитися навіки з чужиною», автор написав більш ніж півстоліття тому у своїх своєрідних, записках-заповідях незадовго до своєї смерті.

Огієнко дуже любив свій Брусилів, його добрих і працьовитих мешканців. Особливо часто подумки повертався до свого рідного краю на схилі літ. Уявити тільки - десятки літ нічого не знати, нічого не чути про долю своїх рідних і близьких. Відходили в небуття брати і сестри, народжувалися на українській землі нові покоління Огієнків та литвинчуків, але довідатися бодай щось про них у вигнанця зрідної землі не було ні найменшої змоги.

* * *

Мешканцям Брусилова та його довколишніх сіл надзвичайно поталанило, що завдяки таланту, небайдужості великого земляка вони мають створену передусім на архівних матеріалах, цікаво й доступно написану історію свого краю

від найдавніших часів до періоду юності їхнього автора. Така історія винищує, виділяє це місто серед інших, які мають таку ж історію, але яку досі ніхто не спромігся осмислити й описати в окремому книжковому виданні.

І ще одна промовиста деталь, що засвідчує одну гірку закономірність, пов'язану зі спробами повернути українському читачеві всю творчу спадщину великого українця. Написаний сто років тому твір Огієнка був віднайдений невтомним дослідником життя і творчості митрополита Іларіона – професором Миколою Тимошиком. Для видання ж цього твору знайшовся ангел-охоронець. Ним виявився Президент Національного Олімпійського Комітету, олімпійський чемпіон, Герой України Сергій Бубка, зусиллями якого й уможливився вихід у світ ювілейного, п'ятнадцятого тому видавничого проекту «Запізніле вороття» накладом дві тисячі примірників. Сергій Назарович лише нещодавно віднайшов своє родове коріння по маминій лінії з прізвищем Огієнка і сьогодні з особливим зацікавленням пізнає спадщину свого великого родича.

... Огієнкознавці в Україні й західній українській діаспорі підраховали, що митрополит Іларіон за 90 прожитих років, /1882-1972/ написав близько тисячі публіцистичних, наукових, науково-популярних, історико-церковних та богословських праць. За всю історію християнської України жоден архієрей не може з ним зрівнятися ні по числу публікацій, ні по енциклопедичній широті його інтересів.

Слава Богу, що в чималій історії Огієнкознавства наприкінці ХХ і в усій першій чверті ХХІ століття ми маємо справді унікального дослідника Огієнка в усіх його іпостасях - це професор-працелюб Микола Степанович Тимошик. Частий гість у Канаді, зокрема, у Вінніпезі, він опрацював величезний архів Огієнка і видав у видавництві «Наша наука і культура» понад 20 томів маловідомих і невідомих творів Огієнка. Мало того, коли мова йде про книгу про Брусилів, то Микола Тимошик знайшов не лише її єдиний примірник, а й сам переклав її українською мовою і при фінансовій підтримці далекого родича митрополита славного С. Бубки видав її в серії "Запізніле вороття" 2012 року

двотисячним накладом на 336 сторінках. Справді, коли талант шукає таланту, - то знаходить його!

А.П. Томашевський

Результати та перспективи комплексного історико-археологічного дослідження феномену Овруцької околичної шляхти в Овруцькому проекті

Стаття присвячена актуальним проблемам історико-археологічного вивчення феномену Овруцької околичної шляхти. Констатуються досягнуті результати, зокрема, - факти виявлення численних пам'яток X-XIII ст., безпосередньо пов'язаних з селами – родовими гніздами шляхти овруцької волості. Наголошується на необхідності розробки та реалізації комплексного міждисциплінарного проекту по вивченню та збереженню цього унікального історико-культурного явища і його спадщини.

Ключові слова: Овруцька волость, Овруцька околична шляхта, Овруцький проект, археологічні пам'ятки, система заселення, В.Б.Антонович, антропологічна програма

Прошло десятиліття з моменту виходу нашої спеціальної статті, присвяченої вивченню Овруцької околичної шляхти (далі – ООШ) в Овруцькому проекті. (Томашевський, 2008). За цей час стали ще більш очевидним значення цього унікального явища і ключові проблеми його спеціального дослідження.

Унікальність Овруцької околичної шляхти, крім інших чинників, визначається її набагато більш повною збереженістю до сьогодення у порівнянні з іншими Руськими шляхтами: Любецькою Чернігівською та Барською Подільською.

Серед численних проблем і питань, пов'язаних з ООШ, було, є зараз і стає все більш актуальним корінне **питання і таємниця походження цього явища**. Суть, зміст та значення ключового питання ООШ можливо виразити дуже коротко: коли і хто? Обидва ці питання нерозривно пов'язані. **На даний момент існують дві альтернативні концепції походження Овруцької околичної шляхти**. Їх принципова відмінність полягає не стільки в етно-соціальной, скільки в хронологічній суті інтерпретацій даного феномену. **Перша** концепція вперше була сформована науковим першовідкривачем цієї проблематики – професором **В.Б.Антоновичем**. (Антонович, 1867). Він вважав Овруцьку околичну шляхту нащадками давньоруського населення, дружини і боярства, що служило давньоруським князям. Цю концепцію В.Б.Антоновича згодом підтримували М.І.

Теодорович, М.С. Грушевський та інші дослідники. Другу концепцію сформулювала проф. Н.Яковенко (Яковенко, 1994), яка вважає Овруцьку околичну шляхту **приведеними Литвою татарами**. Відзначаючи певні антропологічні й іменні східні риси представників деяких родів (Бехи, Бовсуни, Левківські, інш.) проф. Яковенко **не розрізняє татар від тюрків**, наприклад половців (Кончаківські - ніяк не татари)*. Втім існують і Шваби, Закусили, Товкачі, Речичі, Лучичі та інші. Дискусія про аргументацію відповідних концепцій вимагає ґрунтовних, системних наукових порівнянь і спеціальної організації джерельної бази. Стосовно сутності різниці цих концепцій ми хотіли б ще раз спеціально підкреслити, що це питання **не стільки етнічне, скільки хронологічне. Тобто, це явище розпочалося або в 12-13 ст. або в к. 14-15 ст.** Ця альтернатива визначає загальнонаукове значення ООШ: чи могли і чи дійсно збереглися популяції людей давньоруської доби. Чи це їх нащадки, хай і трансформовані, мешкають сьогодні у відповідних селах. Доказовий перехід збереженої людності з давньоруської доби в ранню українську історію важко переоцінити. Соціальні і антропологічні трансформації цих популяцій також представляють винятковий науковий та культурний інтерес.

Яке значення **археології** у вирішенні ключових проблем? Ми вже зазначали раніше, що вважаємо результати історико-археологічних досліджень практично незаперечним джерелом інформації, на відміну від збережених письмових джерел, які фактично починають фрагментарно висвітлювати історію ООШ з другої половини XV ст. Появу поселень ООШ можуть дозволити виявити і вивчити лише археологічні джерела зі складною і непрямолінійною специфікою відображення дійсності історичного процесу.

Історико-археологічне обстеження: результати, проблеми і перспективи на поточний момент.

---

* Не маємо тут достатньо місця для розгортання широкої дискусії по всіх наявних питаннях етнічності ООШ. Крім наведених вже у 2008 р. позицій хотіли б спеціально зазначити, що в актових джерелах 16 і 17 ст. татари на службі в литовсько-руській державі виглядають дуже самотньо, зберігаючи у своїх іменах, прізвищах і побуті яскраві виразні ознаки монгольської ідентичності. (Акты, издаваемые Вилескою комиссиею для разбора древних актов. Т.XXXI. Акты о литовских татарах. Вильна, 1906, 628с.) Це яскраво дисонує з іменами представників ООШ, їх войовничим православ'ям, руською мовою і вірою, обрядами, реліктовими ремеслами, етнокультурою, тощо.

Всього для 39 позицій з переліку прізвищ ООШ В.Б.Антоновича Овруцькою експедицією ІА НАНУ ідентифіковані давньоруські археологічні пам'ятки біля 44 населених пунктів (НП) Овруцької волості. Всього з гніздами ООШ може бути асоційовано 88 виявлених і зафіксованих давньоруських археологічних пам'яток Х-ХІІІ ст. Практично в усіх випадках фіксуються цілі комплекси давньоруських пам'яток біля гнізд Овруцької околичної шляхти – курганних могильників та поселень, в декількох місцях – зразу кількох поселень.

Давньоруські пам'ятки поки що не знайдені в 6 НП ООШ: Вигов, Дідковичі, Думинське, Костюшки (В.Фосня), Мелені, Скурати. З них, - епізодичні розвідки були проведені лише у 2-х НП: Вигові і Дідковичах. Решта 4 взагалі не відвідувалася. Дуже слабка розвіданість ще 5 НП ООШ: Мошки Малі і Великі, Ходаки, Чоповичі, Білка на Ужі.

Спеціальна розвідка гнізд Овруцької околичної шляхти було і залишається технічно і методично найбільш складним в порівнянні з іншими регіонами Овруцької волості. Це пояснюється дуже потужним і тривалим антропогенним перетворенням власне селитебних зон сучасних сіл Овруцької околичної шляхти і їх навколишніх прилеглих угідь. Також не можна не сказати про дуже складну орографію і щільну планувальну структуру цих сучасних сіл. Це означало необхідність обстеження не тільки доступних польових ділянок навколо сіл, але й здійснення поетапних сезонних оглядів присадибних ділянок і городів мешканців сіл. Зйомка топопланів поселень, встановлення меж поширення та потужності відповідних культурних шарів пам'яток, інші неодмінні процедури фіксації необхідного набору інформації за таких умов супроводжувалися багатьма практичними труднощами. В ході багаторазових археологічних обстежень території сіл – родових гнізд Овруцької околичної шляхти перевірялася будь-яка інформація, навіть непевні натяки, на існування вже відомих поселень, місцезнаходжень та могильників і проводився цілеспрямований пошук потенційно прогнозованих нових археологічних пам'яток. На жаль, на даний момент наші історико-археологічні розвідки на Овруцькому кряжі довелося припинити через припинення навіть мізерного фінансування всіх відповідних

програм обласною владою. Незакінчені обстеження потребують свого обов'язкового продовження і логічного завершення.

Населені пункти Овруцької околичної шляхти в системі заселення давньоруської та середньовічної Овруцької волості

Суміщення отриманої карти давньоруських археологічних пам'яток і картографованих родових гнізд Овруцької околичної шляхти дозволило зробити цікаві і важливі спостереження. В основі фактично всіх реально і ґрунтовно обстежених нами на сьогодні існуючих поселень - родових гнізд Овруцької околичної шляхти знайдені давньоруські пам'ятки. Це означає, що ці населені пункти були частиною давньоруської системи заселення. Отже, перед нами імовірно, явище поступальної спадковості (практично - до сьогодення), певної частки давньоруської людності, розташованої у відповідних вузлах тодішньої системи заселення. Родові гнізда Овруцької околичної шляхти, як населені пункти давньоруської Овруцької волості виникають в серцевині і по краях ареалів традиційної концентрації гнізд ранньослов'янських пам'яток і опорних пунктів кінця IX – 1-ої половини X в. Древлянського племінного союзу. Таким чином, визначається провідні функції цих поселень майбутньої Овруцької околичної шляхти – контроль над підкореним древлянським населенням в регіоні Іскоростеня. Гнізда ООШ огортають також мережею воїнських поселень власне Овруч, знаходяться на ключових шляхах Овруцького кряжу і контролюють його західні краї на Сувечанщині, де раніше князями були розселені переселенці-балти, а згодом, в XIVст. утворилися перші анклав Великої Князівства Литовського (волості Каменецька, Волевська, Убортська). (рис. 1). Карта гнізд Овруцької околичної шляхти на тлі сучасної карти території Овруцької волості з нанесеними на неї виявленими пам'яткам давньоруської доби підказує ще одне, теж “службове” пояснення конкретної географії розміщення окремих гнізд Овруцької околичної шляхти. Ці осередки одержавлення і провідники волі великокнязівської київської адміністрації розташовані вздовж ключових комунікацій з Києва до Овруча.

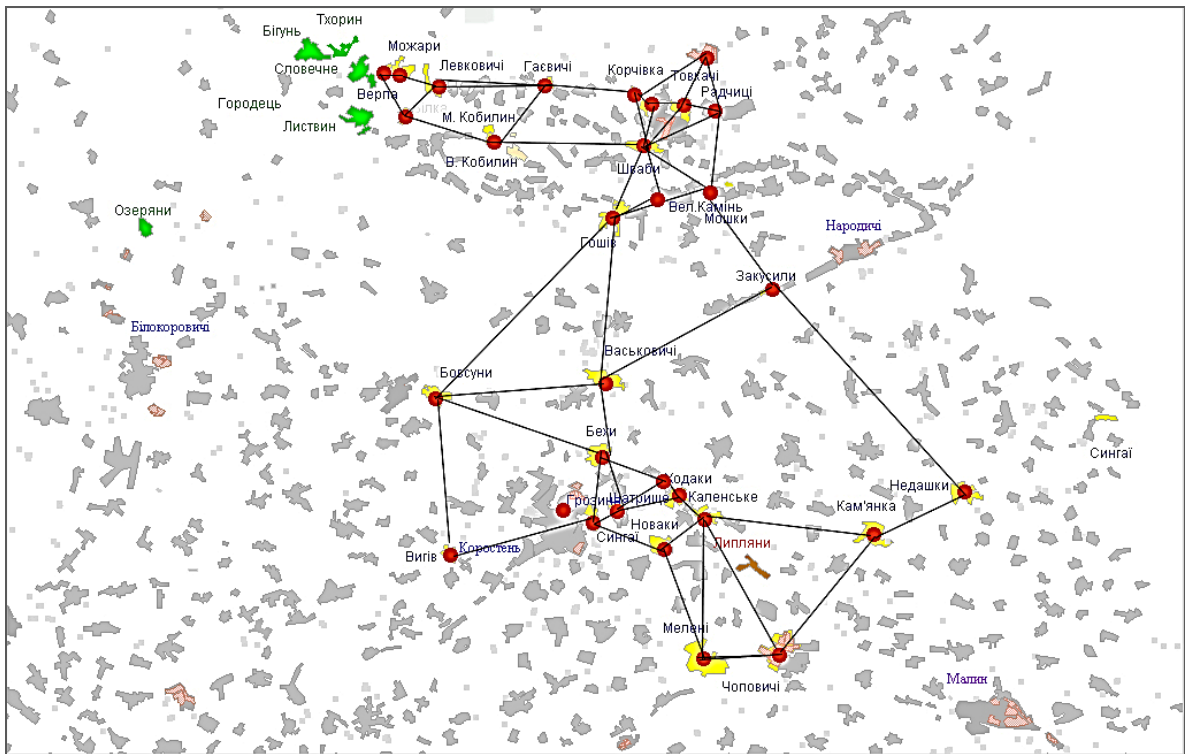

Рис. 1. Умовний схематичний граф взаємозв'язків НП ООШ на тлі сучасної системи заселення Овруцької волості.

Комунікаційна функція на вісі з Київ - Овруч підтверджується численними даними про путніх і ординських слуг. На відміну від багатьох інших населених пунктів регіону Овруцької волості давньоруського, середньовічного, модерного часу та сучасності родові гнізда і осередки ООШ не зникли і не деградували в своїй людності і статусі.

Можливо припустити, що тут ми маємо справу з реліктом давньоруської доби, коли давня службова орієнтація на всемогутній столичний Київ продовжувалася по інерції, традиції і в силу вже дуже давно сформованої історичної географії розселення в часи середньовіччя. Опосередковано, це також свідчить на користь саме давньоруського часу походження Овруцької околичної шляхти.

Хронологія більшості з добре вивчених археологічних пам'яток і відповідних населених пунктів охоплює X-XIII ст. і всю подальшу колонку періоду пізнього середньовіччя.

На рівні окремих конкретних населених пунктів – родових гнізд Овруцької околичної шляхти ми спостерігаємо на Овруцькому кряжі майже

повсюдне зміщення первинного давньоруського поселення з прируслових річкових схилів або похилих надзаплавних терас вверх на горбисті, сильно розчленовані лесові вододіли. Це означає, що пройшла суттєва трансформація самого способу заселення, змінився тип топографічного положення поселень і стався перехід від безпосереднього прирічкового або при-струмкового побутового водопостачання до колодязного живлення. Орієнтовний час цього явища можливо визначити в межах кінця XIII – XIV – XV ст.

Повертаючись до значення археологічної програми, скажемо що отримані в її межах матеріали дозволили провести просторово – динамічне порівняння давньоруської та середньовічної систем заселення. Виявилося суміщення давньоруських населених пунктів та гнізд Овруцької околичної шляхти. На мікро географічному рівні фіксується територіально-топографічне зміщення середньовічних селищ по відношенню до первинних гнізд X-XIII ст. Спостерігаємо збереження та просторово – хронологічну динаміку ядер заселення овруцької волості і поступальний розвиток основних системо-утворюючих чинників протягом тисячоліття. Зони заселення давньоруської і наступної середньовічної Овруцької волості (і повіту) просторово суміщаються і генетично переростають одна в одну.

Важливість спеціальних досліджень діаспори ООШ і їх можливі варіанти ми вже зазначали в 2008 році. З усіх варіантів, від ближніх сіл Овруцької волості до всесвітньої найбільший науковий інтерес становить власне це Околишне розселення по селах і містечках Овруцької волості.

Антропологічна програма

За роки, що минули з моменту нашої першої публікації необхідність і актуальність проведення розгорнутого комплексного антропологічного дослідження ООШ зростає на порядок. Мова йде про комплексні краніологічні, одонтологічні (зуби, кров, сірка), палепатологічні дослідження, про визначення основних антропологічних типів. Ключовою ланкою є проведення розгорнутого вивчення **ДНК** як сучасних представників кланів ООШ, так і викопних кісткових матеріалів, професійно здобутих в ході здійснення цільових розкопок відповідних

археологічних могильників давньоруської доби. Реалізація цієї, давно розробленої нами, програми дозволить не тільки встановити і з'ясувати ступінь зв'язків і спорідненості між сучасними, а також, - давніми мешканцями НП ООШ, але й може надати ексклюзивні знання про ДНК хронологію утворення тих чи інших генетичних і генеалогічних розгалужень популяцій ООШ.

Потрібне фахове порівняння антропологічних і ДНК показників всередині кланів – прізвищ, між можливо генеалогічно спорідненими кланами, в цілому, - всередині спільноти ООШ. Важливо отримати порівняльні співвідношення між ООШ і іншими групами давньоруського і сучасного населення Овруцької волості. Детальна схема таких порівнянь і засади методики викладені нами в ще в статті 2008 року.

Ще і ще раз мусимо наголосити, що феномен Овруцької околичної шляхти настільки цікавий та унікальний, що для його дослідження **потрібен спеціальний комплексний дослідницький і просвітницький проект.**

Проект передбачає проведення найширших і всебічних досліджень явища ООШ. Мова йде про археологічні, історичні, генеалогічні, сфрагістичні, соціо-демографічні, антропологічні дослідження. Свого спеціального вивчення потребує унікальна місцева Руська мовна традиція, мікро-діалектні відмінності, лінгвістичні особливості, локальна топонімія і гідронімія. Етнологія, етнокультура, побутова, господарська і обрядова культура, унікальні ремесла і виробництва (напр. килимкарство), фольклор, усна народна традиція, місцеві легенди і перекази, – все це має вивчатися, фіксуватися, оброблятися і аналізуватися і накопичуватися в межах єдиного проекту. Спеціальних досліджень потребує історична топографія і планіграфія поселень ООШ, архітектурно-конструктивні особливості, варіанти систем заселення, географія і екологічні умови місць помешкання, традиції освоєння навколишніх територій та господарського природокористування.

Для початку діяльності по конкретному втіленню такого грандіозного завдання нам видається необхідним утворити **робочу групу із зацікавлених спеціалістів** археологів, істориків, етнологів, антропологів, генетиків, лінгвістів,

сфрагістів, краєзнавців, вчителів, включаючи, в тому числі, організаційне ядро з впливових членів земляцтва і посадовців області.

Одним з результатів виконання такого комплексного проекту могла б стати підготовка та в подальшому практична реалізація енциклопедичного видання, точніше серії матеріалів **«Руська шляхта» овруцької волості**.

Ще в 2010 році ми запропонували тодішньому очільнику Овруцької РДА М.Г.Левківському план і програму підготовки до **Сейму** - з'їзду представників громад ООШ. На жаль, ця ідея так і залишилася не реалізованою. Одним із завдань такого представницького зібрання ми вважали виявлення зацікавлених і інтелектуально підготованих делегатів громад ООШ, здатних підтримати і організаційно сприяти проведенню науково-практичних програм комплексного проекту, про який ми вже сказали вище. Звісно, така організаційна робота мала проходити у тісному контакті і співпраці з діячами земляцтва і можливого майбутнього братства ООШ.

Тут важливо підкреслити, що не тільки козацтво, а на Поліссі і не стільки, є домінуючими силами середньовічної та модерної історії України і регіону.

Спільнота ООШ завжди були не тільки шляхетною в усіх сенсах цього слова, але й осередком культури і вогнищем освіченості в регіоні. Так є по суті й зараз. Виходячи з цієї констатації, ми вважаємо, що чи не найважливішим завданням і місією ООШ є взяти під свій патронат і охорону давні пам'ятки та пам'ятні місця, історичні ландшафти у безпосередньому контакті з місцевою та територіальною владою. Сприяти і всіляко тиснути на посадовців регіону і області з метою офіційного взяття на облік місцевих об'єктів історико-археологічної та культурної спадщини. Є потреба впорядкування місцевостей і пам'яток під науково-методичним керівництвом відповідних вчених фахівців. ООШ має і може сприяти створенню новітнього музею ОВ і регіональних осередків, боротьбу за який ми ведемо вже більше 25 років.

Необхідним є визначення історико-археологічних і палеоприродних пам'яток всіх видів в околицях кожного з родових гнізд ООШ. Це є передумовою для забезпечення умов для **збереження** кожної першо-початкової пам'ятки –

первинного гнізда і осередка шляхти. Ці безцінні об'єкти необхідно постійно і дієво оберігати від мародерів-копачів. Якщо у місцевого люду є мотивований інтерес до своїх давніх пам'яток і розуміння їх важливості, тоді є шанс виконання головного сьогодні завдання – збереження своєї власної унікальної спадщини для себе, своїх дітей і всіх нащадків.

Окремі завдання і проблеми.

Існує низка питань, від успішного вирішення яких залежить формування правильних завдань в інших наукових напрямках проекту комплексного вивчення ООШ. Зокрема потрібне науково вірогідне уточнення переліку населених пунктів Овруцької волості є первинними родовими, а які - місцями розселення локальної діаспори. Потрібен повний сучасний реєстр родів ООШ із врахуванням розгалуження родів і утворення нових прізвищ. Необхідним є фаховий історико-генеалогічний аналіз наявних місцевих уяв і легенд про інші прізвища поза цими списками В.Б.Антоновича. окремого розв'язання потребує проблема імовірної локалізації колишніх місць перебування представників зниклих родів і відповідних населених пунктів. (напр. - Булгаки — Білявські та інші). Дуже потрібне було б історико-археологічна розвідка Велавська у Білорусі. Дуже цікавим і перспективним є вивчення родоводів та поселень найдавніших селянських родів (Дуби, Гриби, Гримашевичі, Кушнірчуки та інш.).

Матеріальна культура мешканців населених пунктів ООШ давньоруської і середньовічної доби має вивчатися комплексно у координації між археологами і етнологами. Тут особливо перспективним є пошук таких рис пізньосередньовічної матеріальної культури, які могли виникнути та розвиватися в князівську добу Х-ХІІІст.

З точки зору просвітницької діяльності і виховання у спільнотах ООШ поваги до своєї історико-культурної спадщини та її пам'яток було б доцільно розробити спеціальні інформаційно-дидактичні матеріали для поширення їх у відповідних школах регіону.

Література:

1. Томашевський А.П. Середньовічна Овруцька волость і феномен Овруцької околичної шляхти // Наукові записки з української історії. Вип. 20. Переяслав-Хмельницький, 2008, С. 466-489.
2. Антонович В.Б. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-западной России // Архив Юго-Западной России. - Ч. 4. - Т. 1. - К., 1867. - 460 с.
3. Яковенко Н. Україна аристократична(Бояри шляхта із Заушшя). Серія «Історія України в прозових творах та документах», збірник «На Переломі», Україна, 1994.

ШЛЯХЕТСТВО НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Н.О. Білоус

Шляхта Овруцького повіту за даними книги «Кверенд з київських гродських і земських книг 1570-1646 рр.»

Книга «Кверенд...» – історична пам'ятка, яка містить унікальну інформацію про склад збереженого між пожежами 1651 та 1811 рр. актового матеріалу Київського воєводства за польської доби. Це – рукопис обсягом 418 аркушів, написаний старопольською мовою, що складається з 6340 регестів, під назвою: «*Xiąg ziemskich i grodzkich Kijowskich w Kijowskim magistracie znajdujących się, zacząwszy od roku 1571 aż do roku 1646 z datą i essencją wypisana kwerenda*». Книга «кверенд» складена наприкінці XVIII ст. київськими канцеляристами, нині зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. Вернадського НАНУ. Цю пам'ятку детально описала Н.М. Яковенко в окремій статті ще в 1990 р.* Оскільки цей конволют не опублікований і майже не доступний дослідникам, його матеріали мало використовувалися. Він містить інформацію про цінний актовий матеріал (у вигляді регестів), що стосується повсякдення шляхти, її конфліктів через розподіл майна і нерухомості, шлюбних зв'язків, шляхетських наїздів, пограбувань тощо.

---

* Яковенко Н.М. До питання про реконструкцію складу київських судово-адміністративних архівів кінця XVI – першої половини XVII ст.» // Архіви України. – Київ, 1990. – № 5. – С. 18-25.

Спершу варто бодай коротко окреслити специфіку розвитку Овруцького регіону за польської доби. У Київському воєводстві було зосереджено основну масу королівщин, де на рівні з господарськими зем'янами мешкало чимало зем'ян-ленників. Особливо багато їх було в Овруцькому повіті. У цьому регіоні виразніше, ніж у будь-якому іншому, відбувався наступ старостинської адміністрації на дрібне боярство. Тому однією з найяскравіших сторінок боротьби місцевих бояр за права були суперечки про юрисдикцію, тобто судову, адміністративну та військову підпорядкування не місцевим замковим намісникам і старостам, а київським воєводам, що для дрібного боярства означало рівність з панами та можливість отримати належний обсяг шляхетських привілеїв*. Особливо гостре протистояння малозаможної шляхти владі старост проявилось у Зауській волості – серед зем'ян Заушшя, розселених довкола річки Уші (суч. р. Уж). Ці конфлікти детально описані у нарисах Володимира Антоновича† і Антонія Юзефа Ролле‡. Такої гострої конфронтації зі старостами мабуть не було в жодному іншому регіоні тодішньої Речі Посполитої. Матеріали книги «Кверенд» теж додають про це інформації. Так, наприклад зафіксовані згадки про утиски старостами родини Бехів. У 1619 р. король Зигмунт III наказав овруцькому старості повернути цій родині село Бехи з млинами і ґрунтами на р. Уші. 3 жовтня 1619 р. до київської земської книги про це був вписаний акт§. Від початку XVII ст. овруцькі старости чинили кривди боярам Закусилам. Зокрема в 1604 р. староста Абрам Мишка-Варковський наслав своїх слуг, які побили їхніх підданих, пограбували збіжжя і різні рухомі речі**. В 1609 р. брати Закусили судилися з овруцьким старостою Михайлом Вишневецьким перед Люблінським

---

* Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). Вид. друге. – Київ, 2008. – С. 245.

† Антонович В.Б. Содержание актов об околичной шляхте // Архив Юго-Западной России. – Киев, 1867. – Ч. 4. – Т. 1. – С. 1-62.

‡ Antoni J. Dzieje szlachty okolicznej w owruckim powiecie // Biblioteka Warszawska, 1881. – Т. 2. – S. 19-39, 183-200, 352-367; Rolle J. Szkice i opowiadania. Serja 4. – Warszawa, 1884. – Т. 1; Dr Antoni J. (Rolle). Z przeszłości Polesia kijowskiego. Opowiadanie historyczne // tegoż. Opowiadania. Seria 4. – Т. 2. – Warszawa, 1884.

§ НБУВ. – IP. Ф. 1, спр. 4104. – Ч. 1. – № 3033.

** Źródła Dziejowe. Т. XXI. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Т. X. Ziemia Ruskie. Ukraina / Opisane przez A. Jabłonowskiego. Warszawa, 1894. – S. 465.

трибуналом*. У 1622 р. Іван Закусило від імені інших братів подав скаргу на старосту про те, що той і далі змушував їх до виконання повинностей на замок, не зважаючи на те, що вони отримали від короля Зигмунта III декрети про підтвердження шляхетства†. В 1611 р. староста Михайло Вишневецький відібрав частину ґрунтів бояр Коркошків і приєднав до староства, однак був змушений повернути згідно з декретом суду‡.

Характерною рисою овруцької шляхти була щільність зв'язків, зіперта на відчутті єдиного родового клану. Ті кілька осіб, котрі вперше тут осіли ще за князя Володимира Ольгердовича в XIV ст., ймовірно походили з одного клану. Як відомо, кожен з бояр на ім'я Болсун, Булгак, Коркошка, Ущап дали продовження кільком родовим гілкам§.

Суто поліська специфіка замкнутого побуту сприяла тіснішому згуртуванню бояр Овруччини, однак, це не означало, що в цьому регіоні панували мир і злагода: тут як і скрізь, траплялися бійки, крадіжки, наїзди, родинні конфлікти, особливо через поділ спадщини. Для малозаможної і малоземельної овруцької шляхти проблеми, пов'язані з землеволодінням і загалом з нерухомістю, мали важливе значення.

За нашими спостереженнями, у першій половині XVII ст. Овруцький регіон не був таким статичним як у попередні століття. Кожен зі згаданих родів за допомогою шлюбних зв'язків поступово розширювався за рахунок нового боярства та прибулих шляхтичів, які отримували вислуги на пустовщинах цього регіону, або шляхом купівлі-продажу придбали маєтки. У XVII ст. сюди переселялись деякі більш заможні шляхетські родини з Київського повіту. Серед них були, наприклад, Дідковичі-Трипольські. В Овруцькому повіті їм належали село Богданівщина над р. Норинь, куплене у 1578 р. у Івана Сингура, села Блисковщина і Ноздрище над р. Норинь, куплені у 1582 р. у Юрія Бокія, а також

---

* Там само. – С. 159.

† Źródła Dziejowe. T. V. Lustracje królewskich ziem polskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku / Wydał A. Jabłonowski. – Warszawa, 1877. – S. 121.

‡ Архив Юго-Западной России. – Киев, 1890. – Ч. 7. – Т. 2. – С. 419; *Bobiński W.* Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy. – Warszawa, 2000. – S. 419.

§ *Яковенко Н.М.* Українська шляхта... – С. 251.

двір в Овручі*. Наприкінці XVI – поч. XVII ст. вони зазнавали постійних нападів на свою Трипільську волость у Київському повіті з боку могутніх сусідів – князів Острозьких, які ще й підбурювали до цього запорозьких козаків. У 1612 р. усі власники Трипільської волості скаржилися на князя Януша Острозького, краківського каштеляна, за гвалтовний наїзд на їх маєтності і згін підданих до своїх маєтків†. Власники Трипільля не змогли надалі конкурувати з князями Острозькими і впоратися з нападами козаків, які завдавали їм значних збитків. Нащадки Федора, Гапона і Ждана Трипільських поділили спільну спадщину і змушені були продавати її по частинах: у 1627 р. закрочимському каштелянові Анджею Зборовському, в 1637 р. – київському підстолю Максиміліану Бжозовському‡. Вони назавжди переїхали до своїх маєтків в Овруцькому повіті, де у 1630-40-х роках їм належали кілька сіл: Клочки, Чиколовичі, Коцовщина, Дорогинь, Богданівщина, Збранковщина та ряд інших§.

Загалом, за моїми підрахунками, книга «кверенд» містить дані про п'ять десятків шляхетських родин, які проживали в Овруцькому повіті. Через обмежений формат публікації нижче наводимо довідки тільки про кілька родин:

БАГРИНОВСЬКІ

Мало знаний овруцький рід Багриновських, які населяли село Багриновці. Олександр Яблоновський не згадав про це село на своїй мапі Овруцького повіту в Історичному атласі. Найраніша згадка про представників цього роду в книзі «кверенд» припадає на 1633 рік: 20 січня Юзеф Багриновський відписав свою частину ґрунтів у цьому селі київському підвоеводі Івану Ліплянському та його нащадкам; те саме зробили через два дні Омелян і Федір Багриновські. У 1636 р. вони судилися з Михайлом Багриновським, який відібрав неподілені ґрунти і урочище Таковище. Далі вони готові були судитися з Юрієм Немиричем, подавши на нього протестацію до суду через те, що він не хотів дотримуватися насипаних копцями границь поміж Багриновськими, Новаковськими і

* НБУВ. – IP. Ф. 1, спр. 4104, ч. 1, № 3534, 3536, 3551, 3595, 3603, 3636.

† НБУВ. – IP. Ф. 1, спр. 4104, ч. 1, № 94; ч. II, № 45.

‡ *Rulikowski E.* Trypol // *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Warszawa, 1892. – Т. XII. – S. 535.

§ НБУВ. – IP. Ф. 1, спр. 4104, ч. 1, № 441, 3636 та ін.

Зубовськими грунтами. У 1640-х роках згадуються вже їхні нащадки. 25 квітня 1644 р. Марина Скуратівна, дружина Юрія Виговського, поскаржилася на Стефана, Ігната, Андрія і Мар'яна Багриновських, які вчинили напад і пограбування у селі Скурати. 23 серпня того ж року вона подала позов на Стефана, який без її відома викупив у її чоловіка належну їй третину у Скуратах. Другий позов вона подала на свого чоловіка, який підступно продав їй частину. 29 серпня Стефан Багриновський подав зустрічний позов про невизнання запису на цю частину. У березні 1646 р. Михайло Багриновський перекупив у Миколая Котьюжинського частину Виговського ґрунту з двором, ділянкою, броварем, купленого від Лазаря Виговського, розташованої по одній стороні річки Могильної, що межувала з грунтами Федоровичів-Виговських.

БАРАНОВСЬКІ

Баранівщина знаходилася по сусідству з Багринівцями, в 59 км від Овруча.

Про рід Барановських у книзі «кверенд» збереглося небагато інформації. Вперше пан Барановський згадується у 1619 р.: 2 вересня, а потім 2 жовтня він дав якусь пленіпотенцію (лист-уповноваження) пану Андрію Козловському. 17 серпня 1644 р. Лаврин Барановський у м-ку Ловків подав позов на Михайла Стрибиля, який йому завинив 550 злотих. 19 серпня 1644 р. Петро Кучборський подав позов у Радомишлі на київського митрополита, який уповноважив Яна Негребецького, Адама Барановського і Зенона Боруховського шукати якісь записи у житомирських замкових книгах. 28 лютого 1646 р. пан Барановський склав позов у селі Болсунові на овруцьких бояр, які за наказом овруцького старости привласнили гроші на виробництво поташу. 16 серпня 1646 р. Семен Барановський судився з Юрієм Коркошкою, за наказом якого побили його підданого в селі Бридки, який їхав з села Мартиновичі. 13 серпня 1646 р. Семен Барановський подав позов на Тимофія і Самійла Коркошків про побиття у селі Піщаниця. 23 серпня той же Семен Барановський подав позов на тих же Тимофія Коркошку і його сина Самійла за напад на дорозі поміж селом Бридки і слободою Христинівка в лісі, не доїжджаючи річки Меловки.

БЕХИ

Село Бехи розташоване в 35 від Овруча, на лівому березі Уші. Родина Бехів перебувала у конфронтації з овруцькими старостами, про що вже згадувалося. Занотовані і родинні конфлікти: 23 жовтня 1636 р. датується апеляція Абрама Стефановича Беха на братів Павла, Федора і Мину Беха у справі про відібрання після їх батька і діда повода всіх прав і привілеїв на спільну Беховщину, привласнення цих ґрунтів і підданих беховських*. 28 вересня 1645 р. був вписний акт про те, що панам Бехам належить село Бехи вічно з ґрунтами†. 12 березня 1646 р. вони спочатку здали в оренду третину свого села власнику села Пашини пану Данилові Пашинському, а потім уступили йому на вічність цю частину‡.

БОЛСУНИ

Про цю давню овруцьку родину надто мало інформації. 21 квітня 1646 р. був записаний акт про те, що Болсуни – це овруцькі бояри§.

ГАЄВСЬКІ-ЛОВДИКОВСЬКІ, власники села Гаєвичі.

Збереглася інформація про те, що 12 січня 1633 р. Михайло Лозка передав в заставу свою землю пану (Івану?) Гаєвському на 4 роки, тобто село Сингаївщину і рудню на р. Сохні**. 9 січня 1636 р. записаний позов від нащадків пана Іллі Мощаницького по Василя Ловдиковського в селі Гаєвичі за розорення бджіл підданими гаєвськими††. 15 червня 1643 р. Федір і Богдан Гаєвські подали апеляцію до суду на монахинь Корецького монастиря про заволодіння ґрунтами на урочищі Підселище‡‡. У 1640-х рр. Ян і Самійло Гаєвські подавали позови на ксьондза Ігнатія Єльця, який насилав своїх підданих з Ксаверова на їх село Сарновичі§§. Гаєвські судилися також з панами Вілямами, Ободенськими, Волковицькими, Суринами, Ходаковськими.

ГОШОВСЬКІ

---

* Там само. – Ч. I, № 926.

† Там само. – Ч. II, № 830.

‡ Там само. – Ч. II, № 1655.

§ Там само. – Ч. II, № 1704.

** Там само. – Ч. I, № 470.

†† Там само. – Ч. I, № 670.

‡‡ Там само. – Ч. II, № 1333.

§§ Там само. – Ч. I, № 1125; Ч. II, № 1442.

Про Гошовських, власників села Гошів, згадується тільки те, що 8 січня 1586 р. Кіндрат Гошовський дав дозвіл своєму братові Олехну Левковичу відібрати заставлені пану Вітовському Гошовські ґрунти на урочищі Зелезничі*.

ЗАКУСИЛИ

У книзі «кверенд» збереглися згадки про Яна, Яроша, Кузьму, Григорія і Захарія Закусилів, власників села Закусили. В 1643 р. пан Воронич подав на них позов за наїзд на село Федорівка і ґрунти над р. Ушою†. У 1644 р. Ян Янчинський подав маніфестацію на свого служебника Яна Закусила про невіддачу ним різних прав і привілеїв скаржника та їх загублення‡. У 1645 р. брати Закусили здали в оренду половину свого села Федору Ласку, який 20 травня того ж року поскаржився на них за вибиття з тієї половини Закусилів§. У 1646 р. пани Кобилинські поскаржилися на Кузьму Закусила за наїзд на ґрунти Кобилинські і пограбування збіжжя**.

КОРКОШКИ

Найраніша інформація про цю родину датується 14 червня 1582 р. – запис віна від пана Василя Коркошки своїй дружині Євдокії Ярмоланці 200 кіп литовських грошів на селах Губорівщині, Метеловщині, селі Піщаниця і на двір в Овручі††. 1617 року Федір Коркошка скаржився на Томилу Стремелецьку за недопущення до куплених ґрунтів на березі річки Жолонь і частини старої греблі‡‡. У 1628 р. співвласниками села Піщаниця стали Ян Черхавський і Ян Вишпольський. 20 січня 1633 р. Лаврин і Стефан Коркошки скаржились на пана Яна Черхавського, якому продали свій двір у Піщаниці, але той не віддав їм сповна гроші, ще й завдав їм збитків на 36 кіп гр. лит., повидиравши бджіл, наслав своїх підданих на їх двір у Піщаниці, пограбував сіно§§. 9 червня 1643 р. овруцький архімандрит подав скаргу на Коркошку про напад його підданих на

---

* Там само. – Ч. I, № 3720.

† Там само. – Ч. I, № 2588.

‡ Там само. – Ч. I, № 2490.

§ Там само. – Ч. II, № 697.

** Там само. – Ч. I, № 1645.

†† Там само. – Ч. I, № 3638.

‡‡ Там само. – Ч. I, № 377.

§§ Там само. – Ч. I, № 498.

монастир Св. Спаса в Оручі і забиття голови повода куфлем*. 12 червня 1645 р. занотовано зиск від пана Тимофія Коркошки на пана Яна Сингура про відмову виділити четверту частину в його селі Ноздринь дочці Кристині Коркошиній†. 15 червня 1646 р. пан Тимофій Коркошка подав скаргу на намісника овруцького старости Яна Зубіцького про наслання норинських підданих на його ґрунти і село Черніховці і згвалтування дочки‡.

МЕЛЕНЕВСЬКІ

Власники села Мелені, що на лівому березі р. Ірши, в 55 км від Овруча. 14 червня 1571 р. Данило і Федір Горайновичі продали Василю Меленевичу село Хотеничі за 30 кіп гр. лит.§ У книзі «кверенд» описуються кордони цих володінь. 14 червня 1582 р. король Стефан Баторій дав панам Меленевським і Ходаковським привілей на шляхетську вольність. Облята королівського привілею була тоді ж вписана до київської земської книги і запис про це зберігся у книзі «кверенд»**. 4 жовтня 1619 р. пані Дідковська подала позов на панів Меленевських щодо поорання полів і видирання бджіл на своїй частині в Меленях††. 19 червня 1643 р. пани Путяти скаржилися на Меленевських через наїзд на їх село Чоповичі‡‡. Є два записи родинного характеру: 26 лютого 1646 р. Тимофій Меленевський своїм дочкам записав ґрунти Меленевські, 28 червня 1646 р. Семен Меленевський подав маніфестацію на Івана Меленевського через заволодіння ґрунтом у Меленях§§.

МОШКИ (МОШКОВСЬКІ)

Село Мошки знаходиться на правому березі Норині, в 9 км від Овруча. Ця маєтність була надана боярам Мошковським у 1518 р. королем Зигмунтом I***. В 1604 р. власники скаржились на старосту Абрама Мишку-Варковського за наїзд

---

* Там само. – Ч. II, № 1304.

† Там само. – Ч. I, № 242.

‡ Там само. – Ч. I, № 1039.

§ Там само. – Ч. I, № 3202.

** Там само. – Ч. I, № 3639.

†† Там само. – Ч. I, № 3836.

‡‡ Там само. – Ч. I, № 2372.

§§ Там само. – Ч. I, № 1575, 1673.

*** Архив Юго-Западной России. – Киев, 1867. – Ч. 4. – Т. 1. – С. 405.

його підданих на с. Мошки і завдання шкод*. У 1622 р. у селі було 30 боярських дворів. У книзі «кверенд» зафіксований вічистий запис від 9 вересня 1644 р. від пані Полонії з Мошковських Ходаковської на острів Посушники і Темний бір над рікою Ушою своїй дочці і пану Войтеху Рильському, київському гродському писарю і житомирському військовому†.

Таким чином, книга «кверенд» має значні потенційні джерельні можливості щодо дослідження овруцької шляхти XVI – першої половини XVII ст. Вона значно доповнює існуючі дані про стан землеволодіння, ринок землі, шлюбні зв'язки, історичну топографію Овруцького регіону. Зважаючи на непоправні втрати актових книг Київського воєводства, ця історична пам'ятка безумовно заслуговує на увагу істориків.

---

* Źródła Dziejowe. – T. XXI. – S. 483.

† НБУВ. – IP. Ф. 1, спр. 4104, Ч. I, № 2174, 2176.

Прояви соціальної ідентичності околичної шляхти Житомирщини: огляд традиційної матеріальної та духовної культури

Українська шляхта, як особлива соціальна група, мала окремі, притаманні саме їй, елементи традиційно-побутової культури. Певні культурні особливості як окремого соціального прошарку, дрібної (ходачкової, малоземельної, дрібнопомісної, околичної) шляхти, впливали на рівень збереження її самобутності та внутрішньої консолідації. Феномен шляхтича особливо цікавий для періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст., оскільки шляхетські привілеї практично втратили своє значення. Дрібна шляхта, яка за своїм становищем майже не відрізнялася від селянства, намагалася зберегти свою станову вищість. Загалом процес ідентифікації особи відбувається за умови протиставлення себе комусь “чужому”, не такому, як “я”. У цьому випадку критерієм самоідентичності була належність до певної соціальної групи: шляхти чи селян. У основі цього критерію – різний рівень статусів представників цих верств у минулому, що проявлявся і у більш пізні часи на рівні матеріальної та духовної культури. Ця стаття покликана віднайти критерії самоідентичності околичної шляхти Житомирщини через побутову культуру: житло, вбрання, родинні звичаї тощо.

Шляхта на теренах України була, як прибула з різних територій Речі Посполитої, так і околична, що здавна проживала в певних місцевостях та завжди в масі залишалася українською. Зокрема, у північних районах Житомирщини нині розташовано 40–45 шляхетських сіл, жителі яких розділяються на роди, які носять окремі прізвища: у Ходаках живуть Ходаківські, у Васьковичах – Васьківські, у Меленях – Меленівські тощо. Жителі шляхетських сіл унаслідок кращого економічного та соціально-політичного становища збагатили свій побут рисами, які були властиві лише цій шляхті та якими вона відрізнялася від звичайних селян.

У зведенні житла дрібна шляхта майже нічим не різнилася від звичайних селян. А. Потаповський у середині ХІХ ст. зазначав, що у житлі шляхтичів

Дідківських, Васьківських, Ходаківських, Бехівських, Каленських та інших в Овруцькому пов. хатні комини виведено на дах, у той час, як на Олевщині, ще є багато селянських будівель, де топиться по-чорному [7, с. 317]. Загалом шляхетські будівлі мали однокімнатні або двокімнатні хати з сіньми і коморою, накритими соломною або гонтою. Траплялися лише окремі випадки особливостей житлобудування. Досліджуючи побут шляхтичів с. Ходаки Коростенського р-ну на Житомирщині у 1920-х рр., К. Черв'як виділив там різноманітні типи житлових будівель, серед яких особливий інтерес викликає *круглий домок* – це чотирикамерна хата, яка у плані нагадує квадрат, що його вздовж та впоперек розбито стінами на дві вузьчі (сіни, комора) та ширші (хата, покої) кімнати [17, с. 11]. Така будівля мала ошатний вигляд, що особливо цікавило шляхтичів, які намагалися повсякчас нагадувати про своє немужицьке походження.

Типовим був інтер'єр шляхетського помешкання. Проте тут поряд з традиційними меблями, або замість них починають з'являтися ліжка, комоди, шафи тощо, прикрашені в'язаними серветками, білими скатертинами. Описуючи хату околичних шляхтичів, К. Черв'як зазначав, що «у багатьох хатах є дерев'яні підлоги; на вікнах квіти, фіранки, а на ліжках й біля ліжок на стінах килими» [17, с. 14]. Як свідчать наші польові матеріали, у с. Мелені Коростенського р-ну ніхто не може згадати про існування *пола* – настилу з дошок для спання, бо у заможних господарів на Житомирщині вже під кінець XIX ст. піл замінили дерев'яним ліжком роботи місцевих майстрів [14, с. 60]. Але ще й досі означене ліжко у селі називають "*полом*". При оздобленні хатніх меблів поряд з різьбленням, інкрустацією соломкою використовували фарбування олійними фарбами. Зокрема, відкриті мисники починають перетворюватися на шафи, коли верхня полиця закривається підвішеною згори на воротні дошкою (*закривочка, завісниця*). Подібна розмальована дошка, виготовлена на початку XX ст., виявлена у с. Дідковичі на Коростенщині співробітниками Національного музею народної архітектури та побуту України, містила на темно-зеленому тлі білі круги і розетки [13, с. 103].

Важлива роль у хатньому святковому інтер'єрі шляхти відводилася килимам. Частіше за все ними застеляли постіль. Щоб прикрасити хату, на жердці над полом розстеляли домоткані килими, а поверх навішували в один чи два ряди подушки з тканими або вишитими наволочками. Килими північної Житомирщини мають складну композицію з рослинних, антропоморфних та зооморфних елементів, які називаються *в круги*, *в кулаки*, *в козаки*, а також різноманітні вазонні композиції. Найдосконалішим етапом у формуванні килимів є композиція, що поєднує центральне поле і кайму. Центральна частина виробу складається головним чином з двох дзеркально повторюваних орнаментів, які утворюють симетрично-правильне зображення. Килими завжди мають береги, кайму у вигляді багатоорнаментованої широкої смуги. Береги практично ніколи не бувають одинарними, маючи по краях вузькі бережечки іншого кольору у вигляді смужечки чи зубців.

Коли вести мову про забудову двору, то відзначимо, що жителі шляхетських сіл будівництво проводили без плану. Кожен на своїй ділянці землі облаштував господарство як хотів, враховуючи рельєф, природні умови. У шляхетських селах можна віднайти П-подібні, Г-подібні, дворядні, але найчастіше вільні забудови двору, адже на околичну шляхту, яка володіла власною землею, не поширювалася “Устава на волоки” [5, с. 281–282]. Господарства не тулилися одне біля одного, а були вільно розкидані по усіх землях. Поступово між ними почали з’являтися проїзди, які пізніше переростали у вулиці і забудовувалися по два боки. “В мужицьких селах – вулиці до ладу, а в шляхетських – не поймеш: вулиця – там, вулиця – сям, туда, сюда... – безладдя!” (с. Велика Фосня, Овруцький р-н) [3, с. 237]. Кількість будівель на садибі визначалася економічним станом сім’ї та умовами ведення господарства. Як правило, двір був великий зі значною кількістю господарських будівель, необхідних для повноцінного господарювання.

Після зведення будівлі на першій парі крокв зі сходу, як стверджують респонденти с. Великий Кобилин Овруцького р-ну, у шляхетських селах прибивали *хрестика*, а у мужицьких – *йолку* [3, с. 233]. Етнографи змогли

зафіксувати відмінну термінологію, яку використовували шляхтичі та селяни. Зокрема, у Левковичах Овруцького р-ну використовували поздовжній *сволок* та три поперечні *сволочки*, які у мужицьких селах називали *трам* і *трамки* [6, с. 21]. На Поліссі високі ґрунтові води заважали копанню глибоких льохів, тому жителі краю для зберігання овочів використовували *стебки* (у шляхетських селах вони називалися *поклітами*). М. Брицун виводить назву покліт від давньоруського – кліть, клеть [2, с. 329]. Така господарська будівля дійсно має спільні риси з житловою кліттю: споруджена зрубною технікою, білена ззовні та зсередини.

Певні особливості мало і шляхетське вбрання. Головним елементом традиційного жіночого костюма була сорочка, яка мала виложистий комірець, замінений пізніше комірцем-стієчкою. Під впливом міста на селі розповсюдився крій на кокетці, коли уставки почали замінювати поперечним полотнищем. “То тільки мужики шили сорочки з уставками, а ми (шляхта) з гестками” (с. Возничі, Овруцький р-н) [10, с. 57]. Рукава жіночих сорочок були довгими і закінчувалися широкими манжетами, прикрашеними вишивкою, мереживом (*карунками*) та оборками (*фальбонами*).

На Поліссі і в селянок, і у шляхтянок сорочки обов’язково прикрашали узорними орнаментами на горловині, подолку, низу рукавів. У шляхетських селах Житомирщини манишки і рукави не вишивали: “Ми вишивали трошки, бо шляхта. По рукавах вишивать такого заведенія не було, то у мужиков по рукавах вишивали квіточки, а у нас делікатнінько на ковнірчику чи який віноградік на уставочке” (с. Лучинки, Овруцький р-н) [10, с. 54–55]. Найбільш яскраво оздоблювали подолки, використовуючи натканий узор, мережку, мереживо, різноманітні оборки [15, с. 78]. Селянки Коростенщини, на відміну від шляхтянок, не випускали поділ сорочки з-під спідниці, зокрема у с. Зубівщина дівчата зазначали, що їх би хлопці засміяли, якби побачили у такій сорочці. Сорочки ж, рясно оздоблені вишивкою по рукавах та манишці, шляхтянки називали мужицькими [17, с. 15].

Найпопулярнішим типом жіночого поясного одягу шляхтянок XIX–XX ст. була спідниця, яка залежно від матеріалу, кольору, крою, характерних прикрас

мала різні назви. У ХІХ ст. поліські шляхтянки вдягали однобарвні або різнокольорові *летники*. Зокрема, у Меленях вони були картатими з перевагою червоного та незначним вкрапленням зеленого, білого, чорного, синього кольорів. З проникненням у село фабричних тканин, з'явилися атласні спідниці з *фальбонами*. Нижню частину спідниць оздоблювали мереживом, смужками оксамиту, чорного сатину, викінчували закладками і оборками (*бублями*) [15, с. 78]. На відміну від шляхтянок, звичайні селянки на Поліссі прикрашали подолки спідниць різнокольоровими стрічками, що викликало сміх у дівчат-шляхтянок [17, с. 16].

Значну роль у формуванні жіночого костюма відігравав такий важливий компонент, як фартух, запаска. За свідченням А. Потаповського, шляхтянки Овруцького пов. у середині ХІХ ст. вдягали ситцеві фартухи з оборками (*шлярками*) [7, с. 319]. До вовняної спідниці звичайно вдягали вовняну запаску, виготовлену технікою перекладу з різноманітними орнаментами, які можна побачити і на килимах.

В українському традиційному костюмі безпосередньо на сорочку вдягали нагрудний одяг, який прикривав верхню частину фігури. На Житомирщині у комплексі вбрання шляхтянок з'явилися кофти різних кольорів, звужені до стану, оздоблені навколо шиї, на грудях та на рукавах вишивкою, оборками, мереживом, а теплі зимові – хутром. У деяких селах Галичини безрукавки свідчили про приналежність до шляхетського стану. Так, за свідченням жительки с. Витвиця на Івано-Франківщині хлоп'янки майже не носили його, а для шляхтянок він був невід'ємним атрибутом [8, с. 94]. Лише на початку ХХ ст. у чоловічому вбранні на Поліссі з'явився плечовий одяг, який вважався святковим. Маючи міське походження, він був пошитий з фабричної тканини: жилетки – з корту, а піджаки – з сукна.

Основним типом спільного чоловічого та жіночого верхнього одягу осінньо-весняного періоду була свита. Проте К. Черв'яку у Ходаках, Купечі, Каленському, Білошичах вдалося виявити інші види верхнього жіночого одягу: *каптани, капоти, лисі, хутро, бурнуси, козачини*, які шили з атласу та прикрашали

оксамитом, металевими і скляними гудзиками, опушували лисячим та овечим хутром [17, с. 16–17]. Проте більшість із них вийшла з ужитку до початку ХХ ст. і залишилася лише одягом на смерть стареньким бабусям.

Як у всіх східнослов'янських народів, серед дівчат-шляхтянок зберігався звичай носити вінок – головний убір, що не закривав маківку голови. На початку ХХ ст. він вийшов з ужитку, залишившись лише під час весільної церемонії. У Васьковичах, Дідковичах, Вигові, Чоповичах були відомі такі вінки, як *чуби* – квіти, виготовлені з вовняних ниток, нашиті на стрічку, та *пави* – виготовлені з пір'я павичів [12, с. 41]. Жінки-шляхтянки дотримувалися старовинного звичаю ховати волосся, розділивши його на потилиці на дві половини, укладаючи у вигляді вінка над чолом. Поверх волосся вдягали збірник (*чепець*), обвивали голову хусткою, зав'язуючи її над чолом. А. Потаповський писав, що вже у ХІХ ст. шляхтянки пов'язували голову хустками, а не намітками як звичайні селянки [7, с. 319]. У с. Витвиця Івано-Франківської обл. одного разу жінки вчинили бійку біля церкви, бо одна з селянок пов'язала голову хусткою [8, с. 47].

Повсякденним, переважно літнім взуттям шляхти, як і решти селян, в багатьох місцевостях були саморобні личаки (*постоли*). Є свідчення, що заможні шляхтичі на Поліссі у середині ХІХ ст. взувалися в червоні та жовті сап'янці [7, с. 319].

“Синдром” шляхетства переносився й на шлюбно-сімейні відносини. Шляхта намагалася зберегти свою кастову замкнутість, укладаючи шлюби тільки між собою: “Раніше шляхтичі і мужики не женилися, це було чепе, це равносильно, як наш мужик єврейку брав. Тепер цього нема, а до війни – було” (с. Велика Фосня, Овруцький р-н) [3, с. 237]. У силу свого гонору шляхтичі відмовлялися одружуватися зі звичайними селянами, хоча останні могли мати значні маєтності, а перші – бути досить бідними. Саме про це свідчить пісенька, записана В. Кравченком у с. Журба Овруцького р-ну:

“Отак, отак, отакечки,
Пристав мужик до шляхтички,
А шляхтичка муку сіє,

З-під фартуха вітер віє (злиденна),

Мужик трясе капшуком

Проте смердить мужиком” [1, ф. 15–1, од.зб. 48, арк. 266].

У метричній книзі XVIII ст. Святомихайлівської церкви с. Мелені видно, що шляхтичі використовували імена Домініка, Єва, Марцела, Теофіла, Томаш, і ніколи не називали своїх дітей іменами Овдушка, Малашка, Маруся, Гришко, Леско, як звичайних селян [9, с. 51–55]. В. Кравченко відзначав, що у Бехах, “звертаючись до шляхтянки, потрібно обов’язково говорити “Афанасієвна”, бо “Панасівна” можна було б використати лише у тому випадку, коли б господиня була з “мужиков”, але ж тут сама “настояща” – родовита шляхта” [1, ф. 15–1, од.зб. 59, арк. 225–226].

Дрібна шляхта не мала суттєвих відмінностей у духовній культурі. Проте звернемо увагу на окремі факти, які вказують на відмінності між селянами та шляхтою Житомирщини.

На Середньому Поліссі серед головних атрибутів шлюбно-правової санкції можна побачити деревце, кожух, коровай. Водночас у околичній шляхти регіону спостерігаються певні локальні особливості, пов’язані з ними: килим замість посадного кожуха, вінок, як символ весільної вічнозеленої рослини, *перники*, як ритуально-позначене печиво [11, с. 97]. Килим є предметом семантично спорідненим з кожухом, темою хутра, вовни та їх зв’язку з добробутом. У більшості регіонів України наречених садили на посад саме на кожух, а наречених-шляхтичів – на килим. Упродовж весілля килим часто з’являвся у весільних ритуалах. Молода під час вбирання у весільний вінок сідала на ослін, застелений килимом (с. Мелені); на застеленому килимом ослоні батьки благословляли наречених (с. Михайлівка); під час вінчання перед аналоєм стелили килим, а на нього – рушник (сс. Бехи, Михайлівка); коли молоду завивали молодичею, то вона сідала на застелений килимом ослін, “щоб була багата і, як пані, завжди сиділа на килимі” (с. Бехи); збираючи посаг, наречена разом з іконами, рушниками брала з собою і килими (с. Бехи); коли батьки віддають останню дитину, то їх *гутали* у килимі і співали “Многая літа” (с. Бехи) [1, ф. 15–

3, од. зб. 158, арк. 44, 69; од. зб. 159, арк. 39; Ф. 15–3, од. зб. 213, арк. 106; 4, с. 38, 40, 47; 16, с. 36]. У околичних шляхетських селах замість весільного деревця світилки молодого шили з барвінку чи тканини вінки для дружок. Такі вінки несли на спеціальній високій тичці парубки зі сторони нареченого (*маршалки*). Наречена, отримавши ці вінки, прощалася з дівуванням – танцювала з дружками і дарувала кожній віночок. Окрім короваю, до весілля у шляхетських селах випікали інше обрядове печиво – медівники ромбоподібної форми (*перники*).

Похоронні обряди шляхти на Поліссі також мали деякі локальні особливості, зокрема під час похорону труну ставили на застеленому килимом возі, на іншому возі везли хреста. К. Черв'як, описуючи похорон околичної шляхти, відзначав, що у Каленському, Михайлівці, Ходаках, Купечі при похороні парубків та дівчат у віз запрягали цугом дві пари коней, передня пара яких була вкрита килимами. У разі похорону неодруженого парубка траурна процесія доповнювалася кількома вершниками (*маршалками*), які їхали на вкритих килимами конях, тримаючи у руках чорні прапори [1, ф. 1–4, од.зб. 249, арк. 2–3]. З часом подібні традиції, пов'язані з запрягом коней цугом, покриванням килимами коней тощо поширилися і на нешляхетські села [1, ф. 1–4, од.зб. 249, арк. 8].

Як бачимо, українська дрібна шляхта в ХІХ – на початку ХХ ст. мала більш чи менш значні відмінності у побутовій культурі, які вирізняли її з-поміж навколишнього населення. Ці відмінності шляхта підтримувала свідомо, намагаючись у такий спосіб підкреслити своє шляхетство та вивищитися на фоні “мужиків”.

Література:

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.
2. Брицун-Ходак М. Літописна Земля Древлян. Археологія. Історія. Етнографія. – Коростень, 2002. – С. 362.
3. Будівельна обрядовість (Матеріали Романа Сілецького) // Матеріали науково-дослідних робіт 1995–1996 рр. з теми: “Комплексне історико-етнографічне дослідження та фіксація матеріальної і духовної культури радіоактивно забруднених зон Житомирського Полісся”. – Львів, 1996. – Ч. 2. – Т. 3. – С. 159–262.
4. Васянович О. Сучасні весільні звичаї та обряди у Меленях на Житомирщині // Берегиня. – 2006. – № 4. – С. 33–48.

5. Гурков В. С., Гошко Р. Ю. Поселения // Полесье. Матеріальна культура / В. К. Бондарчик, И. Н. Браим, Н. И. Бураковская и др. – К., 1988. – С. 279–333.
6. Житло і господарські будівлі (Матеріали Романа Радовича) // Матеріали науково-дослідних робіт 1995–1996 рр. з теми: “Комплексне історико-етнографічне дослідження та фіксація матеріальної і духовної культури радіоактивно забруднених зон Житомирського Полісся”. – Львів, 1996. – Ч. 2. – Т. 3. – С. 3–131.
7. Зеленин Д. Описание рукописей ученого архива Императорского Русского Географического Общества. – Петроград, 1914. – Вып. 1. – 483 с.
8. Історія Витвиці в документах і спогадах / Уклала О. Витвицька. – Б. м., 1992. – 119 с.
9. Мойсієнко В. Метрична книга с. Мелені – пам’ятка української мови XVIII // Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір. – Львів, 2005. – С. 49–59.
10. Народний одяг (Матеріали Людмили Булгакової) // Матеріали науково-дослідних робіт 1995–1996 рр. з теми: “Комплексне історико-етнографічне дослідження та фіксація матеріальної і духовної культури радіоактивно забруднених зон Житомирського Полісся”. – Львів, 1996. – Ч. 2. – Т. 6. – С. 2–100.
11. Несен І. Околична шляхта Центрального Полісся: особливості весільного ритуалу // Народна творчість та етнографія (далі – НТЕ). – 2004. – № 6. – С. 91–97.
12. Пономар Л. Походження українського народного одягу на Поліссі // НТЕ. – 1989. – № 5. – С. 33–41.
13. Свирида Р. Обладнання традиційного житла на Коростенщині. До створення експозиції хати з с. Беги в Державному музеї народної архітектури та побуту України // Відлуння віків. – 2004. – № 1. – С. 99–105.
14. Свирида Р. О. Обладнання традиційного житла Правобережного Полісся // НТЕ. – 1979. – № 3. – С. 56–63.
15. Стельмашук Г. Традиційний одяг Житомирщини // НТЕ. – 1980. – № 6. – С. 77–82.
16. Черв’як К. Килимарство на Коростенщині // Краєзнавство. – 3–10. – С. 13–44.
17. Черв’як К. Шляхта околиць на Коростенщині. – Коростень, 1928. – 20 с.

Ф.М. Медвідь, А.М. Медвідь

Українська шляхта як історико-культурний феномен

Київська Русь була найбільшим державним утворенням середньовічної Європи. У суспільній ієрархії Давньоруської держави найвище місце посідали князі. Княжі воїни, старші й молодші дружинники утворювали клас вищої знаті, що їх ще називали - мужами. Велику вагу мали також купці, особливо ті, що займались міжнародною торгівлею. З дозволу князів вони мали власні дружини та організовували не тільки торгові, але й військові походи. Походи відбувались як на Чорне море - Крим та Константинополь, так й на Каспійське море, у Болгарію, на Кавказ та в інші регіони.

На структуру князівської дружини мали вплив як скандинавські та грецько-болгарські, так і місцеві давньоукраїнські зразки побудови структури.

Старші дружинники на Русі називалися боярами. Це слово, скоріш за все, прийшло від тюрків-болгар, у яких найвищий військовий ранг «боїл» (боляр) відповідав візантійському званню патрикій. Молодшого дружинника називали — гридь. У XII - XIII ст. дедалі частіше князі поступались частиною своїх повноважень на управління підвладних земель й віддавали їх своїм представникам (в основному - боярам). Так поступово сформувався незалежний від князя прошарок незалежних земельних бояр, які могли самі диктувати свою волю князям.

У Галицько-Волинській державі структура та відносини в середині верхівки була дещо інша, чим відносини князівств Києворуської держави. Як відзначають дослідники, галицькі бояри були найбільш впливовими, багатими та незалежними з усіх руських князівств. З одного боку це пов'язано з тим, що галицька аристократія формувалась з місцевої племінної знаті, й перші Рюриковичі, коли прийшли в Галичину й зіштовхнулися з сильною місцевою знаттю лише взяли її до себе на службу. З іншого боку, завдяки відносно стабільному правлінню Ростиславовичів протягом чотирьох поколінь, бояри доволі зміцніли. Згодом, вони мали можливість утримувати власні бойові дружини з дрібніших феодалів. Така незалежність призводила до того, що часто бояри поставали проти князів не тільки власними силами. Так, коли згасла династія Галицьких князів, у 1340-х роках місцеві бояри під проводом Дмитра Дедька, взяли владу в свої руки. Але ті ж самі бояри запрошували на допомогу сусідів з Польщі та Угорщини, що згодом призвело до занепаду Галицького князівства та загарбання його іншими державами.

Волинські бояри - представляли собою традиційний для українських князівств штаб бояр. Більшість з них походила з князівської дружини та дуже залежали від волі князя. Ці бояри отримували земельні володіння та права від князя, тому й служили йому та підтримували. Крім того, саме волинські князі об'єднали ці два князівства у єдину державу. Однак 1387 р. окуповане Королівство Русі увійшло до складу коронних земель Польщі, а Закарпаттям володіли угорці. Наприкінці XIV ст. майже вся територія України увійшла до

складу Литовсько-Руської держави. Влада Великого князя Литовського встановлювалась в українських князівствах доволі мирно. Частково, завдяки угодам з місцевою знаттю, частково - через укладання шлюбів, менше - шляхом завоювань. В усіх випадках приєднання до Литовської держави відбувалось на принципах «старовини не рушаємо», тобто - не порушення старих традицій, відносин та законів. Перехід влади від Рюриковичів до Гедиміновичів був номінальним. Литовська адміністрація користувалась «руською мовою» та «Руською правдою», а місцева аристократія стала частиною правлячого класу нової держави.

Наділяти підлеглих землею та привілеями Великий князь Литовський міг: за вислугу до ласки (тимчасовий бенефіціарій), за доживотну вислугу (пожиттєвий бенефіцій) або у висулужену отчину (феод або аллод). Роздавалися й державні посади. В кінці XIV ст. Великий князь почав перетасовувати призначення, щоб усунути систему удільних князів. Нащадки князівських родів, що були переміщені, називались княжатами-повітниками. Таким чином, в Україні відбувається розшарування між військовою челяддю і «шевальє» (військовою верхівкою). Також боярин відрізнявся від бояра. В українських землях «бояринами» стали називати людей, що належать бояру. Слуги панцерні — боярини становили на Київщині майже третину сільського населення. Вони були під особливим захистом закону, але вважались челяддю.

Вільні «шевальє» одержують назву «шляхта». Цей термін прийшов скоріш за все з Чехії, через Польщу та Галичину — від німецького *das Geschlecht* — рід, покоління. Спочатку в литовсько-руському середовищі слово «пан» означало тільки членів великокнязівської ради і тих шляхтичів, які виступили у військовий похід із власними корогвами, а не в загальному ополченні. Пізніше воно поширилось на всю шляхту і стало формою звертання. В Україні, що входила до складу Великого князівства Литовського, основою шляхти стали 20-30 княжих та магнатських родів, в основному нащадків династій Рюриковичів та Гедиміновичів. До найбагатших та найзначніших домів належали: Осторозькі, Сангушки, Чорторійські, Збараські, Вишневецькі, Заславські, Четвертинські,

Корецькі, Гольшанські-Добровицькі та ін. Саме представники цих родин займали переважну більшість високих посад у Литовській державі [2, С.152-154; 4, с.108-111].

Наступна верства шляхти, що налічувала кількасот родин в Україні походила, частково від боярства Київської доби, частково від представників місцевої адміністрації. Вони мали маєтки по 10-15 сіл та впливали на місцеве правління. Привілеї більшості знаті, що формувала суспільний стан шляхти, випливали з військової служби Великому князю. Тисячі родин, в тому числі вихідці з селян та міщан, отримували статус шляхтича відбуваючи військову службу у походах, охороні замків, кордонів, знаходячись у збройних загонах князів та магнатів. Нерідко вони мали дуже маленькі наділи землі. Особливо це стосувалось Галичини. Серед дрібної шляхти найбільш відомі роди — Кульчицькі, Крушельницькі, Голинські, Грабовецькі, Яворські, Чайковські, Витвицькі, Терлецькі, Хлопецькі та інші[6, с.647; 5, с.46-53].

Шляхта (пол. *Szlachta*, лит. *Šlėkta*) – провідний привілейований соціальний стан, що став державотворчою основою феодального суспільства у Великому князівстві Литовському, Руському, Жематійському, Королівстві Польському (обидві після Люблінської унії утворили Річ Посполиту) та у Війську Запорозькому. Шляхта як привілейований, провідний стан у Польщі, Литві та на українських і білоруських землях, що входили у XIV – XVIII ст. до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої; деякі елементи шляхти мали місце в гетьманській державі, на окупованих українських землях у складі Російської імперії чи Австрії, Угорщини і Молдавії. Витоки шляхти походять від привілеїв наданих між 1333 і 1370 рр. в Королівстві Польському королем Казимиром. Після Городельської унії католицьке литовсько-руське боярство отримало права та герби польської шляхти, що викликало незадоволення православного боярства і призвело до громадянської війни. Незважаючи на поразку, православне боярство Віленським привілеєм все ж отримало ці права, за виключенням права займати найвищі керівні посади. Згодом це виключення стане однією з найголовніших причин що призведе до

полонізації православної магнатерії. З приєднанням до корони Королівської Прусії та Інфлянтів тамтешня аристократія також отримали права і свободи коронної шляхти. Разом з тим, вартує зауважити, що точне походження шляхти, на думку дослідників, достеменно невідоме і досі представляє тему для спекуляцій і різних теорій.

Традиційно нею були землевласники, часто у формі фільварків. Збільшення кількості привілеїв та свобод (більше відомих як Золота вольность) стало однією з причин що привела до поділів Речі Посполитої.

Назву «шляхта» запозичено з чеської «slechta» (польською «szlachta»), яка походить від верхньонімецького «Slacht» (сучасне «Geschlecht» – «рід, порода») і вживається для означення провідної верстви, що виникла й сформувалась у Польщі в XIII – XIV ст. Ознаками шляхтича були наявність герба та усвідомлення приналежності до шляхетської спільноти яка в межах регіону (земля, повіт, воєводство), так і державного утворення в цілому. Генеза шляхти як соціальної групи сягає часів Київської Русі, коли оточення князя (дружинники, бояри) поступово перетворилося на окремий прошарок суспільства, специфічними рисами якого були наявність станових прав, особисте володіння земельною власністю та обов'язок служити верховному володареві. Структура шляхти з другої половини XIV ст. була підпорядкована нормам тих державних утворень, до яких входили українські землі[1, с.7-8].

У Королівстві Польському (на відміну від Великого князівства Литовського) вся шляхта була юридично рівною (егалітаризм стану). Проте в обох державах шляхта складалася з груп, які були фактично нерівними, - панів, зем'ян, бояр (замкових та панських). У Великому князівстві Литовському до шляхти входила ще одна група – князі, котрі поділялися на князів головних та князів-повітників. Пани поділялися на панів радних (членів панів-ради), панів хоруговних та нетитулованих панів. Зем'яни поділялися на зем'ян господарських, зем'ян – тримачів пожиттєвих володінь (зем'яни господарські, князівські, панські) – та зем'ян залежних (замкові, князів, панів). Крім згаданих груп, в обох державах існувала безземельна група, яку складала шляхта-голота та шляхта, що служила

на дворах заможної та середньозаможної шляхти – так звані двірські (від польськ. *dworzanie*).

На кінець ХУІ ст. шляхетська верства зазнала певної трансформації, що було пов'язано з виділенням серед можновладного прошарку магнатерії (магнатів), котра почала домінувати в Речі Посполитій. На українських землях, що до Люблінської унії 1569 р. входили до складу Великого князівства Литовського, привілейовані позиції займали князівські родини (Острозькі, Вишневецькі, Сангушки, Заславські). В тій частині, що була у складі Королівства Польського, переважали позиції старого малопольського можновладства (Мнішки, Тарли) та представників родин, що зробили кар'єру в ХУІ ст. (Потоцькі, Калиновські) [8, с.785-786; 7, с.319-358].

У Королівстві Польському, напр. ХУІ ст. з'явилися аристократичні титули, що стало додатковим чинником у фактичному розшаруванні шляхти.

Козацькі повстання 1-ї пол. та серед. ХУІІ ст. призвели до формування в окремий стан козацької старшини, котра в 2-й пол. ХУІІ ст. утвердившись на Лівобережній Україні, трансформувалася в соціальну верству, яка наслідувала шляхетський стан Речі Посполитої. У 2-й пол. ХУІІІ ст. ця група влилася в дворянство Російської імперії. На землях під владою Речі Посполитої серед шляхти з'явилися родини, що почали користуватися аристократичними титулами, отриманими від імператора «Священної Римської імперії германської нації» та від Апостольського престолу. Поділи Речі Посполитої (1772, 1793, 1795) призвели до включення шляхетського стану до складу привілейованої верстви держави Габсбургів (із 1867 р. – Австро-Угорщини) та Російської імперії, де вони мали доводити своє шляхетське походження (нобілітація) [3, с.337-345].

У суспільному житті шляхта на українських землях об'єднувалася в регіональні угруповання, котрі на своїх зібраннях (з'їздах, сеймиках) вирішували нагальні питання своєї території та обирали представників на загальнодержавні збори (коронні з'їзди, сейми). Від 1572 р. шляхті належало право обирати верховного володаря (короля). Шляхта мала виключне право в провадженні судочинства (земський суд, підкоморський суд, громадський суд). Представники

шляхетської верстви посідали усі уряди в державі. Шляхетський прошарок самоорганізовувався на засадах патронарно-клієнтарних стосунків, де довколо впливової особи (патрона, сюзерена) формувалися групи клієнтів та слуг.

Література:

- 1.Вовканич С.Й. Теорія еліт та інформаційна мобільність нації // Національна еліта та інтелектуальний потенціал нації. Міжнародна наукова конференція, 18-20 квітня 1996 р. – Львів, 1996. - С.7-8.
- 2.Мандзій Л.С., Дацаківська О.Ю. Політична еліта: історія та теорія: Навчальний посібник. – Львів: Вид.центр ЛНУ ім.І.Франка, 2009. – 365 с.
- 3.Медвідь Ф.М. Виховання української еліти системою національної освіти в умовах консолідації сучасної української нації // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй.- К., 2006. – Т.2. – С.337-346.
- 4.Медвідь Ф.М., Трачук В.О. Елітарна концепція В'ячеслава Липинського: сучасне прочитання // Літопис Волині.Всеукраїнський науковий часопис. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського національного університету ім.Лесі Українки, 2008.- Ч.4.-С.108-112.
- 5.Медвідь Ф.М., Баран В.В. Елітарна концепція Юрія Липи в умовах формування міжкультурної взаємодії // Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку /МАУП. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. – Вип. 3.: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: формування міжкультурної комунікації», м. Київ, МАУП, 24 травня 2011 р./редкол.: А.М.Подолька (голов.ред.), М.Ф.Головатий (заст..гол.ред.), Н.М.Чернуха (заст..гол.ред.), А.А.Ігнатченко (відп.ред.). – 2012.-С.46-53.
- 6.Михайловський В. Шляхта // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2013. — Т. 10 : Т — Я. — С. 647.
- 7.Струкевич О.К. Політична еліта // Українська культура другої половини ХУІІ-ХУІІІ століть. – К.: Наукова думка, 2003. – Т.3.-С.319-358.
- 8.Яковенко Н. Шляхта // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю.Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст. голови) та ін.- К.: Парл. Вид.во, 2011. - С.785-786.

В.М. Мойсієнко

Мовна свідомість поліщука в різні історичні періоди

Про поліську окремішність у плані мовному є підстави говорити щонайпізніше від періоду розпаду Київської Русі.

Діалектне членування протосхіднослов'янського мовного простору намітилося, найімовірніше, ще до утворення централізованої східнослов'янської держави Київської Русі (X-XI ст.). У передісторичний (протоукраїнський) період,

що знайшов відображення в літописі згадкою про племінне розселення, Київська Русь не була монолітною ні в етнічному плані, ні, тим більше, в мовному. Південна (Мала) Русь виразно протиставлялась на дві зони – північну й південну. Північна зона пов'язується із літописними деревлянами, волинянами, дреговичами та сіверянами. Ці чотири давньоруські племені й лягли згодом в основу окремої етнографічної групи в межах Східної Славії – поліщуків. На цей час характерні поліські мовні риси (наприклад, залежність від наголосу розвитку континуантів *ę*, *h*, а також *e*, *o* в новозакритому складі), мабуть, уже проявлялися. Нині лінгвісти чи не одностайно відзначають дуалістичний поділ протоукраїнського мовного континууму в передписемну епоху, а саме протиставлення півдня – півночі. Про це в різні часи писали К.Михальчук, В.Ганцов, М.Дурново, Ф.Жилко, Ф.Медведев, П.Моргун, М.Наконечний, Ф.Філін, Г.Півторак, В.Німчук, Ю.Шевельов.

Ю.Шевельов на основі мовних та історичних фактів виділяє на теренах Київської Русі п'ять мовно-територіальних одиниць-регіонів. Четвертим у цьому переліку йде Київсько-Поліський [1: 9]. Проте, підкресливши архаїчність „у своїй незайманості первісні п'ять регіонів не збереглись ніде, за винятком хіба Київсько-Поліської групи” [1: 10], учений не вказує на скільки-небудь виразні контури його поширення: у яких межах він був поліським?

Називаючи один із прототипів української мови Київсько-Поліським, Ю.Шевельов не вказує, до якого українського мовного масиву – північного чи південного – належав діалект полян. У дискусії про те, чи належав діалект полян до північноукраїнського, однозначності немає. Й.Дзендзелівський при визначенні давньої діалектної бази північного наріччя вважає неправомірним перше місце відводити говорам полян. У північне наріччя взагалі, очевидно, влилася лише незначна (північна) частина говорів нащадків полян. Східнослов'янське плем'я полян (союз племен), як вважає більшість дослідників (С.Соловійов, П.Барсов, А.Насонов) жило на Правобережжі Середньої Наддніпрянщини первісно в зоні лісостепу та частково степу до дніпрових порогів. На півдні ці племена межували з уличами. Пізніше під тиском степових кочівників – печенігів – поляни відійшли

на північ у басейн Росі та Стугни. Зважаючи на розселення полян, зокрема в давні часи, та на біпартицію протоукраїнських говорів у X-XI ст. можна припускати, що діалект полян був ближчим до діалекту уличів, ніж до діалекту деревлян та сіверян [2: 48].

Якщо особливих сумнівів не викликає факт виокремлення поліських говірок уже в період Київської Русі, то значно складніше на сьогодні питання: відколи починається внутрішньополіське лінгвальне членування? Коли виділяється середньополіський діалект, носіями якого були предки більшості тут присутніх на конференції. Мабуть, будемо не зовсім далекими від істини, коли припустимо, що в основі середньополіського діалекту лежить говір літописних деревлян. Щоправда, є серйозні лінгвальні підстави вважати, що не лише древлянський. М.Никончук, наводячи аргументи лексико-семантичного рівня мови, відзначав участь також дреговичів у становленні виразних мовних рис принаймні поліщуків півночі Житомирщини: „Важливо те, що відсутні діалектні зони – об’єднання декількох груп говорів, – які замикалися б лише на деревлянській чи дреговицькій територіях. Так, зона лексеми *памег* охоплює західні говори одночасно й деревлянського, і дреговицького масивів, що по-своєму підкреслює факт древлянсько-дреговицької єдності в минулому. Цей діалектний масив, треба думати, походить від єдиного в минулому деревлянсько-дреговицького діалекту, який до VIII ст. локалізувався на правобережжі Прип’яті. Деревляни й дреговичі являли етномовну єдність, а потім, починаючи з XIII ст., очевидно, лише північна група племен виділилася із древлянського союзу й перейшла на лівобережжя Прип’яті, де знаходилося балтомовне населення” [3: 167].

Таким чином, наш прапредок, поліщук десь з-під древнього Іскоростеня у час походу Ольги говорив уже своїм діалектом, який, щоправда, кардинально від якогось південноукраїнського, того ж тиверського, не відрізнявся. Не відрізнявся він, зрештою, і від сусіднього полоцько-смоленського (в подальшому протобілоруського). Літературно-писемна мова як у поліщуків-деревлян, так і тиверців-галичан була одна, принесена з півдня, староболгарська з більшою чи меншою домішкою місцевого розмовного елемента. Чи звучали на території, яку

зараз обіймає Житомирщина, інші мови? Про це можемо лише робити припущення. Треба думати так, адже до сьогодні в мовленні поліщуків чути балтизми, орієнталізми, германізми, вік яких у нашій мові визначається понад тисячею років.

Дещо іншою є ситуація в ранньосередньоукраїнський період. У цей час з'являються тексти (особливо грамоти) з відносно точною локалізацією. На українських землях у XIV – XV ст. уже однозначно (на основі мовних особливостей пам'яток) виділяються два діалектні масиви – галицький і волинський. Хоч поодинокі грамоти XIV – XV ст. написані й у Житомирі та Києві, все ж таки виділяти західно- та середньополіський діалекти на основі наявних пам'яток немає достатніх підстав. Волинські пам'ятки однозначно пов'язуються з північноукраїнським (правобережною його частиною) наріччям. Від цього ж таки XIV ст. український територіально-мовний простір членується не лише лінгвально, але й адміністративно. Оточене з усіх боків ворожими феодальними державами й ослаблене феодальними усобицями, Галицько-Волинське князівство втратило свою незалежність. Спочатку захоплене повністю литовцями (Гедимін, Любарт до 1349 р.), згодом Галичина – поляками (Казимір 1349 р.). Сорокарічна війна за галицько-волинську спадщину між Польською Короною та Литвою із втручанням Угорщини закінчилась приєднанням до Польщі Галицької Русі, на основі якої було створене Руське воєводство, та Холмсько-Белзької землі; за Литвою на кінець XIV ст. залишалися Волинь і Поділля [4, т. IV: 45-17, 50-51, 439-443, 446-457]. І надалі різні українські землі поперемінно входили до складу то Польщі, то Великого князівства Литовського, доки в 1569 році майже повністю не опинилися в складі Речі Посполитої. Однак до Люблінської унії всі північноукраїнські землі (Чернігівщина, Київщина, Волинь і Підляшшя) перебували переважно в складі одного адміністративно-політичного утворення – Великого князівства Литовського. „В цілому литовська доба мала позитивне значення для утвердження українського й білоруського етносів, бо створювала безпечніші (особливо від татарських орд) умови для розвитку феодальних відносин та стабільнішого зв'язку населення з землею. Селянська осілість, у свою чергу,

сприяла збереженню, розвитку самобутніх етнічних рис культури, які не зазнали також литуанізації: архаїчна язичницька Литва останньою в Європі прийняла християнство (1387 р.), а тому змушена була сама перейняти від нащадків русинів державні та юридичні структури, кодифіковану документацію, книжну мову офіційного спілкування (суміш церковнослов'янської та розмовних елементів тодішніх українських, білоруських говірок)” [5: 247].

Отже, від кінця XIV ст. майже всі українські та білоруські землі входили до двох адміністративно-політичних утворень – Польської Корони та Великого князівства Литовського. Можливості культурно-мовного розвитку у цих державах для руських (предків українців і білорусів) людей були різними.

В обох державах функціонували канцелярії – Коронна й Литовська. У XV-XVI ст. в Коронній польській канцелярії основною мовою адміністративно-судового діловодства була латинь. Її вживання поширювалося також на західні й південно-західні землі Русі, а саме: Руське, Подільське й Белзьке воєводства, що перебували в складі Корони з кінця XIV – середини XV ст.

Що ж до земель Великого князівства Литовського, то невдовзі після його заснування у XV-XVI ст. основною мовою місцевих судів та адміністрації була так звана „руська” мова, яка вживалася і в головній великокнязівській канцелярії (пор. у М.Грушевського: „в українських землях ВКЛ, ліпше законсервованих від польських впливів, урядова руська мова держиться в повній силі до самого прилучення до Польщі” [4, т. VI: 329]. Спочатку *de facto*, а від опублікування Литовських Статутів – *de jure*. Якою вона була від початку (домінував там український південний, український поліський чи білоруський елемент) – сказати важко та чи й взагалі можливо. Достеменно слід констатувати, що ця мова увібрала основні елементи ділового різновиду літературної мови Київської Русі з його орієнтацією на місцеві слова й форми [6: 3]. Наявні в розпорядженні дослідників пам'ятки XIV-XV ст., писані „руською” мовою, дозволяють виділити лише два її різновиди – південноукраїнський та поліський, який поглинув решту білоруського.

От до цього поліського різновиду, про який зараз все більше говорять дослідники історії мови, наші предки-поліщуки, зокрема й із теренів Житомирщини внесли незаперечні живомовні риси. Ані південноукраїнці (галичани), ані північнобілоруси до цієї офіційної мови не запровадили жодної безсумнівної виразної локальної інновації (поплутування *h – e* та „новий *h*” відомі і пам’яткам раніших епох, що могли слугувати писарям за взірць). Такі нові, однозначно поліські за походженням (північноукраїнські та південнобілоруські) розмовні риси вводять до цієї мови вихідці з Волині, Київщини та Надприп’яття: вияв **ę* та **’а* залежно від наголосу та диспалаталізований *p*. Випадків, що слугували б за взірць писарям-поліщукам (щодо *e < *ę* в ненаголошеній позиції), у писемній мові не було. Написання ж *тисяча, місяць* поліщуком у кінці XIV ст. можна прирівняти за орфографічною „революційністю” до того, якби галичанин написав, наприклад, *віль*, а білорус *где*. Оскільки таких написань ніде й ніким не відзначено, то висновок напрошується однозначний: або подібні риси ще не виявлялись у тогочасному мовленні галичан чи білорусів, або так чи інакше до письма таких грамот були причетні поліщуки.

Хочу звернути увагу на цікавий момент вироблення своєрідного узусу (неписаного стандарту) тогочасної офіційної мови. Як це відбувалося? Адже ніхто у XV ст. не впроваджував єдиний правопис, а певна уніфікованість, виробленість цієї мови явно проглядається. Хто її виробляв? Чи не вирішальну роль у такому виробленні відіграли писарі місцевих канцелярій.

Також варто зважити і на той факт, що повітова канцелярія, крім робіт, пов’язаних із протоколюванням та юридичним оформленням судових процесів, виконувала нотаріальні обов’язки: тут у присутності численних свідків оформлялися різноманітні майнові угоди; тут фіксувалися строкати присяги, що широко супроводжували тогочасний побут; звідси йшла відправа екзекуцій; сюди на офіційне збереження до розслідування й судового розгляду пред’являлися спірні речі та докази злочинів. Тобто канцелярія була своєрідним осередком публічного життя конкретного регіону. Усі новини, які могли хвилювати шляхетський і міщанський загал, стікалися сюди, проходячи через „перші руки”

канцеляристів [7: 161-162]. Ці новини, нерідко в неприкритому мовним стандартом вигляді, потрапляли на сторінки актових книг. Інакше годі пояснити наявність численних фрагментів із відверто розмовними особливостями в основних частинах справ: *Кинувъся протѣстующи(и) шукати сюди-туди, аж ручъничъки ни машъ. А поменены(и) протѣстующи(и), ухопивъши шабълю, зъ господи порвавъшисе, розумивъ, што догонитъ, аж недогонивъ. Прибигъ до господи урожоного пана Вацьлава Хохольского, почавъ ускаржатисе, што ручъничъку украдено. А поменены(и) Хохольски(и), не вы(с)лухавши, што протѣстующи(и) мовивъ, хватъ киемъ у лобъ ударивъ. И я, далибугъ, не видаю* (Житомирська книга 1643); *потъкали зъ сѣно(м) сына твоего и питал-е(м): «Чые ты сѣно везеши, albo хто тобі да(л)» ... и та(м) мы, прыеха(в)шы до того сѣна, не(з)нашли е(с)мо сѣна, то(л)ко мѣстъце, гдѣ сѣно было, и на то(м) жѣ мѣстъцу и будка вчынѣна, што диты па(с)лы давно 47, (Житомирська книга 1583); видяль есми на не(м) само(м) рану на твари по право(и) сторонѣ за(и)муючи носа шко(д)ливую, кривавую, зна(т), ку(н) ногою удари(в), та(к) тѣ(ж) и на коня(х) дво(х) шпаковаты(х) – на вѣдно(м) рану на право(и) нозѣ задну(и) у колино, зна(т) жѣ конъ удари(в) 157, (Житомирська книга 1635). Такі записи віддавалися на руки, з них роблено копії, вони нерідко слугували своєрідними взірцями при написанні заповітів, дарчих, протестів тощо. „Руська” мова поза всякими сумнівами стояла найближче до живої, підпитуваної постійно живомовною стихією, була найпоширенішою й найдоступнішою серед усіх верств населення України та Білорусі. Ця мова однозначно превалювала щонайменше протягом двох століть (XV-XVI, а на Поліссі майже до середини XVII) у діловодстві, майже на рівних (принаймні від другої половини XVI ст.) конкурувала зі словенороською в церковно-релігійній сфері, нею створені численні зразки художньої літератури, причому не лише рукописні, але й друковані. Проте не сталося. Як повноцінна літературно-писемна „руська” мова не відбулася.*

Наприкінці XVI – початку XVII ст. на теренах України та Білорусі склалася в плані функціонування мов унікальна й навіть парадоксальна ситуація. Були

поширені неоднаковою мірою три мови з украї вузьким функціональним використанням – грецька, латина, церковнослов'янська та активно вживані – „руська”, або „проста”, і польська. Перші три вживалися обмежено (освіта, наука, церква), оскільки не були відомі широкому загалу. Польська на українських і білоруських землях усе активніше завойовувала свого мовця. Як і перші три, це була вже вироблена, і щонайголовніше, унормована літературна мова. Нею послуговувалися вищі верстви (шляхта, духовенство) тогочасного суспільства. Від другої половини середини XVII ст. польська практично витісняє „руську” мову з міських канцелярій Правобережної України, все частіше нею послуговуються українські та білоруські письменники, але найвагомішим фактором поширення й впливу цієї мови на суспільні верстви було те, що її почали вивчати в тогочасних українських і білоруських школах. Тогочасна мовна ситуація на наших землях до болю нагадує нинішню. Припущення Н.Яковенко виглядає вельми правдоподібно: „Саме в цей час у „високих” та шкільних зразках тогочасного письменства усталюється тримовність, тип літератури, яка творилася трьома чужими мовами – слов'янською, (церковнослов'янською, розбавлену українізмами), польською та латиною, обминаючи власну, або, як тоді говорили, просту, шкільне культуртрегерство пригасило той стихійний процес розвитку простої мови, який можемо простежити ще в XVI – початках XVII ст. у судових протоколах чи, наприклад, канцелярських жартах-пародіях. Чим потужнішим ставав подих латинської вченості, тим більше нашігувались вони латиною і полонізмами. Річ не в особистій полонізації авторів цих текстів – писарів та адвокатів, вони переважно лишалися православними по духу і патріотичними. Просто у свідомості тих авторів витворюється ієрархія престижності, де першу сходинку посіла більш престижна польська, а руська, ще донедавна якою вільно писалось і жартувалось, стає хатнього вжитку” [8: 64].

Таким чином, освіченого (що закінчив, наприклад, якусь братську школу) шляхтича-поліщука з-під Овруча у XVI – XVII ст. в плані мовної поведінки уявляємо таким: говорив дома місцевою овруцькою говіркою, умів читати і писати по-руськи, тобто поліським варіантом літературно-писемної мови, по-

польськи і, можливо, трохи розумів латину. Більшість поліщуків говорили і знали лише одну мову – мову свого діда-прадіда.

Житомирщина у пізніші часи аж до ХХ ст., незважаючи на превалюючи більшість українців з-поміж інших етносів, що тут проживали, на жаль, не мала сприятливих умов для національно-культурного розвитку. Належність краю до двох держав – спочатку Польщі, а згодом Росії – надовго визначили мовну специфіку краю. Українська мова на цих землях від часів входження їх до ВКЛ аж до створення Української Республіки в складі СРСР не мала жодних перспектив.

Такі перспективи з'являються вже в 20-х роках ХХ ст. Політика українізації охопила всі регіони. Хоч за переписом 1926 року у Волинському окрузі прозивало 689136 чол. З них 451548 укр., 94434 пол., 63578 євр., 52622 нім., 23323 рос., 3631 чех. В м. Житомирі відсоток був інакший: 39,1% євр., 37,1 укр. [9: 77], все ж процес переведення суспільного життя на українську мову проходив послідовно й наполегливо. У 1926 р. в доповіді Волинського окрвиконкому вказувалося, що „установи по районах цілком українізовано. В м. Житомирі ще є установи, де українізацію проведено не цілком. Тепер вживають заходів, щоб поступово всюди провести українізацію” [9: 73]. Проте досить швидко радвлада зрозуміла, що загравання з українцями може призвести до наслідків плачевних для імперії: за мовною ідентичністю обов'язково постане питання про ідентичність національну. Українізація не просто згортається, а топиться в українській же крові. Зараз не так уже й анекдотично звучить констатація, що українізація була придумана для того, аби виявити всіх щирих українців, а потім їх знищити.

Мовний портрет поліщука початку 20-років минулого століття уявити неважко. Багато із нас пам'ятають своїх дідів, які говорили рідною поліською говіркою, якщо були письменні, то писали і читали як українською, так і російською мовою. І досить поширеним було явище, коли наші діди і прадіди (незалежно від ступеня освіченості) досить легко могли порозумітися з поляком чи євреєм, яких на Житомирщині було багато.

Дані перепису з Житомирщини в часи незалежності 2001 року щодо національного складу населення області дають таку картину: 1млн. 255 тис. укр. – 90,3%. Українську мову вважають рідною 93,0% населення області, 6,6% – російську [10: 153]. Суха статистика, на перший погляд, обнадійлива для перспектив українського культурно-мовного будівництва в нашому регіоні. Проте можливості й потреби для більш ефективного упровадження української мови в Житомирі та області ще далеко не вичерпано.

Мовний портрет поліщука ХХІ ст. можна змалювати так. Приїжджаючи з далекого північного району до міста, він, поліщук, певне, вже не так, як за радянської доби, цурається української мови. У навчальних закладах, все ж процес здійснюється переважно державною мовою. Однак позанавчальний інформаційний тиск (книгодрукування, FM-ки, телевізія, молодіжні шоу, концерти, спорт) додають сільському прибульцеві до міста дискомфорту, невпевненості, коли він російською не володіє. Міський житель, який на час отримання Україною незалежності був переважно російськомовний, дещо затаївшись і вичекавши паузу (до 2014 року мовна політика країни не була спрямована на послідовну підтримку й захист державної мови), повернувся на „круги своя” – ставав знову російськомовний.

Дещо змінила мовну свідомість житомирця зокрема й українця загалом Революція Гідності. Злам у мовному плані відбувся, навіть російськомовні в повсякденні жителі області як рідну мову все частіше визнають і в опитувальниках указують саме українську. Цю ситуацію без зволікань варто закріпити законодавчо.

Література:

1. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови. – Харків: Акта, 2002.
2. Дзензелівський Й.О. Лінгвогеографічний аспект у дослідженнях з історії мови // Праці III Республіканської діалектологічної наради. – К., 1970. – С. 28-34.
3. Никончук Н.В. Правобережнополесские говоры с лингвогеографической и исторической точек зрения // Полесский этнолингвистический сборник. – М., 1983. – С. 153-172.
4. Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 тт., 12 кн. – К.: Наукова думка, 1991 – 1998.
5. Непорожня Надія. Культурологічний аспект етніміки та актової мови ВКЛ // Мовознавство. IV Міжнародний конгрес українців. – Одеса, 1999. – С. 245-253.

6. Русанівський В.М. Староукраїнська і слов'яноноруська мови на тлі розвитку інших слов'янських літературних мов // Мовознавство. – № 1. – 1997. – С. 3-12.
7. Яковенко Н.М. Пародії і жарти в актових книгах Житомира та Луцька першої половини XVII ст. // Український археологічний щорічник. – Вип. 2. – К., 1993. – С. 161-176.
8. Яковенко Наталія. Розтятий світ: культура України-Руси в переддень Хмельниччини // Сучасність. – № 10. – 1994. – С. 59-70.
9. Натикач П.І. Політика „коренізації” на Волині // Волинь-Житомирщина. – № 3. – 1998. – С. 72-83.
10. Козловець М.А., Мельник Л. Скільки нас? Які ми? Або населення Житомирщини на тлі регіонів України (за даними переписів населення) // Волинь-Житомирщина. – № 13. – 2005. – С. 134-142.

В.В. Поліщук

Документи овруцьких зем'ян Невмирицьких останньої третини XV–XVI ст. з Руської (Волинської) Метрики: джерелознавчий аналіз

Уведення до наукового обігу нових актових історичних джерел дозволяє пролити світло на історію шляхетських родів, які мали своє спадкове землеволодіння (отчини і вислуги) в Овруцькому повіті Київської землі. Нашу увагу привернули документи на право власності київських (з кінця XVI ст. – овруцьких) зем'ян (бояр-шляхти) Невмирицьких (пізніше – Невмержицьких) останньої третини XV– XVI ст. В українській історіографії цей рід відносять до «зауської шляхти», яку дослідники виводять або від дружинників києво-руських князів (гіпотеза В.Б. Антоновича)*, або від татарських родів, що прийшли з Мамаєм чи Тохтамишем і осіли на Київщині за дозволом великого князя литовського Вітовта (гіпотеза Н.М. Яковенко). Документи, що публікуються, стосовно шляхетського роду Невмирицьких (Невмержицьких), спростовують обидві теорії – як В.Б. Антоновича, так і Н.М. Яковенко. Згідно генеалогічних реконструкцій Н.М. Яковенко, **Невмирицькі** походять від одного із п'яти татарських родів – **Булгака** – які осіли на Заушші за київського князя Володимира Ольгердовича (1363–1394) або пізніше, за Вітовта, з кінця XIV – початку XV ст., та є спорідненими з Булгаковськими, Велавськими,

---

* Антонович В.Б. Содержание актов об околичной шляхте // Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе.– Киев, 1867. – Ч. 4. – Т. 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России (1442–1760 гг.) / Под ред. В. Б. Антоновича. – С. 4, 22-39; Клепатский П. Очерки по истории Киевской земли: Т. I: Литовский период.– Одесса, 1912; [перевидання] Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2007. – 480 с.

Ловдиковськими, Чигирями*. Проте виявляється, що далеко не всіх бояр Овруцького повіту можна назвати *зауськими* та ще й потомками татарських родів, зокрема, Велавських, Геєвських, Левковських, Невмирицьких (Невмержицьких). Документи XVI ст. однозначно не відносять їх ні до ординських слуг, тобто до зауської шляхти, ні до овруцьких замкових бояр, які теж виконували ординську службу†. Немає прямих документальних підтверджень походження Невмирицьких від Булгака, Чигирів чи Велавських. Невмирицькі не виконували татарську ординську службу та не мали відношення до татарських поселенців на Овруччині.

Як відомо, базовим комплексом джерел з вивчення історії шляхетських родів є книги судово-адміністративних установ Великого князівства Литовського, а після 1569 р. – Речі Посполитої. До комплексу таких книг відноситься Руська (Волинська) Метрика – книги руського відділу Коронної канцелярії Речі Посполитої, які почали комплектуватися після приєднання в 1569 р. до Корони Польської українських воєводств Великого князівства Литовського (Підляшшя, Волинь, Брацлавщина, Київщина)‡.

Нашу увагу привернув впис підтвердного привілею польського короля Жигимонта III Вази (1587–1632) від 8-го січня 1591 р. з книги Руської

---

* Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). Видання друге, переглянуте і виправлене. – К.: Критика, 2008. – С. 250-251 (див. схему Е. Бояри-шляхти із Заушшя), а також загально розділ «Господарські зем'яни-шляхта боротьба за утвердження в шляхетських правах, характер занять» (Там само. – С. 245-269).

† Замкові бояри Овруцького замку підкреслюють свій шляхетський статус тим, що звільнені від ординської служби: «Бояр и слуги замковые, которые перед тым были слуги ордынские, поведают себе вызволенными от господарных милости с тое службы ордынское и менечи себе быти шляхтичами». Ревізія Овруцького замку 1552 р. так визначає порядок виконання ординської служби: «Слуги, которые повинни при послехъ и гонцохъ господарскихъ ездити до Орды, а живут у мeste, а земли отчизные данные и входы свое на то особливые мают, а при старосте пред ся на службу господарскую конно и збройно ехати винни, а подволою и стацею дають ... ». (Ревізія Овруцького замку 1552 р. Підготував до публікації В.Кравченко. Машинопис. – С. 147. Оригінал зберігається: РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 563, арк. 104 зв.). Щиро дякую Володимиру Кравченко за надання машинопису тексту ревізії Овруцького замку 1552 р. для використання у даній статті. Ревізія Овруцького замку 1552 р. раніше була опублікована під помилковою датою 1545 р. за копією з Овруцької гродської книги за 1683-1684 рр.: Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе. Ч. 4. – Т. 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России (1442–1760 гг.) / Под ред. В. Б. Антоновича. [В.Б. Антонович] *Содержание актов об околичной шляхте* (с. 1-62) – Киев, 1867. – С. 35-49; Люстрация Овручского замка в 1552 году. Матеріали для истории Волыни (Публикация А.Перлштейна) // Волыские Губернские Ведомости. Часть неофициальная. 1856. № 22-24. Режим доступу (2018-05-23): <http://www.ovruch.info/lyustratsiya-ovruchskaho-zamka-v-1552-hodu/>

‡ Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. – Острог – Львів, 2002; РУСЬКА (ВОЛИНСЬКА) МЕТРИКА. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673 / Передмова П. К. Грімстед; Упоряд.: Г. Боряк, Г. Вайс, К. Вислобоков, Л. Демченко, П. К. Грімстед, В. Кравченко, В. Страшко, Н. Яковенко. – К., 2002.

(Волинської) Метрики (док. № 27) на підтвердження прав власності зем'янам Київської землі Невмирицьким на володіння Невмирицькою землею*. Впис привілею Жигимонта III Вази є засвідченою копією, що міститься в книзі Руської (Волинської) Метрики № 8 за 1583–1603 рр., яка зберігається в Російському державному архіві давніх актів (РДАДА), фонд 389 (Литовська Метрика), опис 1, справа 197†. Цей історичний документ уперше був опублікований в інтернеті 24 березня 2014 р. на генеалогічному форумі ВГД Іваном Левковським‡. Він же розмістив в Вікіпедії генеалогічну розвідку про рід Невмирицьких (Невмержицьких) гербу Єзержа§.

Унікальність підтвердного привілею полягає в тому, що цей документ вміщує в своєму тексті копії більш ранніх актів, наданих Невмирицьким – Жигимонта I Старого, Жигимонта Августа та судового листа першого київського намісника Мартина Гаштовта. Підтвердний привілей підтверджував не тільки право власності на маєток, але й шляхетський статус Невмирицьких (в документах першої половини XVI ст. вони іменуються боярами і зем'янами рівнозначно).

За своєю класифікацією привілей відноситься до приватно-правових актів і може аналізуватися за методами актової дипломатики та історичної критики джерел. Різновид акту – підтвердний привілей верховного володаря, що підтверджував акти попередніх володарів. Документ було укладено в коронній канцелярії польського короля у Варшаві під час проведення коронного сейму у січні 1591 р. Назва вписуваного підтвердження згідно реєстру, зазначеного на початку впису: «Потвержене привилею Немирицьким, шляхты киевское на их имене Невмирицкое». Акт оформлював Флоріан Семенович Олешко (бл. 1565–1628) – писар Руської канцелярії в 1585–1519 рр., відповідальний за ведення

---

* РУСЬКА (ВОЛИНСЬКА) МЕТРИКА. Регести документів ... – С. 377, 382.

† РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 192, арк. 30 зв.-33 зв.

‡ Генеалогічний форум ВГД: <http://forum.vgd.ru/post/1231/18290/p1669431.htm#pp1669431> (режим доступу: 2018.04.18). Попри значущість самої інтернет-публікації, на жаль, в ній допущено чимало помилок: правопис слів, помилково відчитані слова, пропущені букви і слова, що в деяких місцях змінюють смисл тексту. В даній статті ми досліджуємо привілей Жигимонта III Вази за власною транслітерацією, здійсненою на підставі фотокопії з мікрофільму. Текст привілею планується опублікувати в розширеній версії статті.

§ [Левковский И.] Невмержицкие. Материал из Википедии — свободной энциклопедии
Режим доступу (2018-04-18): <https://ru.wikipedia.org/wiki/Невмержицкие>

шести книг Руської Метрки, який походив з роду путних бояр Олешків, осілих в селі Пирковичі на Волині*.

Структура документа є досить складною. Вміщуючи в собі три вписані акти, його можна назвати «документом-матрьошкою»: один за 1474 рр. і два за 1570 р., причому в перший вписаний акт 1570 р. вписано четвертий акт за 1544 р.

Таблиця. Відображення вписаних актів в структурі підтвердного привілею Сигізмунда III Вази зем'янам Київської землі Невмирицьким від 8 січня 1591 р.

Впис привілею до книги № 197 Руської (Волинської) Метрики.	
1591.01.08. Варшава. Підтвердний привілей Жигимонта III Вази київським шляхтичам Невмирицьким (зем'яне наши землі Києвское, шляхетные Петръ, Сѳнисии а Иван Федоровичъ, Тимофеи Совостянович, а Матфеи Андреевич Невмирицкие).	
Привілей містить вписи наступних актів:	
[1] 1570.06.10. Варшава	Підтвердний привілей Жигимонта Августа Федору, Андрію, Севаст'яну (Совост'яну) Григоревичам Невмирицьким на підтвердження прав володіння їх отчиною – землею Невмирицькою із зазначенням умов земської воєнної служби (арк. 30 зв.)
	[1a] 1544 р., 8 серпня. Берестя.
	Підтвердний привілей Жигимонта I Старого – підтвердження судового листу овруцького державці Криштофа Кмитича у справі Федора, Андрія, Севаст'яна (Совост'яна) Григоревичів Невмирицьких з Уласом Микитичем, який намагався відсудити острів землі Заясениче, належний до Невмирицької землі (арк. 31-31 зв.)
[2] 1570.06.10. Варшава	Привілей Жигимонта Августа Федору, Севаст'яну (Совост'яну) Григоревичам Невмирицьким (без брата Андрія) на право облаштування корчми в своєму маєтку – землі Невмирицькій. (арк. 32 зв.-33)
[3] [1474 р.], 30 квітня, індикт 7. Київ.	Судовий лист київського воєводи Мартина Гаштовта за скаргою київського зем'янина Лазара Скобейковича на київського зем'янина Микулу Осташковича Невмирицького в їхньому спорі за право володіння Невмирицькою землею. Судовий вирок винесено на користь Микули Осташковича. (арк. 33-33 зв.)

Підтвердний привілей Жигимонта III Вази існує для нас у формі запису до судово-адміністративних книг коронної канцелярії, тобто як *вторинний документ*, оскільки оригінал цього документа з підписом короля і печаткою коронної канцелярії не зберігся. Напевно він існував лише у формі випису, наданій зацікавленій стороні. Документи, що були вписані у підтвердний привілей Жигимонта III Вази також відносяться до *вторинних* документів, оскільки збереглися як урядово-засвідчені копії. Брати Невмирицькі на Варшавському сеймі 8 січня 1591 р. подали до вписання і засвідчення три акти, але насправді було зкопійовано чотири акти (див. таблицю вище): 1) Підтвердний привілей Жигимонта Августа від 10.06.1570 р., який містить підтвердний привілей

* Його біографія детально досліджена в монографії: Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) Метрики 1569–1673 рр... – С. 147-152. В тексті привілею позначений скорочено як Flor. Oleszko.

Жигимонта I Старого від 1544 р. судового листу овруцького державці (привілей Жигимонта I Старого є навіть третинним документом, оскільки, як копія був вписаний в підтвердний привілей Жигимонта Августа 1570 р.)^{*}; 2) Підтвердний привілей Жигимонта Августа від 10.06.1570 р. на заснування корчми в Невмирицькому маєтку[†]; 3) Судовий лист київського воєводи Мартина Гаштовта від 1474 рр. В привілеї Жигимонта I Старого 1544 р. згадується п'ятий документ – судовий лист овруцького державці[‡].

Вписання підтвердного привілею Жигимонта III на ім'я п'яти братів Невмирицьких в 1591 р. можемо розглядати, як певну соціальну практику і правову процедуру, яка мала бути фінансово забезпечена. Судячи з тексту вступних клаузул привілею, брати Невмирицькі особисто були присутні у Варшаві під час проведення коронного сейму і, очевидно, пред'являли оригінали привілеїв для вписання їх у підтвердний привілей Жигимонта III Вази. На саму поїздку у Варшаву в зимовий період, в ході Різдв'яних свят (акт датовано тринадцятим днем після Різдва Христового) мали бути витрачені значні кошти: дорога туди і назад, перебування у Варшаві, витрати на «чолобиття» панам радним, оплата писарських послуг. Про пред'явлення привілеїв прямо говориться у вступних клаузулах підтвердного привілею Жигимонта III Вази 1591 р.: «Показывали перед нами земляне наши земли Киевское ... листы два его кр. м(и)л(о)сти славное и светое памяти Жигимонта Августа... Покладали тежь при том листь судовый Мартина Кгаштольтовича, наместника киевского...

---

* Цей привілей, як окремий акт, був уписаний до книг Руської (Волинської) Метрики в 1570 р.: РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 192, арк. 22 зв.- 24 (Книга РМ 2, док. № 14. 10.VII.1570. Варшава. «Потверженье земляномъ земли Киевское Федору, Аньдрею, Совостяну, Ивану а Степану Григоревичомъ Невмирицкимъ на имене их отчизное, островъ, названый Заесеничье, над рекою Словешною»). Уперше акт опубліковано Іваном Левковським на генеалогічному форумі ВГД (режим доступу 2018-04-19): http://forum.vgd.ru/1231/18290/1260.htm?a=stdforum_view&o=

† Цей привілей, як окремий акт, був уписаний до книг Руської (Волинської) Метрики в 1570 р.: РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 192, арк. 33 зв.-34 (Книга РМ 2, док. № 21. 30.VIII.1570. Варшава. «Листь на корчму земаномъ земли Киевское Федору, Аньдрею и Совостяну Григоревичомъ Невмирицкимъ из братею их»). Уперше акт опубліковано Іваном Левковським на генеалогічному форумі ВГД (режим доступу 2018-04-19): http://forum.vgd.ru/1231/18290/1260.htm?a=stdforum_view&o=

‡ Судовий лист овруцького державці Філона Кміти лише згадується як документ, якого було пред'явлено в ході великокнязівського суду, з переказом суті. Текст цього судового листа не було вписано у підтвердний привілей Жигимонта I Старого від 1544 р.

Которых мы огледавши до книгъ канцелярии нашеѡ и в тот лист нашъ слово в слово вписати казали»^{*}.

Згадування «чолобиття» у непрямій формі міститься у другому привілеї Жигимонта Августа від 10.06.1570 р. на корчму в Невмирицькому маєтку: «яко жъ и Панове Рады наши на том соимѡ Варшавьском при нас будучы, до нас за ними се причынили»[†]. «Чолобиття» – плата тим панам радним, які забезпечили просування в канцелярії справи про підтвердження привілею Невмирицьким. Вислів «до нас (короля. – *В.П.*) за ними (Невмирицькими. – *В.П.*) се причынили» означає, що неназвані на ім'я сенатори коронного вального сейму, ймовірно, з числа сенаторів з Київського або Волинського воєводства виступили з протекцією для Невмирицьких на їх прохання для отримання привілею (по сучасному – ліцензії) на ведення певного виду економічної діяльності у власному маєтку. На нашу думку, таким промоутором виступив київський воєвода, маршалок Волинської землі князь Василь-Костянтин Острозький (1530–1608)[‡].

Ініціаторами привілею на корчму були заявлені лише два брати – Федір та Севастьян (Совостян) Григоревичі Невмирицькі, тоді як третього брата – Андрія, не згадано.

Привілеї Невмирицьким називають різні види економічної діяльності, якими займалися Невмирицькі у своєму маєтку (перераховуються, як приналежні до маєтку): «зъ землями пашными (землеробство. – *В.П.*), з дубровами и з зарослями, з борами, з лѡсы (лісництво, мисливство. – *В.П.*), з луками, з дѡревом бортнымъ (бортництво. – *В.П.*), з бобровыми гоны (бобровий промисл. – *В.П.*), з рѡчками, озѡрми (рибальство. – *В.П.*) и сады (садівництво. – *В.П.*)». Належними до Невмирицького маєтку є тільки природно-промислові угіддя. Натомість, жодним

---

^{*} РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 192, арк. 31.

[†] Там само. – Ф. 389, оп. 1, спр. 192, арк. 32 зв.

[‡] На київського воєводу і маршалка Волинської землі, як на промоутера, прямо вказують в 1574 р. сусіди Невмирицьких – Павло і Семен Булгаковські, Гридко Нелепович, Радион і Охрим Геєвич при вписування привілеїв на підтвердження прав власності на Смолчанський маєток в Овруцькому повіті, який був розташований поряд з Невмирицькою землею: «Якож и воевода киевский вельможный Константин княжа Острозкое, будучи овде при нас на коронации нашей, за ними ся причинял, поведаючи, иж они здавна заровно зъ шляхтою воеводства Киевского службу земьскую военную служивали и о всякие речи перед судомъ земьскимъ и кгородскимъ киевскимъ справовали се.» Публікація Івана Левковського на генеалогічному форумі ВГД від 23.03.2014 р. (режим доступу: 2018-04-18): <http://forum.vgd.ru/post/1231/18290/p1669431.htm#pp1669431> Зберігається: РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 192, арк. 166 зв.-168.

чином не згадано підданих селян, що однозначно свідчить про те, що Невмирицькі не володіли підданими селянами і самостійно займалися господарством, ймовірно залучаючи найману працю. Відтак, зі своїх маєтків Невмирицькі могли реалізовувати мед, боброві шкури, продукти лісництва, алкогольні напої (пшеницю – малоімовірно з огляду на бідні ґрунти і відсутність підданих селян). Відкриття корчми свідчить про те, що найбільш розвиненим промислом було **бортництво**, оскільки мед служив основним джерелом для виготовлення горілчаних виробів.

Підтвердження шляхетських прав. Як добре відомо, константою шляхетського стану було спадкове родове землеволодіння на умовах виконання військової служби. Саме про це і йдеться у підтвердному привілеї Жигимонта Августа від 1570 р. братам Невмирицьким привілею Жигимонта I Старого від 1544 р., яким підтверджувався судовий лист овруцького державці Криштофа Кмитича: «И маюг вни приречоные братиа водлугъ того листу втца нашего короля Жыкгимонта и того нашего потверъженя ... нам, г(о)сп(о)д(а)ру и Речы Посполитой, с того имени своего службу земскую военную служыти (виділено мною – *В.П.*), вни сами и потомки ихъ будутъ повинни, по тому яко инные земляне шляхта земли Киевъское»*.

Судовий лист Мартина Гаштовта. Неабияке наукове значення має четвертий вписаний документ – судовий лист київського воєводи (намісника) Мартина Гаштовта (Гаштольда)[†]. Він є надзвичайно цінним, оскільки документи XV ст. з теренів Київської землі XV ст. є вкрай рідкісними[‡].

Датування судового листа реконструюється згідно часу урядування Мартина Івановича Гаштовта у Києві (1471–1480) та згідно індиктового датування самого документа (індикт сьомий охоплює рік з 1 версеня 1473 – до 31 серпня

---

* РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 192, арк. 32.

[†] Шабульдо Ф. М. Гаштовт Мартин Іванович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2004. — Т. 2 : Г — Д. — С. 58; Мартин Гаштовт. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії (режим доступу: 2018-04-19): https://uk.wikipedia.org/wiki/Мартин_Гаштовт.

[‡] Одна із останніх публікацій документів XV ст. з теренів Київської землі належить Сергію Полехову: Полехов С.В. Новые документы о Киевской земле XV века // Сфрагистичний щорічник. Вип. II. Київ, 2012. – С. 256-281.

1474 pp.). Судовий лист не містить крім індикту і дня місяця квітня ніякої іншої дати.

Суд намісника відбувався у Києві, скоріш за все у Київському замку. На суді були присутні не тільки судові сторони, але й свідки – «люди овруцькі» Мишко і Грицько Ровбовські. Суд ініціював скаржник – київський зем'янин Лазар Скобейкович, як претендент на «землю Невмирицьку» («Положыль передо мною (київським намісником. – *В.П.*) жалобу вчєвисто земенин киевський Лазар Скобєиковичъ»^{*}). На володіння Невмирицькою землею на той час також претендував Микула Осташкович, названий в судовому листі відтопонімічним прізвиськом Невмирицький. Лазар Скобейкович теж називає Невмирицьку землю своєю «отчиною»: «Ты, Микуло, втчызну мою держишь Невмирицкую, не ведаю для чого»[†]. Микула Осташкович на свій захист заявив: «Я тую землю держу по продку своем Невмире за великого князя Витовъта». Присутні на суді свідки – овруцькі міщани підтвердили слова Микули Осташковича про належність йому Невмирицької землі: «Што жъ тамошниє люди вруцькиє Мишко а Грицко Ровъбовъские мовили, што то єсть земля Микулина, Невмирицкая»[‡]. На підставі свідчень овруцьких міщан Ровбовських київський намісник присудив право на Невмирицьку землю Микулі Осташковичу: «Ино я тую землю Невмирицкую присудилъ Микуле со всеми пожытками, которые в той земли єст, какъ тыє люди вруцькиє передо мною сознали»[§].

В контексті дослідження генеалогії шляхетського роду Невмирицьких (Невмержицьких) ключовою фразою судового листа є слова Микули Осташковича: «Я тую землю держу по продку своем Невмире за великого князя Витовъта». Очевидним є пряма вказівка на те, що Микула Осташкович тримає Невмирицьку землю після свого «предка» Немирі. Проте, висловлювання явно містить якусь лакуну, пропуск, недомовленість, яка залишає непроясненим обставини держання землі «за великого князя Витовъта» на умовах вислуги – чи це Микула Осташкович почав держати Невмирицьку землю за часів Вітовта

* РДАДА. – Ф. 389, оп. 1, спр. 192, арк. 33.

† Там само.

‡ Там само.

§ Там само.

(1392–1430) чи це «продок Немира» держав Невмирицьку землю за часів Вітовта? Вислів «по продку» означає також «після» Немирі, який міг володіти цією землею за часів Вітовта. Вислів «по продку» у XV ст. рівнозначно позначало попереднього власника і не конче вказувало на кровного родича*. Очевидно, що підкреслюється не родовитість, не належність до роду, а вказівка на попереднього власника і факт землеволодіння конкретної сім'ї†. Відтак ми маємо два прочитання цього фрагменту судового листу: Микула Осташкович отримав Невмирицьку землю після Немирі за часів Вітовта або Немира держав свою землю за часів Вітовта, а потім вона перейшла до Микули Осташковича (причому, на якому праві не зазначено).

Вписання судового листу київського намісника 1474 рр. вказує на те, що у Невмирицьких на кінець XVI ст. не було більш ранніх документів на право володіння Невмирицькою землею. Держання землі без письмових актів було цілком нормальним явищем для XV і навіть для першої третини XVI ст. Згідно гіпотези Івана Левковського‡ «предком» Невмирицьких був ніхто інший, як Немира Рязанович († після 1453 р.), луцький староста і один з найближчих прихильників волинського князя Свидригайла (Болеслава) Ольгердовича§. На даний момент прямих документальних свідчень про такі зв'язки ми не маємо і дана гіпотеза залишається бездоказовою. Документи, що аналізуються в даній статті, значно розширюють джерельну базу для вивчення генеалогії роду

---

* Словник староукраїнської мови XIV — XV ст.: У 2-х тт. / Укладачі: Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, І. М. Керницький, Л. М. Полюга, Р. Й. Керста, М. Л. Худаш. — К.: «Наукова думка», 1977-1978. — Т.2. — С. 226. («Предокъ, Продокъ, *цсл.* Прѣдокъ — [перше значення]: (попередник у роді) предок ...; [друге значення]: попередник ...»).

† За умовчанням, верховний володар протиставляється роду, а зв'язок з родом уривається через підданство верховному володарю (на підставі військової служби).

‡ Іван Левковський на генеалогічному форумі ВГД: «Существование предка Немири - слуги князя Витовта (в польском произношении Невмири, Неумири) подтвердилось. Внук Немири - Микула Осташкович, то есть Остапкович, а следовательно грунт "Остапковский" в Левковичах, вероятно назван по сыну Немири - Остапу. О том, что наш Немира и Немира Рязанович - это одно лицо прямых доказательств нет, но не прямых достаточно, что бы сделать этот вывод. Также брат Немири Рязановича - Иван Казарин Рязанович не кто иной, как предок Левковских, в монастыре Илларион». Режим доступу (2018-04-18): <http://forum.vgd.ru/post/1231/18290/p1669431.htm#pp1669431>

§ Полехов С. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. — М.: «Индрик», 2015. — С. 614 (Немира Рязанович. См.: Приложения: Сторонники Свидригайла в 1432–1438 гг.); Однороженко О. Гербовики членів господарської ради великого князя Свидригайла Ольгердовича // Студії і матеріали з історії Волині. — Кременець, 2012. — С. 170-171; Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. — Kraków, 1915. — S. 120-121; Любавский М.К. Литовско-Русский сейм: Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства. — М., 1900. — С. 153.

Невмирицьких (Невмержицьких), а також проливають світло на історію шляхетського землеволодіння в Овруцькому повіті з останньої третини XV ст. – кінця XVI ст. – періоду перебування Київської землі у складі Великого князівства Литовського та входження до складу Корони Польської.

СТАРОВИННІ РОДИ ОВРУЦЬКОЇ ШЛЯХТИ, ЇХ МИНУЛЕ ТА СУЧАСНЕ

В. М. Барановський

Історія села Гошів. Рід Барановських в історії Овруцької шляхти

«Гошів село моє...», такі слова із пісні яку співає автор і виконавець Барановський Юрій Іванович, виконуючий обов'язки старости Гошівського старостинського округу зі сцени місцевого будинку культури. Дійсно це його село, як і багатьох односельців. Це також і моє село, в якому я народився та виріс, до якого відчуваю потяг і сьогодні, про його історію та людей й буде моя коротка розповідь.

Овруцький повіт має майже тисячолітню історію до складу якого входили сьогоднішні частини Іванківського та Поліського районів Київської області, Коростенського, Лугинського, Малинського, Народницького, Овруцького та Олевського районів Житомирської області. Саме на території повіту більше ніж в тридцяти селах проживали вихідці із бояр – рицарів Київської Русі (В. Антонович – професор Київського університету – 19 століття). Наша сучасниця Н. Яковенко (професор Києво-Могилянської академії) додає до цього роди воїнів тюркського походження, які проживали в деяких селах. Після закінчення військової служби вони отримували землі та звільнення від податків для них та їхніх нащадків.

П. Клепацький у своїй книзі «Очерки по истории Киевской земли» пише: «Село Гошев еще южнее по большому тракту, из Овруча в Искорость; выслуга предков бояр Васьковичей на короле Витовте, подтвержденного великим князем

Литовским Александром и за Сидором Юхновичем Васьковським, «видрук Дельчего листа М. Гоштальда» от 1490 года. В 1518 году встречаем уже Гошево во владении двух родов: Васьковичей и Барановичей. В 1571 году население Гошево состояло из девяти путных дворян.

По привилегії Королів Польських Сигізмунда III від 25 травня 1604 року та Владислава IV від 25.03.1605 року виданої Демиду, Ваську з Гошова І.Хилькевичу, М. Барановичу з підтвердженням привілею Сигізмунда III наданого Й.Ущатовичу, О.Закусилю, С.Я.Гошовському, М.Пашиничу, Є.Ташевичу, Х. Хиневичу, А.Барановичу, яким в свою чергу, підтверджено привілей Сигізмунда II Августа від 15.09.1560 року про увільнення від сторожі замку Овруцького С.Закусила, М.Барановича, М.Пашинича, І Доровича, В. Ущатовича.

В 1794 році Васьковська від своєї матері Агафії Афанасієвої із Невмержицьких після смерті свого чоловіка отримує у власність нерухоме майно з селянами, яке складалось із двох частин с. Левковичі в Овруцькому повіті. Левковські в свою чергу по ввідному листу тогож року і тим же актом отримали у власність по спадщині маєтності з частиною с. Гошів, так в селі появилсь рід Левковських. З 1569 року після Люблінської Унії територія повіту переходить від Литовського підпорядкування під володіння Речі Посполитої. Мета останньої - створити Руську Державу, як складову Речі Посполитої у складі Литовського князівства, Луцького і Київського воєводства.

1795 рік. Після третього розподілу Польщі територія Овруцькою повіту переходить під володіння Росії. Отримавши в спадок від Польщі десятки тисяч вільних людей на приєднаних землях (польської та руської шляхти), царським указом було зобов'язано зробити ревізію і вразі успішного проходження затвердити їх роди у дворянстві. Перевірка була покладена на губернські дворянські депутатські зібрання.

Документи свідчать:

- Визначенням Волинського депутатського дворянського зібрання від 1802 року № 2452 і доповненим в 1829 році приписані у дворянство і записані в шосту частину родословної книги сім'я Барановського Данила Івановича (сім осіб)

проживаючих у шляхетному селі Гошові і саме цим рішенням було затверджено 215 членів сімей Барановських.

- В 1834 році у дворянстві по с.Гошів затверджено :
- Барановських - 124 чоловіки
- Васьковських - 134 чоловіки

В 1857 році Волинське депутатське дворянське зібрання надає подання до департаменту геральдики урядового Сенату на сім родин Барановських із с. Гошів на затвердження у дворянстві та затвердження родового гербу «Лодзя». Сенат своїм рішенням затвердив подання.

Герб Лодзя (Лад'я) – родовий герб Барановських (Баранівських)

В 1864 році матеріалами «Ревизской сказки» надано документ зі списком осіб не затверджених у дворянстві осілих мешканців с. Гошів, складеного на підставі Височайшого повеління :

- Левковських - 96 чоловік
- Васьковських - 15 чоловік

На мою думку, цей царський указ є наслідком підтримки цими родами повстань польської шляхти проти утисків їхніх прав.

В 1909 році Київським дворянським депутатським зібранням затверджується дворянська справа на Всеволода - сина Барановського Максима Григоровича - колежського секретаря із селянських справ Київської губернії, родовід якого походить із с. Гошів Овруцького повіту Волинської губернії. В посімейному списку значиться старший син Анатолій 1906 року народження – майбутній Міністр фінансів УРСР з 1961р. по 1979 р..

Населення

Населення с. Гошів, як і більшість населення Овруччини належить до автохтонного, корінного, яке зі стародавніх часів зароджувалось та проживало на своїй Богом даній землі. В древлянські та пізніші часи наші предки замались охотою, землеробством, рибною ловлею, полюванням на звіра, бондарством тощо. Вони любили свободу, працю, свій край та героїчно обороняли його від ворогів.

Ще в 16 ст. на цих землях жив шляхтич на прізвисько «Баран», але по результатах призвищної «революції» він отримав прізвище Баранович. А коли територія перейшла під Річ Посполіту, що б урівняти себе з пільгами і правами з польською шляхтою, прізвище було змінено на польський манер – Барановський. Багато дослідників та вчених вивчаючи діяльність митрополіта Лазаря Барановича, який висвячував у гетьмани І.Виговського, виходять з різними версіями місця його народження. Переконалий, що він родом із села Гошів Овруцького повіту.

Серед сіл село Гошів було другим після села Вигів по кількості проживаючих у ньому нащадків бояр – міщан та дворян (1912 рік).

Наведу деякі дані по роду Барановських:

- 1912 рік у с. Гошів та його хуторах мешкало 2500 чоловік, із них-було 1800 чол. на прізвище Барановський
- 1967 рік у моєму 8-му класі навчалось 32 учні з яких було Барановських - 20 чол., при тому були такі, що мали однакові ім'я, по батькові та прізвище, а саме:
  - Барановський Володимир Васильович I та II-й,
  - Барановський Микола Іванович I та II-й,
  - Барановська Галина Михайлівна I, II та III-я
- 1976 рік у восьмому класі навчалось з однаковими прізвищем, та ім'ям та по батькові, а саме:
  - Барановський Михайло Миколаєвич I, II, III, та IV-й
  - Барановський Миколо Михайлович I, II, та III-й.

Такі випадки зустрічались в кожному шкільному класі, зараз такі співпадіння відсутні. Це підтверджує оседлість шляхетних родів та їх нащадків в окремо взятому селі, але зустрічаються дані прізвища в сусідніх шляхетних селах Мошки, Геєвичі, та м.Овруча, а також у віддалених селах: Чоповичі, Барвінки та ін.

Власність

Власниками землі в селі Гошів та його хуторах були його мешканці із дворян та міщан, це роди Барановських, Невмержицьких, Левковських, Васьковських, Стоцьких та інших. До прикладу, викупний акт складений 25 лютого 1866 року за участю Миркових посередників Овруцького повіту по вказівці повітового Мирowego з'їзду складений акт про викуп під дією Уряду селянського поділу в маєтках поміщиків села Гошів : Максима і Луки Данилович, Григорія і Максима Семенових та Петра Опанасова Барановських на підставі Височайшого затвердження 1861 року де продають через державу 17- ти душ селян (два двори) із них 10 дворових отримали землі 7 чоловік (діти). Вони дають одну десятину 468 сажнів землі усадебної, чотири десятини 159 сажнів землі ораної, одну десятину 2100 сажнів землі сінокісної. Статутна грамота і дворовий опис це підтверджують. Вказаний оброк за землю в сумі 7 руб. 85 коп. для селян, а власникам землі компенсація 130 руб. 83коп., це наслідки ліквідації кріпосного прав Російської імперії. Є другий приклад де уставною грамотою Овруцького повіту з частини села Гошова з слободою Лізницькою і Несторовською поміщиків Сигізмунда Барановського, Адама і Емілії Барановських, які також передають свою землю селянам села. Згідно витягу із селянської справи Овруцького повіту за 1914 рік № 83 Овруцький нотаріус В.Ф.Ольшанський затверджує купівлю у дворянина Нарциза Дубінського (с.Норинськ) дворянами Петром Дмитриєвим Барановським, Лукою Дмитриєвим Барановським, міщанином Вікентієм Касьяновим Старжинським, селянином Андрієм Михайлович Мар'євичем, міщанкою Павлиною Давидовою Барановською і дворянином Гаврилом Ігнатієвим Барановським (с. Гошів) створена купча про наступне: дворянин Нарциз Дубінський передає у спільну власність вищеперерахованих 36 десятин

1565 сажнів удобної і неудобної землі в урочищі Щетин. Ця земля знаходиться під лісом, який іде під рубку, а кошти від реалізації передаються власнику землі. Вартість долі кожного із покупців 17825 руб.

18 жовтня 1918 року мешканець с. Гошів селянин Мар'євич Андрій Михайлов складає купчу з мешканцем с. Гошів з Барановським Марком Стефановим, що перший продає, а другий купує одну десятину 1500 сажнів землі з лісом в урочищі Щетин за 3000 руб.

В усіх цих випадках земля купувалася за гроші, які заробляли на «грабарках» це означає, що люди виїжджали своїми кіньми та возами на будівництво залізниць Російської імперії.

Слід підкреслити, що до великих власників землі того часу у Овруцькому повіті відносились гошівці, а саме : Барановський Іван Денисов – 73 десятини в с. Шваби, Барановський Михайло Андрійов – 73 десятини в с. Шваби та Барановська Ольга Петрова – 50 десятин в урочищі Хвала Богу с. Базар.

Події 1917 – 1929 років привели до націоналізації земель та майна колишніх міщан та дворян с. Гошів та його хуторів в результаті чого в 1930 році було створене колективне господарство «Нове життя». Людей з невеликих хуторів переселили до села, а де-яких виселили і за його межі, крім того на цих землях було створено с. Смолини, частина осель власників перейшли до колгоспу під господарські будівлі. Через декілька років із колгоспу було створено три артілі.

Освіта

В 1873 р. разом з новою церквою у селі відкривається церковно-приходська школа, вчитель – церковний дяк. Для дітей, батьки яких були заможні, направляють у Овруцьке 2-х класне училище, серед них і батько майбутнього міністра фінансів України Барановський Максим Григорович. З 1890 р. – гошівські діти навчаються у 2-х класній школі с. В.Фосня. В 1914 р. у селі створюється училище в якому навчаються 24 учні. В 1920 році в селі створюється трудова школа, що розміщувалась у 2-х будинках, навчання проводилось в дві зміни та дома у трьох групах, кількість учнів – 94. Державний перепис шкіл 1929 р. це підтверджує. В 1930 р. вводиться в експлуатацію нова школа на 4 класи,

крім того для школи передається «куркульський» будинок, а це ще 3 класні кімнати, який у 1965 році повернутий нащадкам власника.

В 1964 році відкривається нова 3-х поверхова школа з актовим та спортивним залом, столярною та металообробною майстернею. В школі спочатку навчалося близько 400 учнів. Зараз навчається 68 учнів. Мова навчання в школі українська. Школа побудована за сприяння Барановського Анатолія Максимовича – колишнього Міністра фінансів України, якій присвоєно його ім'я. Саме Анатолій Максимович у 1920 роках був секретарем Гошівської сільради, також секретарем В.Фоснянської волості, переїхавши з батьками для проживання у село з м.Києва.

Релігія

Християнство діє на нашій території з часів Київської Русі. Внаслідок розколу у християнстві наші пращури прийняли православ'я. Після приєднання в 1569 р. нашої території до Речі Посполитої, починаючи з 1596 (Брестська Унія) починається насадження католицизму – іншої течії християнства. Селяни приймають греко-католицьке віросповідання. З 1795 року територія переходить до складу Росії, відповідно повертається православне християнство. У 1837 році церва значиться, як церква східного католицького обряду Білоруської єпархії. З 1838 року більша частина населення повертається до православної віри. Рід Гошовських і незначна частина Барановських виїхали із села у Галичину, де перші заснували нове село Гошів. Саме грекокатолицькому храму с. Гошів Микола Гошовський подарував ікону Божої матері, ім'я, якій дали Гошівська, а в 1992 році Папа Римський Павло II висвятив її у святу.

Приклад повернення до православ'я документ „Підписка”. 1910 року місяця лютого 10 дня с. Гамарня (сусіднє) Василь Ільїн Сичевський дає підписку про те, що він по душевному своєму бажанню проявляє рішення про приєднання до православного віросповідання і обіцяє перебувати у послушництві православної церкви до кінця свого життя, і хрестити своїх дітей у православної Канонічній церкві. Звернення було написано до Гошівської Свято-Михайлівської церкви. Свідками при цьому об'єднанні селянина Василя Ільїна Сичевського мешканці

села Гошів в чому і підписались: дворянин Василій Афанасієв Барановський і Стефан Павлов Глинський, а за 2 неграмотних і сам за себе підписався мешчанин Павел Данілов Кобилинський.

Цей документ „Підписка” свідчить про те, що на нашій території був католицизм досить довго.

Сьогодні у Державному архіві Житомирської області знаходяться метричні книги з 1837 р.-1916 р., з яких видно, що священиками були: Антон Загоровські, Вікентій-син його та Юліан-внук. В 1871р. шляхтичі Барановські передали для церкви 33 десятини і 2140 сажень сінокісної і ораної землі. І тільки у 1883 році була побудована нова церква. Будівля проіснувала до 1966 року у приміщенні якої останні роки був клуб. До 1916 року церква крім основної своєї функції виконувала роботи по реєстрації народження дітей, шлюбів та померлих. Саме з цих книг видно, хто яке положення займав у суспільстві. Так, наприклад, в записі значилось – дата народження 01.01.1916 р. на ім'я Іван/Галина, місце народження- с. Гошів, далі хто батьки дитини (дворяни, міщани) і підтвердження їхнього православ'я. Інший приклад: сусіднє (панське село В.Фосня) при реєстрації дитини записано: коли народилась дитина, записано у сім'ї селян (п.і.б.), які належать поміщику (п.і.б.), хто народився у цій сім'ї, народилася син/дочка (ім'я).

Трагічні сторінки та сьогодення

1932-1933 роки голодомору селяни пережили без смертей. Допоміг близький кордон з Польщею та Білорусією, ліси та річки сприяли їх виживанню.

1937-1938 роки принесли в село політичні репресії проти його мешканців.

Репресовано – 76 осіб із них:

Розстріляно – 33 особи

Осуджено до концтаборів та поселень – 40 осіб

Справу припинено – 3 особам

Архів. Переді мною справа на Барановського Василя Степановича репресованого в 1937 році. По цій справі проходять ще вісім чоловік із с. Гошів.

Тоді почалося все із доносів керівників колгоспів нашого села та сусіднього села Базарівка, про те що група людей вечорами збирається в одній із хат де ведуться антирадянські розмови, а потім спонукали до цих розмов інших мешканців села. Голова та секретар сільради пишуть на кожного із учасників зібрань довідки –характеристики, в яких засвідчують, що ці люди вели підривну діяльність проти існуючої влади і головне те, що кожний із них за попередньої влади мав гектари землі та лісу та багато всякої домашньої живності. На довідці стоять підписи та печатка. До розслідування був залучений чекіст запасу С.Б. Едвабник, який 1935 році був судимий за свою «бездоганну службу» в НКВС. Маючи досвід слідчої роботи він доводить справу від початку слідства до арешту звинувачених за три дні. У справі є протоколи обшуку осель звинувачених. Нічого антирадянського не знайдено, але забрано паспорти. Прикладені пояснення кожного із звинувачених. У яких вони стверджують, що критичні розмови про сучане життя вони вели, при тому вказуючи один на одного хто більше про це говорив. Є клопотання дружин двох дружин арештованих на ім'я М.С.Хрущова про їх невинність.

29 жовтня 1937 року відбулося засідання трійки при Житомирському обласному управлінні НКВС, яке винесло рішення :

- Барановського Пантелеймона Валерійовича, 1880 року народження – розстріляти.
- Барановського Марка Кириловича, 1902 року народження – розстріляти.
- Барановського Андрія Івановича, 1870 року народження – розстріляти.
- Барановського Івана Лаврентійовича, року народження – розстріляти.
- Барановського Василя Степановича, 1900 року народження – розстріляти.
- Левковського Олексія Даниловича, 1904 року народження – розстріляти.
- Могилевця Нестора Миколайовича, 1903 року народження – розстріляти.
- Снігура Федора Мартиновича, 1891 року народження – розстріляти.
- Барановському Павлу Степановичу, 1906 року народження – присудити 10 років тюрми після, якої йому дали вільне поселення і повернувся він у село 1957 році і скоро помер від хвороб.

Радянська влада згадала про безвинно убієнних. 19 червня 1940 року слідчий С.Б.Едвабник за штучне створення контрреволюційних організацій, фальшування протоколів звинувачених і свідків рішенням суду приговорений до розстрілу.

Постановою президії Житомирського обласного суду 7 липня 1959 року рішення трійки від 4.11.1937 року у відношенні до засуджених відмінено, а справу виробництвом припинити за не доведенням складу злочину. Сім'ям були направлені довідки про реабілітацію рідних.

1939-1945 роки – друга світова війна.

Призвано до війська - 276 чоловік.

Загинуло на війні – 179 чоловік.

Розстріляно німцями селян – 2 чоловіки.

Забрано до Німеччини – 53 людини.

Травень 1942 року. Територія Овручини окупована німцями. Почалося масове вивезення молоді на роботу до Німеччини. Серед мешканців села Гошова, яких силоміць забирають до цієї країни і моя мати – Барановська Уляна Бенедівна. Там вона, як і її односельці працювала на заводі фірми «Роберт Бош» у м.Штудгарт. По закінченні війни була звільнена із табору американськими військовими. Це визволення союзниками нашої армії виявилось фатальним для багатьох звільнених.

Після завершення процедури реєстрації та перевірок в травні 1945 року мати повернулася до дому і пішла на роботу до колгоспу. Державні силові органи працювали: почалася так звана фільтрація (перевірка) осіб, які перебували в полоні та осіб вивезених на роботи до Німеччини. Шукали шпигунів.

22 травня 1949 року матір арештували, а з нею ще двох дівчат із с. Гошова. Відбувся обшук, згідно протоколу конфісковано три фотознімки на яких моя мати була в колі дівчат, що працювали разом з нею на німецькому заводі. Слідчий відділ Житомирського обласного управління Міністерства держаної безпеки, відкрив справу за №12175 по звинуваченню Невмержицької Марії Луківни,

Невмержицької Ганни Миколаївни, Барановської Уляни Бенедівни (ст.54-1 «а» - шпигунство на користь іншої держави). Слідство. Суд. Вирок- 25 років таборів та ще 5 років лишення громадянських прав. Справа потрапила на перегляд до прокурора СРСР, який зробив висновок, що вирок суду не справедливий і просить його відмінити, а справу направити на повторне розслідування із за відсутності фактів шпигунства. Особливою нарадою при Міністерстві державної безпеки СРСР від 25 листопада 1950 року постановлено, як соціально небезпечних елементів засудити дівчат на 5 років кожену з перебуванням у виправно-трудовах таборах. Потім було дострокове звільнення. Висновком затвердженим прокурором Житомирської області 29.09.1994 року стосовно Барановської У.Б. встановлено, що на неї поширюється дія статті 1 Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» від 17 квітня 1991 року. І вона підлягає реабілітації за відсутності сукупності доказів, що підтверджують підстави притягнення її до відповідальності. Реабілітовані також Невмержицька Марія Луківна та Невмержицька Ганна Миколаївна.

В післявоєнний період село почало відроджуватись в основному руками жінок та дітей, земля оброблялася волами та коровами, почали будуватися ферми. Держава обкладає селян податками та нав'язує обов'язкову закупівлю облігацій державного займу з гарантією погашення через 20 років, яке не було виконано. В 1958 році в селі була побудована електростанція. Основне сільськогосподарське виробництво – це вирощування льону, картоплі, кормових буряків та зернових культур. В колгоспі було 4 тваринницькі ферми для великої рогатої худоби та свиней. Починаючи з 1970 року колгоспникам почали виплачувати більш достойну заробітну плату, та почався підвищуватися добробут селян. Сьогодні в селі діє КСП «Гошівське», яке займається вирощуванням кормових та зернових культур, а також великої рогатої худоби м'ясного напрямку. На сільськогосподарських роботах зайнято до 20 чоловік.

На фото: 1. Серед Барановських села Гошів. 2. Краєзнавчий музей Гошева.

Зустріч з професором В.Ф. Баранівським

Сьогодні в селі діє музей історії села на стендах якого розміщені схеми родоводів мешканців села та їх родові герби.

Пісумовуючи сказане зазначу, що Овруччина, її народ має глибоку самобутню історію та традиції. Відновлюючи пам'ять про шляхетні роди, ми відроджуємо історичну пам'ять про кращі взірці культури та побуту, про героїчні трудові та бойові подвиги наших людей, відновлюємо справедливість стосовно безневинно постраждалих з надією не допустити цього в майбутньому. Міжнародна громадська організація «Земляцтво житомир'ян», першим віцепрезидентом якої я є, закликає всіх потомків славних шляхетських родин Овруччини до єднання зусиль заради кращого майбуття нашого краю, кожного з нас. Ми проводимо та будемо проводити різноманітні заходи для досягнення цієї мети.

Література:

1. Антонович В.Б. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-западной России // Архив Юго-Западной России. - Ч. 4. - Т. 1. - К., 1867. - 460 с.
2. Державний архів Житомирської області. Метричні книги з 1837 р.-1916 р
3. Клепацкий П. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. – Одеса, 1912, тип. «Техник» -с. 190.
4. Яковенко Н. Україна аристократична (Бояри шляхта із Заушшя). Серія «Історія України в прозових творах та документах», збірник «На Переломі», Україна, 1994.
5. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна. – Видання друге, переглянуте і виправлене. – К., 2008.

Анотація до книги «Родовід Баранівського Василя Федоровича та його близьких родичів...»

Цікавим прикладом особистих плідних зусиль щодо вивчення та популяризації свого родоводу стала книга під назвою «Родовід БАРАНІВСЬКОГО ВАСИЛЯ ФЕДОРОВИЧА та його близьких родичів...» – К.: Видавництво «Леся», 2016. – 219 с.

У книзі на фоні історичного становлення та розвитку древлянської, руської, поліської людності висвітлюється загальна історія одного із древніх українських родів – Баранівських (Барановських), корені якого, тяглість буття та історія загалом, окреслені означеними вище демографічними та культурно-історичними ореолами.

Представники цього роду, поряд з іншими відомими древлянськими та руськими родами, в історії свого краю переважно мали боярський чи дворянський (шляхетський) статус вільних людей на своїй історичній землі.

Родинні корені – сучасного представника цього роду – Василя Федоровича занурені десь в історії Овруччини (Гошів) та Малинщини (Чоповичі) Житомирської області.

Значна частина Родоводу присвячена автобіографічним спогадам та життєвим роздумам автора та головного героя праці – Василя Баранівського, відомого вченого, доктора філософських наук, професора, академіка, полковника у відставці, наукового та громадського діяча.

Р О Д О В І Д
БАРАНІВСЬКОГО ВАСИЛЯ
ФЕДОРОВИЧА
та його близьких родичів,
підготовлений ним
та завершений 28 березня 2016 року

Книга рекомендована до друку Президією Міжнародної громадської організації «Земляцтво Житомирян», протокол №2 від 16 травня 2016 р. та Радою громадської організації «Інститут незалежних експертів», протокол №3 від 10 травня 2016 р.

Рецензентами Родоводу стали відомі науковці України, що добре знають історію України, Древлянського краю та життєвий шлях Василя Федоровича : В.М. Ткаченко – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України (Національна академія педагогічних наук України); Рябченко В.І. – доктор філософських наук, провідний науковий співробітник, заслужений працівник народної освіти України (Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України); Сегеда С.П. – доктор історичних наук, доцент, полковник (Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського).

В Передмові до праці, автор РОДОВОДУ..., Василь Федорович, пригадує, що «... думка щодо необхідності його написання з'явилася десь років п'ять тому, коли вже окрім військових звань та заслуг став доктором філософських наук, професором, академіком, заслуженим працівником освіти України, коли вже було зроблено чимало добрих справ для країни, для родини і можна було підвести певні підсумки свого життя».

Але були й інші важливі причини. Головна з них – закономірне та справедливе пробудження інтересу нашого українського народу до своїх історичних та родинних коренів, підняття рівня національної самосвідомості та гідності. Звичайно, це стало можливим в умовах Незалежності України та під

впливом світових процесів, спрямованих на звільнення поневолених раніше народів.

Ще одна причина – відчуття патріотичного обов'язку перед своєю великою та малою Батьківщиною, перед своєю родиною, насамперед перед батьками: Баранівським Федором Васильовичем та Баранівською (Філоненко) Ольгою Феодосієвною, які прожили чесно нелегке життя та передчасно відійшли з нього у вічність.

Важливим є й те, що «мій рід, – зазначає пан Василь, – незважаючи на історичні перипетії та несправедливі приниження з боку попередніх імперських влад, зберігся та залишився достатньо відомим за походженням та місцем проживання. Відомо, що, на жаль, не всім українцям поталанило в цьому. Всі імперії, до яких входили наші землі робили все можливе щоб розсіяти наш народ, знищити його історичну свідомість та корені. Після 30-літніх блукань по світу мені вдалося повернутися на Батьківщину та розповісти про себе своїм дітям та близьким.

В підготовці РОДОВОДУ я використав усі наявні документи, фотографії, археологічні та культурні пам'ятки, спогади родичів та односельчан, а також матеріали Державного Житомирського обласного та Київського центрального архівів, наукові розвідки дослідників попередніх років».

Цікавим, на наш погляд, є зміст Родоводу, він включає:

Передмова.....	5
I. Історичні відомості щодо походження роду Баранівських (Барановських):.....	6
❖ Родові Герби Баранівських (Барановських)	6
❖ Етимологія слова Баран.....	9
❖ Походження прізвища Баранівських (Барановських).....	10
❖ Версії походження роду Баранівських на українських етнічних землях	13
II. Родовід Баранівських, від Василя Андрійовича до Василя Федоровича (Гошів – Барвінки – Чоповичі - Малин – Київ).....	16

III. Рід Баранівських (Барановських) в історії Русі, Русько-Литовської держави, Речі посполитої та Південно-Західного краю Російської імперії.....	30
IV. Педагогічна, наукова та громадська діяльність Василя Баранівського – видатного представника родини Баранівських.....	47
V. Нагороди та відзнаки Василя Федоровича Баранівського: військового та громадського діяча, педагога, вченого.....	103
Додатки:.....	14
❖ Перелік наукових та науково-методичних праць.....	147
❖ Дубина М.І., Михальченко М.М. Слово про ювіляра.....	197
❖ Петро Кононенко. Слово до читача (Вступ до праці Баранівського В.Ф. «Проблеми духовної безпеки українського суспільства»	199
❖ Володимир Мулява. У праксеологічному русі ... (Замість передмови) до Збірника наукових праць В.Ф. Баранівського «Філософія. Політологія. Освіта і культура. Військова справа.».....	202
❖ Основні віхи життя та діяльності В.Ф. Баранівського.....	206
❖ Перелік основних публікацій про В.Ф. Баранівського.....	214
Післямова.....	217

В книзі значна увага приділена військовій службі та науковій роботі Василя Федоровича, його участі в роботі Академії наук вищої школи (освіти) України та Української академії політичних наук, зокрема в роботі Президії та Відділення філософії АНВОУ. В праці представлені матеріали та кольорові світлини з виступів на Загальних зборах, засіданнях Президії АНВОУ, роботи в НУО України, УДУФМТ, зустрічей з Михальченком М.І., Радецьким В.Г., Саухом П.Ю., Надольним І.Ф., Степовиком Д.В., Поповим М.В., військовими та релігійними діячами.

Наведено ПЕРЕЛІК основних публікацій про В.Ф. Баранівського:

1. Енциклопедія Сучасної України. Том 2. НАН України. – К. 2003. - С.223.
2. Академіки Академії наук вищої школи України (довідник). – К. 2001. – С.

3. Вчені Академії наук вищої школи України. – Харків: НТУ «ХПІ», 2005. – С. 23.
4. Звіт про діяльність Академії наук вищої школи України в 2003 році. – К. 2004. – С. 8, 19.
5. Звіт про діяльність Академії наук вищої школи України в 2004 році. – К.: Експрес, 2004. – С. 17, 25.
6. Інформаційний вісник №2 (44) . К.: АН ВШ України. – С. 65.
7. Мулява В.Д. У праксеологічному русі до розробки методик, тренінгів і практичного вишколу.../ Передмова до збірника наукових праць до Збірника наукових праць «Філософія. Політологія, Освіта і культура. Військова справа». – К.: НАОУ, НДЦ ГПЗСУ, «Міленіум», 2005. - С. 3 – 6.
8. Кононенко П.П. Слово до читача. / «Проблеми духовної безпеки українського суспільства». – К.: Видавництво ПП Ульянич В.І., 2009. – С. – 5, 6.
9. Вчені, доктори наук Національної Академії внутрішніх справ України. К. : НАВС України, 2000. – С. 14.
10. Історія Національної Академії оборони України. – К. НАОУ, 2005. – С. 328.
11. Київський Національний університет імені Т.Г.Шевченка: «Шляхами Успіху», том 4. – К.: вид-во «Світ успіху», 2010. - С.75.
12. Василь Федорович Баранівський: (до 65-річчя від Дня народження): Бібліогр. нарис / Укл. В.Ф. Баранівський. – Вид-во ТОВ «НВП «ІНТЕРСЕРВІС», 2010. – 100 с.
13. Науково-освітній потенціал України / автор-упорядник Гаврилюк Л.М. – К.: ТОВ «Український рейтинг», 2011. – С. 187.
14. Who is who в Україні, 1 випуск 2012 р. Енциклопедія персональної серії Hubners Who is who. Упорядкована редакцією в Україні, адреса: Україна, 04050, м. Київ, вул.. Глибочицька, 17, офіс 222., 2012. – С. 30.
15. Сучасна Житомирщина. Земляцтво житомирян. Автор-упорядник Людмила Яцкевич. Видання підготовлене за участі Житомирської обласної державної адміністрації, Житомирської обласної ради, МГО «Земляцтво житомирян» – К.: ТОВ «Київська книжково-журнальна фабрика», 2014. – С. 60.

16. Академія наук вищої освіти України. – К.: Тов «Брама - V», 2012. – С. 125.

17. Довідково-біографічне видання «Флагмани освіти і науки України». П'яте видання. – К.: УВЦ «Галактика-С», 2013. – С.37.

18. Видання «Науковці та освітяни України». Перше видання. – К.: УВЦ «Галактика- С», 2015. – С. 12.

19. Науковці України: еліта держави. Том V. Вид-во «Логос Україна». – Київ, 2017. – С. 125.

Під час святкування 80-річчя села Барвінки (Житомирщина) (2 липня 2016 року) віце-президент МГО «Земляцтво житомир'ян» В.М. Барановський вітає Василя Федоровича з нагородою.

О.М. Коновальчук

Затвердження в дворянстві роду Лучиців-Виговських Герольдією Урядового Сенату у 1838 році

Після входження території Правобережної України до складу Російської імперії, шляхта, яка на ній проживала, для збереження свого місця в структурі російського соціуму, змушена була доводити свої права на дворянство перед губернськими дворянськими депутатськими зібраннями, рішення яких про визнання того чи іншого роду у дворянстві мали бути затверджені Герольдією

Урядового Сенату*. І якщо в дворянських зібраннях вдавалося більш-менш успішно довести свої дворянські права, то отримати затвердження Герольдією, вдалося лише невеликому відсотку колишньої шляхти. У зв'язку з цим, спробуємо розібратися в критеріях, на підставі яких Герольдія все-таки затверджувала рішення губернських дворянських депутатських зібрань на прикладі родини Лучиців-Виговських з Волинської губернії, дворянські права якої було затверджено у 1838 році.

Виговські не складають одного роду. В різний період і на різних умовах, землі навколо с. Вигів† отримали представники декількох родів. В першій половині 16 ст. рід Петровичів тримав Петровську землю з умовою несення панцерної служби, рід Лучичів тримав Скочковську землю з умовою несення земської військової служби, а рід Олешковичів тримав Сочівську землю, але їхня початкова служба не відома‡. З другої половини 16 ст. представники цих родів почали використовувати прізвище «Виговські». На підставі господарських привілеїв, починаючи з 60-х років 16 століття, всі Виговські стали повноправними зем'янами – шляхтою Великого князівства Литовського.§ З часом ці роди сильно розрослися і їх члени почали вживати придомки за іменами своїх предків. Так Петровичі-Виговські розділилися на Давидовичів і Федьковичів, а останні - на Ларіоновичів, Хомичів, Васильовичів. Лучичі-Виговські** розділилися на Єрженків, Погоріловських, Силенків, Яненків. Олешковичі-Виговські з кінця 17 століття в документах не згадуються.

На момент початку на землях Правобережної України процедури доведення шляхтою своїх дворянських прав в Російській імперії, Виговські проживали у всіх трьох правобережних губерніях. В губернських дворянських депутатських зібраннях кожної з яких, вони доволі успішно доводили свої дворянські права. Проте, «генеральний вивід» Виговських відбувся в Волинському дворянському

---

* Далі по тексту – Герольдія.

† Зараз знаходиться в Коростенському районі Житомирської області.

‡ Центральний державний історичний архів України у Києві ф. КМФ-36, оп. 1, спр. 192, арк. 94зв.-97.

§ Там само.

** З 18 ст. стали писатися Лучицями-Виговськими.

депутатському зібранні*, так як до складу Овруцького повіту Волинської губернії входив їх родовий маєток – с. Вигів та інш.

ВДДЗ, розглянувши заяву жителя Житомирського та Овруцького повітів Амвросія Лучиця-Виговського, своїм рішенням від 14.11.1802 визнало в дворянстві з внесенням до шостої частини дворянської родовідної книги 257 представників роду Виговських герба Абданк, які належали до 15 родинних відгалужень (1-2 Лучиці, 3-4 Силенки-Лучиці, 5-6 Ларіоновичі, 7-12 Хомичі, 13 Васильовичі, 14-15 Давидовичі)†. Серед доказів на дворянство, доданих до заяви, були: сімейний список та опис герба, які були спільними для всіх ліній, та виписи з актових книг судових установ, які для кожної з ліній були різними‡. Амвросій Лучиць-Виговський, що подавав заяву до ВДДЗ, належав до першої лінії Лучиців-Виговських, яка налічувала 43 представники§. Доказами дворянства цієї лінії слугували наступні документи.

1. Привілей короля Сигізмунда III, даний в Варшаві 26.10.1611 Яцку Григоровичу Виговському і його двоюрідним братам, яким підтверджувалися їхні шляхетські права та попередні привілеї Сигізмунда II Августа від 10.06.1546 та Сигізмунда I від 24.08.1541, дані їхнім батькам, братам Гришку, Івану, Семену, Степану і Кирику Лучичам на Скочковську землю в Вигіві за річкою Уш з умовою несення земської служби. Цей документ спочатку було вписано 7.05.1631 до луцьких гродських, а 3.06.1786 до житомирських земських книг.**

2. Привілей Владислава IV, даний в Кракові 26.02.1633 Івану Виговському, яким йому і його братії Лучичам-Виговським підтверджувалися шляхетські права та всі, раніше надані їх предкам привілеї на Скочковську землю у Вигіві. Цей документ було вписано 7.05.1631 до луцьких гродських, а 3.06.1786 до житомирських земських книг.††

---

* Далі по тексту – ВДДЗ.

† Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО) ф. 230, оп. 1, спр. 1684, арк. 3-30зв.

‡ Там само.

§ Підрахунок здійснено на підставі відомостей з протоколу ВДДЗ № 350 від 14.11.1802. ДАХО ф. 230, оп. 1, спр. 1684, арк. 7, 28-28зв.

** Там само, арк. 4зв-5.

†† Там само, арк. 5-5зв.

3. Рішення третейського суду, який відбувся в містечку Лугинах 11.05.1758, внесене 23.09.1779 в оvrуцькі земські книги по справі між Погоріловськими-Виговськими з однієї сторони та Іваном- батьком, Павлом, Андрієм, Федором – синами; Костянтином, Петром, Федором, Юрієм - синами померлого Федора; Іваном і Петром - синами померлого Степана, а також спадкоємцями померлого Костянтина - Єрженками-Виговськими, з другої сторони, відносно різних власних і заставних ґрунтів у Виговській землі.*

4. Квитанція, видана в Вигові 23.01.1760, внесена 28.01.1760 в київські гродські книги, від виговського священика Михайла Буховецького Івану і його племіннику Юрію Виговським про сплату ними відсотків з суми 2000 злотих польських, записаних на виговську церкву покійним війським київським Федором Кіріяновичем Виговським.†

5. Заповіт, складений 7.05.1772 в с. Млинищах, 30.06.1772 внесений в житомирські гродські книги, за яким Іван - син Степана Виговського свої частки в Вигові, Дорощичах, Давидках, Купищах, Боровиці заповів своїм малолітнім синам Йосипу, Івану і Ігнату, призначивши їх опікунами своїх двоюрідних братів: Петра, Костянтина, Федора, Юрія, Павла і Андрія Виговських.‡

6. Дарчу, вчинену 9.02.1782 в Оvrуцькому гродському суді, за якою Юрій син Федора, внук Юрія, правнук Олександра, 2 рази правнук Ралька, 3 рази правнук Яцька і 4 рази правнук Гришка Лучича Виговського відписав своєму старшому синові житомирському земському віце-регенту Петру Виговському селища Ковиневщину і Іваньковщину, острів Мостоки і четверту частину Боровиці, Купиць, Дорощиць, Погорілої і Великого Вигова.§

7. Випис з оvrуцьких гродських книг про введення 20.01.1783 в володіння різними частинами Виговської землі Юрія, Андрія, Федора - рідних і двоюрідних братів, а також їх племінників - синів їх померлих рідних і двоюрідних братів: Костянтина, Петра, Павла, Івана, Гаврила, Федора, Павла, Миколая, Івана,

---

* Там само, арк. 5зв.

† Там само.

‡ Там само, арк. 5зв.-6.

§ Там само, арк. 6.

Лукаша, Шимона, Андрія, Томаша, Йосипа, Гната і інших спадкоємців Петра Виговського.*

8. Випис з овруцьких гродських книг про введення 4.02.1792 в володіння Юрія, Андрія, Федора двоюрідних братів, а також їх племінників: Томаша, Гаврила, Лукаша, Івана, Федора, Семена, Андрія, Миколая, Павла Лучиців-Виговських різними частинами Виговської землі.†

9. Випис з овруцьких гродських книг протесту, поданого 24.09.1793 Юрієм Лучиць-Виговським від свого імені та своїх синів: Петра - житомирського земського віце-регента, Миколая, Амвросія, Андрія, а також спадкоємців своїх померлих братів Костянтина та Петра, а всіх разом сина і внуків померлих Федора та Аполонії Григорівни з Ходаковських Лучиців-Виговських на Погоріловських-Виговських і інших з приводу заволодіння останніми деякими частинами, які по праву належать протестуючим.‡

Всі ці документи доводили, що брати Гаврило з синами Григорієм та Іваном, Федір з синами Йосипом, Яковом, Григорієм, Павло, Миколай, Іван з синами Мартіном та Францем, Лукаш з синами Матвієм та Григорієм, Семен з сином Діонісієм, Андрій сини Костянтина, брати Петро з сином Яном, Миколай з синами Данилом і Іваном, Амвросій з сином Антоном, Андрій сини Юрія, а всі разом - внуки Федора, Томаш син Павла з синами Григорієм та Філіпом, його рідні дядьки Андрій з синами Антоном, Степаном, Іваном і Федір з синами Іваном, Семеном, Варфоломієм, Лукою, а разом - Іванові внук та сини, брати Йосип та Ігнат з синами Мар'яном, Семеном, Валеріаном Іванови сини, Степанові внуки, всі разом - були правнуками та внуками Юрія Олександровича, який був внуком Ралька Яцковича, внука Гришка Лучича Виговського і володіли по своїх предках спадковими частками в Виговській землі§.

На момент подачі документів до ВДДЗ більшість представників цієї лінії проживала в Овруцькому повіті**. Брати: Іван, Лука, Шимон, Андрій

---

* Там само, арк. 6-6зв.

† Там само, арк. 6зв.

‡ Там само, арк. 6зв.-7.

§ Там само, арк. 7

** Державний архів Житомирської області (Далі – ДАЖО) ф. 146, оп. 1, спр. 424, арк. 84зв, 86

Костянтиновичі зі своїми родинами проживали в Сквирському повіті Київської губернії*. Амвросій Юрійович з родиною проживав в Житомирському повіті†, його брат Андрій проживав в повітовому містечку Радомишль Київської губернії‡. Брати Йосип та Ігнат Івановичі з родинами проживали в Житомирському повіті§.

Власними селянами володіли тільки Андрій Іванович (7 душ), його брат Федір (6 душ), їх племінник Томаш Павлович (6 душ)** . Петро Юрійович Лучиць-Виговський володів на заставному праві 161 душою в с. Ришовка Овруцького повіту, він же єдиний з усієї родини перебував на службі і був овруцьким земським підсудком††.

До 1832 року до цієї лінії, мінімум п'ять разів, додавалися діти вже визнаних у дворянстві членів родини, які були відсутні в рішенні ВДДЗ 1802 року через своє малоліття та новонароджені.

Першого разу. Рішенням ВДДЗ від 3.11.1817, на підставі виписів з метричних книг Котельнянського костьола, були долучені діти жителів Житомирського повіту, братів Івана та Федора Андрійовичів Виговських: Омелян-Карл, Севастіян, Данило Івановичі, Севастіян, Костянтин Федоровичі‡‡. Другого разу. Рішенням ВДДЗ від 28.07.1818 на підставі виписів з метричних книг різних костьолів Волинської і Київської губерній, були долучені діти Ігната Івановича - Мар'ян, Валеріан, близнюки Карл і Феліціан, а також Іван, Йосип та Фаустин - сини Мар'яна Ігнатовича, та син Петра Юрійовича – Карл.§§ Третього разу. Рішенням ВДДЗ від 8.12.1826, на підставі виписів з різних метричних книг, були долучені діти Амвросія Юрійовича – Антон, Станіслав-Флоріан, Ян-Непомуцен, Вікентій-Юрій, Миколай, Йосип-Ісидор, Урбан та син Андрія Юрійовича – Фелікс-Лаврентій.*** Четвертого разу. Рішенням ВДДЗ від

---

* Там само, арк. 84зв.

† Там само, арк. 86.

‡ Там само.

§ Там само.

** Там само.

†† Там само, арк. 84зв.

‡‡ ДАЖО ф. 146, оп. 1, спр. 1554, арк. 44.

§§ Там само.

*** Там само, арк. 44-44зв.

15.03.1829, на підставі виписів з метричних книг с. Вигів, були долучені сини Андрія Костянтиновича – Іван та Григорій.* П'ятого разу. Рішенням ВДДЗ від 18.10.1832 були приєднані Дем'ян, Фаустин та Бернард - сини Валеріана Ігнатовича.†

Не дивлячись на численні рішення ВДДЗ, станом на 1835 рік Лучиці-Вигівські все ще не мали рішення Герольдії по своїй справі. У зв'язку з цим, до ВДДЗ 27.08.1835 звернувся адвокат Махновського повітового суду Карл Петрович Лучиць-Вигівський з проханням винести окреме рішення про визнання в дворянстві його і його родичів та надіслати справу на затвердження до Герольдії. До заяви були долучені переклади актів, що подавалися у 1802 році та нові докази.‡ З невідомих причин, заявник діяв лише в своїх і брата Івана інтересах§, та своїх двоюрідних братів Івана і Володимира Миколайовичів, Антона, Станіслава, Вікентія, Миколая, Йосипа Амвросійовичів, Лаврентія-Фелікса Андрійовича, окремо від інших родичів**. Однак, в цей же час, в ВДДЗ служив четвероюрідний брат Карла Петровича - Севастіан Іванович. Без сумніву, прохання його родичів не могло пройти повз нього. У зв'язку з цим, документи на дворянство Севастіана Івановича та його братів Омеляна-Карла та Івана-Полікарпа були долучені до прохання Карла Петровича, хоча він не діяв в їх інтересах і про них не згадував.

В додаток до поданих у 1802 році документів, Лучиці-Вигівські надали наступні.

1. Привілей короля Сигізмунда II Августа Гришку, Івану, Семену, Степану Лучичам про підтвердження раніше даної їм грамоти Сигізмунда I від 24.08.1541 про надання Скочковської землі біля с. Вигів з умовою несення земської служби.

---

* ДАХО ф. 230, оп. 1, спр. 1684, арк. 51-52.

† ДАЖО ф. 146, оп. 1, спр. 1554, арк. 44зв.

‡ ДАХО ф. 230, оп. 1, спр. 1684, арк. 69-70.

§ Брати Іван і Карл Петровичі Вигівські були також записані до родовідної книги дворян Київської губернії на підставі рішення Київського дворянського депутатського зібрання від 11.10.1832. Державний архів Київської області ф. 782, оп. 1, спр. 2120, арк. 1.

** ДАХО ф. 230, оп. 1, спр. 1684, арк. 70.

Цей документ був внесений до луцьких гродських книг 7.05.1631, а потім до житомирських земських 3.06.1786.*

2. Привілей короля Станіслава Августа Петру Виговському на уряд львівського підстоля від 24.12.1787, 31.10.1830 заявлений в Махновському повітовому суді.†

3. Метрику про хрещення в Ушомирському костьолі 12.11.1796 Івана Петровича Виговського видана з Луцької римо-католицької консисторії.‡

4. Метрику про хрещення 4.11.1802 в Ушомирському костьолі Карла Петровича Виговського видана з Луцької римо-католицької консисторії.§

5. Введення в володіння вдови Маріанни з Луневських та її синів Яна і Карла після покійного чоловіка і батька - Петра Виговського, а також братів останнього - Миколая, Амвросія, Андрія Юрійовичів - внуків Федора, правнуків Юрія, праправнуків Олександра в володіння маєтками в с. Вигів з селянами, 4.05.1803 внесене в овруцькі земські акти.**

6. Метрику про хрещення 1.09.1807 Фелікса-Лаврентія - сина Андрія видана, посвідчена Білоруською греко-унійною консисторією.††

7. Дві метрики про хрещення 8.08.1798 Омеляна-Карла та та 11.01.1802 Севастіана Івановичів Виговських засвідчені Луцькою римо-католицькою консисторією.‡‡

8. П'ять метрик про хрещення 3.10.1801 Антона, 28.04.1808 - Станіслава-Флоріана, 24.04.1814 - Вікентія-Георгія, 7.12.1815 - Миколая, 11.04.1820 - Йосипа-Ісідора, засвідчені Луцькою римо-католицькою консисторією.§§

9. Метрику про хрещення 28.01.1823 Івана-Полікарпа Виговського з метричних книг Котельнянського костьолу видана з Луцької римо-католицької консисторії.***

---

* Там само, арк. 73 зв.

† Там само, арк. 75 зв. - 76

‡ Там само, арк. 76 зв.

§ Там само.

** Там само, арк. 76 зв.-77

†† Там само, арк. 77

‡‡ Там само, арк. 77-77зв.

§§ Там само, арк. 77зв.

*** Там само, арк. 77зв.-78

10. Введення в володіння вдови Маріанни з Юревичів та її синів Карла, Севастіана та Полікарпа Виговських частиною матку в с. Вигів з селянами, залишеної в спадок після покійного чоловіка і батька – Івана-, сина Андрія внука Івана. правнука Юрія Виговського, яке записано в овруцькі земські книги 7.03.1825.*

11. Формулярний список про службу канцеляриста Радомишельського повітового суду Фелікса-Лаврентія Андрійовича Виговського.†

12. Свідоцтво видане 28.09.1832 з Радомишельської комісії про дворян, громадян та однодворців Феліксу-Лаврентію Андрійовичу Виговському про те, що він надав до цієї комісії рішення ВДДЗ про визнання його дворянином.‡

13. Копія з журналу Сквирської дворянської опіки діловоду цієї ж опіки Феліксу-Лаврентію Виговському від 30.12.1833 про призначення на посаду.§

14. Свідоцтво з Сквирської дворянської опіки діловоду цієї ж опіки Феліксу-Лаврентію Андрійовичу Виговському про його службу з моменту призначення.**

15. Посімейний список, виданий 7.04.1834 Житомирським повітовим маршалком дворянину 1 розряду, службовцю ВДДЗ Севастіану Івановичу Виговському, власнику спадкового маєтку з селянами в Овруцькому повіті та заставному власнику с. Ляхівців в Житомирському повіті.††

16. Фамільний список виданий 27.04.1834 дворянина 1 розряду діловода Сквирської дворянської опіки Фелікса-Лаврентія Андрійовича Виговського, власника не розділеного спадкового маєтку в Овруцькому повіті.††

17. Копія посімейного списку з Махновської ревізійної комісії видана 30.04.1834 дворян 1 розряду, братів - писаря Махновського повітового суду Івана Петровича Виговського, який має в заставі в м. Білопілля 50 душ селян та дві спадкові душі, - адвоката того ж суду Карла Петровича Виговського, що має дві

---

* Там само, арк. 78

† Там само

‡ Там само, арк. 78-78зв.

§ Там само, арк. 78зв.

** Там само, арк.

†† Там само, арк. 78зв-79

†† Там само, арк. 79-79зв.

придбані селянські душі, які також були володільцями спадкового маєтку в с. Вигів Овруцького повіту.*

18. Метрика про хрещення 15.07.1834 двоіменного Іллі-Аполінарія- сина Івана Петровича, видана з метричних книг Махновського костьолу і до книг Махновського повітового суду вписана.†

19. Свідоцтво від овруцького повітового маршалка видане Івану Петровичу Виговському в тому, що його батько Петро Виговський був підсудком Овруцького повітового суду з 1801 по 1803 роки.‡

20. Копія формулярного списку від 20.06.1835 про службу Івана Петровича Виговського на посаді писаря Махновського повітового суду з 1832 року.§

21. Свідоцтво з ВДДЗ, видане Івану і Карлу Петровичам Виговським про те, що вони дійсно рідні між собою брати, а Іван Андрійович Виговський з синами Кирилом і Севастіаном також серед дворян записані.**

22. Копія з рішень ВДДЗ від 14.11.1802 № 350, від 28.07.1818, видана 14.05.1826 та заявлена Махновському повітовому суді в 28.05.1826.††

За результатом розгляду цього прохання, ВДДЗ рішенням від 12.11.1835 додатково визнало у дворянстві з внесенням до шостої частини дворянської родовідної книги Івана і Карла Петровичів, Станіслава-Флоріана, Вікентія-Георгія, Йосипа-Ісідора, Миколая Амвросійовичів, Фелікса-Лаврентія Андрійовича, а всіх разом внуків Юрія, правнуків Федора, Омеляна-Карла, Івана-Полікарпа, Севастіана синів Івана, внуків Андрія, правнуків Івана, а всіх разом праправнуків Юрія Олександровича, внука Ралька Яцковича, внука Гришка Лучича Виговського герба Абданк‡‡. Сину Івана Петровича Іллі-Аполінарію було відмовлено в визнанні через те, що метрика про його народження не була засвідчена консисторією§§. Причини, через які не були визнані брати Іван і

---

* Там само, арк. 79зв.-80

† Так само арк. 80-80зв.

‡ Так само арк. 80зв.

§ Так само арк. 80зв.-81

** Так само арк. 81-81зв.

†† Так само арк. 81зв.

‡‡ Так само арк. 83-84.

§§ Так само арк. 84зв.

Володимир Миколайовичі та їх двоюрідний брат Антон Амвросійович, не зазначені в рішенні ВДДЗ. Проте метрики про хрещення перших не надавалися взагалі, а про Антона Амвросійовича відомо, що він був вигнанцем з Росії через участь в польському повстанні*. Напевно ці факти унеможливили визнання їх у дворянстві.

Після цього, рапортом ВДДЗ від 10.08.1836 справу цих Лучиців-Виговських було направлено на затвердження до Герольдії †, указом якої від 28.02.1838 № 1369, рішення ВДДЗ від 12.11.1835 було затверджено‡.

Аналізуючи процедуру визнання цих представників першої лінії Лучиців-Виговських у дворянстві та подані ними документи можна визначити загальні чинники, які сприяли колишній шляхті отримати позитивне рішення Герольдії.

По перше. Визнані особи мали достатній майновий стан, для отримання перекладу всіх виписів з актових документів на гербовому папері, а також швидке отримання документів з духовних консисторій.

По друге. Іван і Карл Петровичі служили в суді, Севастіан Іванович служив в ВДДЗ, а отже, мали необхідні юридичні знання та можливість швидко вирішувати проблемні питання, що дозволило правильно скласти пакет документів та успішно пройти саму процедуру.

По третє. З поданих документів видно, що всі затверджені особи були власниками часток у Вигові, а Іван і Карл Петровичі, Фелікс-Лаврентій Андрійович, Севастіан Іванович належали до дворян 1 розряду, що засвідчувало ведення ними шляхетного способу життя.

По четверте. Подані ще у 1802 році членами першої лінії Лучиців-Виговських документи доводили їх пряме походження від Гришка Лучича, який разом з братами отримав в 1541 і 1546 роках привілеї на Скочковську землю біля Вигова та від його сина Яцка Григоровича, що отримав в 1611 році підтвердження на привілеї надані його батьку. А додані в 1835 році документи, доводили вже походження затверджених осіб від визнаних у 1802 році їхніх батьків.

---

* ДАЖО ф. 178 оп. 1 спр. 1554 арк. 47зв.

† ДАХО ф. 230 оп. 1 спр. 1684 арк. 89

‡ Так само арк. 89зв.

По п'яте. На 1835 рік, умови визнання колишньої шляхти у дворянстві були простішими, ніж ті якими вони стали дещо пізніше. Не треба було отримувати виписи з ревізьких казок, свідоцтво про існування маєтку та інші документи, подання яких згодом стало необхідним.

Саме ці чинники сприяли успішному проходженню частиною членів першої лінії Лучиців-Виговських процедури затвердження у дворянстві і збереження за ними в соціальній структурі того місця, яке їх предки займали за часів Речі Посполитої. Що стосується решти представників цієї лінії, то їм так і не вдалося отримати в Герольдії затвердження в дворянстві

Так само арк. 89зв.

І.С. Левківський

Левковские — непокорная шляхта Овручского староства

По словам многих исследователей родоначальником Левковских был Ларион Валевский, отец Давыда Велавского и дед Булгака Белавского (Велавского), слуга, позднее боярин киевского князя из села Валева (Велавска) — теперешнее село Валавск (Ельский район) Гомельской области¹¹. 19 февраля индикта 13-го¹² удельный князь киевский Олелько Владимирович из литовской династии Гедиминовичей — сын киевского князя Владимира Ольгердовича, пожаловал в Овручском замке грамоту Лариону Валевскому («Мы Александро Володимировичъ пожаловали есмо нашего слугу Ларивона Велавского: не надобе ему нам з слугами службы служити, а поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин, в Чернобыли не велели подводами ни стеречи, служити ему служба з бояры. И на то дали есмо ему сес нашъ листь з нашою печатю, потверждаючи ею к бояромъ. И писан у Вовручомъ февраля девятогонадцят дня индикъта третегонадцять»), согласно которой, Ларион Валевский переходил в разряд литовских служивых бояр — земян, и должен был служить «господарскою, военною, земскою службою конём», «конно и оружно» по призыву князя «винни,

ехати на послугу господарскую при воеводе киевскомъ якъ ихъ обошлетъ, а при старосте овручкомъ ездити не винни, кроме своё доброе воли». Кроме этой повинности земляне не несли никакой другой повинности, не подчинялись суду княжеских замков и их державцев, а судились или перед лицом самого князя, или его воеводы, или же комиссиями, назначаемыми князем для каждого отдельного случая.

Мы поддерживаем мнение о тождественности не только Немири — родоначальника Невмержицких с луцким старостой Немирой Резановичем^[3], а эта тождественность касается и Лариона Велавского — родоначальника Левковских с родным братом Немири Резановича, членом рады и маршалком князя Свидригайла, маршалком Волынской земли — Козарином Иваном Резановичем. Впервые подобное мнение высказал ещё П. Клепатский, что этот Ларион, очевидно, получил своё прозвище от имени Велавск, и постепенно дроблясь между родственниками, Велавск в половине XVI века принадлежал уже нескольким владельцам, выходцам из Волыни: Солтану и Богдану Стецковичам, их племянникам Гринковичам и «брату» Солтана и Богдана, Матвею Угриновскому.^{[4][5]} Вышло так, что настоящее (светское) имя своего родоначальника Левковским не было известно, во всяком случае на момент составления родословия в XIX веке, как в актовх записях, так и в научном обороте фигурировало очень редкое, скорее напоминающее монашеское, чем реальное имя, «Ларион Валевский». Козарин Резанович, очевидно, уйдя в монастырь, который он сам и основал до 1451 года («а монастырь к Вербои на пуци он учинил»)^[6], по примеру многочисленных схимников, отказался от всего своего мирского имущества («раздаждь имения твоя вся...») в пользу своего брата луцкого старосты Немири Резановича, племянников Якова (Горки и Олеско), Яцка (Кнегинин) и Тишка (Сомино)^[7], поскольку уже на тот момент сын его Давыд со своими пятью сыновьями будут лишены овручских владений и шляхетских прав, не ранее чем до 1471 года, а младшие сыновья Грицко и Стецко Ивановичи^[8], вероятно, не достигнут ещё совершеннолетия.

Письменное упоминание привилея Лариону Валевскому в «Потвержене земаномъ Киевьского повету Павлу, Семену Болгаковским, Гридку Нелеповичу, Радивону а Охрему Геевичом на имена их землю Смолчанскую и на листы Казимера корола его мл. и Володимера Киевского» от 18 марта 1574 года, свидетельствует о том, что в коронную канцелярию этот лист тогда не был представлен, а подложен фальсификат или, скорее всего, оригинальный привилей Гаштольда от 1474 года, в который он был вписан, поскольку они не показывали сам «листь славное памети князя Александра Володимеровича киевского», а указовали, то есть указывали на него в каком-то другом листе. Ещё в 1530 году Велавские, якобы цитируя этот документ, в то же время признаются, что грамота Лариону Валевскому погибла («нижли, дей, тот лист был в нихъ зьгинуль») и в объявлении дворян Левковских от 18 декабря 1649 года в перечне уничтоженных казаками документов, на пергаменте писаных она не упоминалась, а упоминались другие листы: «...старых розных привилеев на пергаментях писаных с печатями завесистыми королевскими од найяснейших королёв их милостей Кгаштолта, Казимира и Александра, так на шляхецтво, яко и на добра Левковские служачих, наданых...», которые в оригиналах были на руках у Левковских не только в 1574, а ещё и в 1648 году.

При Семене Олельковиче, по словам П. Клепатского, Велавские за какой-то «выступ» были лишены всех своих имений; но это не обратило их в первобытное состояние. По смерти своего гонителя, они с помощью овручских старожилов выводят своё шляхетство, получают обратно маетности и продолжают дальше именоваться землянами.^[9] Об этом свидетельствует около 1509 года овручский пан Немира Грицкевич, что «князь Семень, на его [Доротича]^[10] деда Давыда и на его батька Павла и на дядьки его розьгневався, и отнявъ въ нихъ дедизну и отчизну ихъ» (Велавск). Но, П. Клепатскому неизвестно было, за какой «выступ» были лишены всех своих имений бояре Велавские за правления киевского князя Семена Олельковича. На самом деле, они были замешаны в малоизвестном, так называемом волынском заговоре 1453 года, возглавляемом луцким старостой Немирой Резановичем. Позднее, очевидно, опасаясь негативных последствий со

стороны королевской власти в процессе подтверждения их в шляхетстве, желая скрыть этот эпизод, Левковские, на наш взгляд, не называли настоящее имя своего родоначальника, а лишь монашеское «Иларион» или «Ларион», как производное от светского «Иван».^[11]

Из-за провала этого мятежа^[12] Давыд Велавский и его сыновья совсем не случайно покинули свою овручскую отчизну и дедидизну и «пошли прочь, къ Волюню, зъ жонами и зъ детьми и со со всеми статки своими», и лишь между 1492—1506 годами Велавск и остальные земли всё же перешли «крёвным» Велавских с Волини — предположительно сыну Ивана Казарина Резановича и родному брату Давида Велавского — Грицку Ивановичу и внуку пана Казарина, то есть, их племяннику, Грицку Стецковичу, а позднее уже их потомкам — боярам Солтанам Стецковичам (Бутятицким) и Шишкам Ставецким. В выписе из гродских книг Киевского господарского замка от 4 июля 1576 года Пётр Солтан — сын Солтана Стецковича показан паном, имевшим владения в селении Левковичах, хотя официально покупка части Левкович в панов Левковских была оформлена паном Солтаном в Киевском земском суде аж через четыре месяца — 4 ноября 1576 года (Книга Киевского земского суда за 1576 год), а через год там же выдана «облята» его жене Богдане Ивановне, буркграбянце Киевской (Книга земская Киевская 1577 года). Мало того, ещё 5 июля 1571 года пан Солтан манифестовал на Филона Кмиту в Киевском земском суде о наслании его людей в добра Левковичи и Невмиричи (Книга земская Киевская 1571 года).^[13] С другой стороны, Левковских мы встречаем на Волини. Так, среди богословов в Милянвичах под Ковелем, которые входили в кружок и скрипторий князя Андрея Курбского^[14], существовавший с конца 1560-х до 1583 года, ряд исследователей^{[15][16]}, ссылаясь на немецкого историка Ингу Ауэрбах^[17], упоминают священнослужителя-клирика Павла Левковского из Ковеля, который 30 января 1572 года почему-то сбегает от А. Курбского, прихватив с собой, по крайней мере, 11 книг и другой церковной собственности. Вероятный сын Павла — «Юаннь Левковскій» упоминается в собственноручных Записках Петра Могилы в 1609 году, как благородный гражданин ровенский в числе лиц,

читавших «пророческое» письмо Илии пустычника к княгине Анне Костчанке Острожской («писаніе бѣ лѣцкимъ языкомъ и писмены»).^{[18][19][20]}

После возвращения Велавских из Волыни их Смольчанские земли были подтверждены Мартином Гаштольдом, а затем и листом великого князя Казимира Ягайловича в 1486 году, а остров Литовский листом короля Александра в 1496 году. Земли Смольчанские, Левковские, Ловдыковские и остров Литовский были подтверждены за Левковскими, Геевскими и Булгаковскими с 1574 года Грамотой короля Генриха III и «вписаны до гроду киевского в 1597 году»^{[21][22][23]}. Родовым гнездом Левковских стало село Левковичи на территории Овручского староства, которое, в качестве отчины, как Смолчанскую землю, овручский землянин Булгак Белавский^[24] (Велавский), подтвердил в 1486 году у короля Казимира. Достоверно неизвестно, существовало ли село Левковичи до появления бояр Велавских, хотя по результатам работы Овручской археологической экспедиции 1996—2009 гг. — Верпа, Кобылин, Левковичи^[25], Можары, Гаевичи и относятся к поселениям древнерусского периода (X—XIII век), но полноценные археологические раскопки там не проводились,^[26] в отличие от соседнего села Збраньки, где обнаружена стоянка периода палеолита.^[27] Но, совершенно очевидно, что название села «Левковичи» и бояр «Левковских» происходит от имени старшего сына того же Булгака Белавского — «Лъвея» (Льва, Левка), который упоминается рядом с предком Гридковичей и Сидковичей Невмержицких — Микулой (Осташковичем Невмирицким) в Акте разграничения угодий между владениями Виленского епископа (Ивана Лозовича) и каноников Виленского костела Св. Станислава по рекам Локница (Лохница) и Плотница от 21 сентября 1474 года: «...от ка[ноника] Виленьского костела святого Станислава пана Митька Петровича и пана Митька Бардича и пана Федора Бардича, Олександра Максимовича и Данила Белотьского, Микулу и Лъвея и иных мужов к тому обличью собранных, урядили, утверди[ли] есьмо вечно и границу уделали рекою на имя Локницею, и продали к Солоному Бабий остров князя бискуповым людем з усим правом земли и в бортях...»^[28].

Конфликт с черныбыльским наместником Филоном Кмитой возникший из-за противоречивых листов, изданных канцелярией великого князя, начался 29 марта 1566 года, когда Жикгимонт Август дал «Привилей Филону Кмите на имене Чорнобыль, заменою даное на вечность». В привилее говорилось, что господар «...взявъ Подольския земли до рук и до столу своего, дали Филону Кмите отъменою, яко награда ему за его службы лежащий в Киевской земле замокъ Чорнобыли з местомъ и з мещаны тамошними и з бояры, слуги путными и их кгрунты и селичбами и селищами зо всимъ на все, яко се то само в себе, в границах и обиходах своихъ здавна маеть, со всем тем и со всеми доходами, што Чорнобыль замокъ до сего часу был держанъ на нас господара, а меновите з двема сельцы под Овручимъ, тамже в земли Киевской на имя Кубелиномъ а Левковцами, бояры, слуги путными и их подсуседами з их селичдбами и зо всим кгрунты пашными и бортными...» В Выписе из гродских книг Киевского господарского замка в лето от Рождества Христова 1576 года июля 4 дня сказано, что «... иж деи року тепер идучого семьдесят шостого месяца мая двадцатого дня в неделю на свитанни его милость пан Филон Семенович Кмита староста Оршанский, припомневши боязни Божеи и срокгости права посполитого и статуту, з тем на польбищи вогневой наславши деи можно кгвалтом на именья наши Левковцы и Невмиричи на домце наши шляхетне врадников своих Веледниковских Василя Одноокого, Васка Москвитина, врадника Богдановского Гришка Иаковлевича, Ивана писара Чорнобыльского, а Сидора Остаповича, а пред них немало слуг, бояр и подданных Чорнобыльских и Веледницких околко сто человек конно, заровно в панцырах з рогатинами, бронами, якоже напругу неприятелеве, слуг деи и подданных наших и челядь дворную побили, помордовали, а инших поймавши з собою повели и до везенья посажми, у дворов у клетей замки поотбивавши, двери, окна полупивши, маетность деи нашу побрали, а на улицы межи дворами нашими кони, быдло коровье, волы, овцы, свиньи и весь табон загнали, по полю и по лесу збожья стоги попалили...» В числе пострадавших упоминаются Зиновий Сидорович и Григорий Нелипович Левковские, Пётр Солтан, Панас Сидкевич, Тит

Севастьянович и Андрей Невмирицкие. Известен в этом процессе и документ от 4 сентября 1578 года: «Отложение королём Стефаном разбора дела между паном Кмитою, державцею чернобыльским, и Кубылинцами, Левковцами, Невмиринцами и Верпковцами, желавшими доказать, что они бояре, а не слуги путные».^[29] В Литовской Метрике также сохранилось множество документов по этому делу, которое впоследствии безрезультатно продолжали потомки Филона Кмиты, а также сохранилась переписка старосты оршанского со многими сановниками того времени по этому же поводу, где он неоднократно просит «о Кобылиньцы и Левковцы, жебых вже з ними конец прынял».^[30]

Отношения околичных шляхтичей и администрации Овруцкого староства были крайне сложными (державцами и старостами: Абрамом Мышкой Варковским, Михаилом Вишневецким, Павлом Руцким, Франциском Потоцким, Иосифом Бржуховским, Станиславом Ольшанским, Францишком Загурским, Яном Стецким и другими). Более 200 лет длилось это острое противостояние, корни которого по мнению некоторых исследователей, находились в несовершенстве государственного и политического устройства Речи Посполитой.^[31] Так, в 1614 году в Варшаве было издано пять декретов королевского суда, выданных по иску старосты овруцкого князя Михаила Корибута Вишневецкого к различным группам держателей королевских сёл в старостве о том, что эти держатели, владея землями, обложенными службою боярской путной и поляницей, уклоняются от исполнения её и тянут с землями своими в земство. В числе других бояр названы многие потомки Давыда Велавского: «...вамь Пашку Истимовичу, Мартину Гридковичу, Яцку Тумиловичу, Оникию Хыневичу Левковцомъ, Тишку Диаконовичу, Степану а Ивану Невмирицкимъ, бояромъ нашимъ, также иншой шляхте и всимъ державцомъ и поплечникомъ села Левковцовъ, до староства нашего и присуду замку Овруцкого належачихъ, ...вамь Захарку, Яцку и Семенови Верповицомъ, бояромъ нашимъ, также шляхте державцомъ и поплечникомъ всимъ вашимъ села Верповъ; ...вамь Ивану, Васку и Богдану Геевичомъ Ловдиковцомъ, Логмину, Артемя Доротичомъ и Росметкомъ, бояромъ нашимъ, также шляхте державцомъ

а поплечникомъ всимъ села Геевичъ, до староства нашего и присуду Овруцкого належачимъ...»^[321]

Также, разногласия Левковских с польско-литовской администрацией наглядно проявлялись в постоянных столкновениях шляхтичей с хоругвями польско-литовского войска. В 1685 году татарская хоругвь стародубовского маршала Криштофа Литава, принадлежавшая к литовскому войску, отпущена была из лагеря на зимние квартиры. Путь её пролегал через смежные шляхетские сёла Невмерицкое и Левковичи. Перед засеком встретили их в качестве парламентёров Пётр и Роман Левковские. Они объявили Сенькевичу, командиру хоругви, что отряд его не имеет права входить в село, не приславши писарей, чтобы известить жителей о своем приходе; в заключение Левковские показали гетманские универсалы, освобождавшие их от военного постоя. Вместо ответа Сенькевич обнажил саблю, ткнул острием в универсал и пронзил его вместе с рукою Петра Левковского; вслед за тем он обратился к своей команде со словами: «Бейте до смерти такого-то сына!» «Если бы меня не спас жупан из толстой лосьей кожи, то я наверно был бы искрошён в куски», — жаловался впоследствии Пётр Левковский. В это время в Левковском монастыре ударили в набат: женщины и дети бежали в монастырь, мужчины вооружались чем попало и выходили на улицу. Жолнёры спешили и пошли в атаку. В результате серьёзно были ранены Андрей Невмерицкий, Павел Левковский, Прасковья Левковская, Василий Левковский, Александр Невмерицкий, Андрей Невмерицкий, Елена Левковская, Иван-Вилимонт Невмерицкий, Самуил Невмерицкий, Степан Кобылинский, Станислав Пожарницкий. Между тем количество жолнеров значительно уменьшилось, потому что многие из них остались на пути, увлекаемые грабежом: они врывались в дома и кладовые, хватили одежду, разбивали шкатулки, рвали попадавшиеся им документы, забирали хлеб и мёд из пасек. Число защитников в то же время усиливалось. Из монастыря, из соседних домов, садов и огородов раздавались выстрелы, люди вооружённые пиками, топорами, дубинами начали теснить жолнеров со всех сторон: повалилось несколько товарищей и рядовых. Жолнеры принуждены были отступить во двор

Андрея Невмерицкого и стали отстреливаться. Осаждавшим прибывали в подмогу из соседних сёл шляхтичи и крестьяне. Ночью жолнеры тайно бежали в село Велавск, оставив свои запасные лошади, повозки, захваченных днём пленных и добычу.^[33]

Вышеуказанные противоречия особенно обострились в 1670—1690-х годах, когда большинством земель в Левковичах владели Левковский Михаил и его сыновья Пётр и Роман (младший) Левковские. О сложных отношениях Левковских с овручским старостой Франциском Потоцким свидетельствует жалоба дворян: Романа, Михаила, Петра и Прокопа Левковских на дворянина Франциска Потоцкого от 7 июля 1682 года. В жалобе сказано, что, пригласивши в свой дом Романа Левковского Франциск Потоцкий, приказал слугам своим изрубить его, причём угрожал поступить со всеми Левковскими так, как поступил его отец с Антонием Невмирицким, которого он убил, волочил труп, привязав к хвосту лошади, дом его сжёг и имение присвоил себе («że, jako niebozczyk rodzic mój kazał zabić i koźmi włoczyć przed tym Antoniego Niewmiryckiego, i iego substantie, zabrać, i mieszkanie spalić, tak i ja terażniejszym protestantom uczynię»). Потом Потоцкий обвинил несправедливо Левковских в укрывательстве беглых крестьян, и наконец позволил своему управляющему, Хмелёвскому, похитить жену Прокопа Левковского, отказался выдать её мужу и когда Прокоп Левковский явился с требованием в имение Потоцкого Веледники, то по приказу Хмелёвского был посажен в тюрьму, а потом избит до полусмерти.^{[34][35]} Хотя были и другие случаи. Так, в духовном завещании от 24 января 1659 года Северин Потоцкий отписывает своему сыну Франциску Веледницкую и Хлуплянскую волости, бердычевским кармелитам заставные Прежов и Карпиловку, и в пользу разных лиц денежные суммы, в том числе на одного из Левковских 200 злотых и 50 злотых Невмирицкому^[36], а в 1712 году при бракосочетании Даниэля Левковского — регента и наместника гродского овручского, скарбника овручского с Барбарой Бржесцянской в Веледницком костеле, свидетельницей выступала вдова Катарина з Сильницы Потоцкая, старостина овручская.

Показательным в плане борьбы Левковских с овручским старостою Яном Стецким, является документ — «Ответ дворян овруцкого уезда на доказательства, приведённые по тяжёлому с ними делу, овручским старостою, Стецким (1766 год)», опубликованный в Варшаве.^[37] По данному делу в 1775 году была назначена Сеймовая комиссия^{[38][39]}. Наконец, король, Станислав Август Понятовский специальным листом от 22 сентября 1775 года освободил Левковских и других шляхтичей от преследований овручского старосты Яна Стецкого и обязал его восстановить их в имущественных и дворянских правах.

Центром религиозной жизни шляхетских околиц в XVII—сер. XVIII вв. стал Левковский мужской базилианский монастырь (Reguly swietego Bazylego wielkiego — Устава св. Василия Великого)^{[40][41]}, основанный в селе Невмерицком (теперь село Левковичи Овручского района) «коштом Левковских, Невмерицких и братии их». Недавно стала известна точная дата «фундации» монастыря из завещания дворянина Андрея Малюшицкого, которым он дарил монастырю «остров Шепелевский в грунтах Кобылинских» — это 28 января 1628 года.^[42] а его первым игуменом был Еремия Гдышинский^[43]. Левковский монастырь пользовался особенным уважением околичных шляхтычей. В праздничные дни, особенно в храмовый праздник монастырской церкви, в день св. Николая, все шляхтичи сходились из околичных сёл в село Левковичи. В духовных завещаниях Пелагеи Фёдоровны Невмержицкой (1647 год — «Тело моё грешное земли, из которой оно сотворено, поручаю, согласно обычаю христианскому, зятю моему пану Илье Максимовичу Левковскому поховать и погребение учинить должен будет при церкви Святого Николая в монастыре Левковском Невмирицком»)^[44], Семёна Мартыновича Левковского (1680 год), Николая Думинского (1689 год), Марьяны Невмержицкой (1713 год) помещались требования, чтобы тело их было погребено в Левковском монастыре, и чтобы в нём наследники их отслужили сорокоуст за упокой души завещателя^[45]. Многие лица из числа околичной шляхты делали вклады в пользу монастыря, поступали в число монастырской братии, другие, состаревшись, отправлялись на упокой жить в монастыре. Решение о закрытии Левковского монастыря и

передаче его имущества Овручскому аббатскому монастырю было принято 19 октября 1745 года (см. Акт по Делу Польской базилианской провинции с провинцией Литовской о 12 монастырях № 44, 60). Но, тогда Левковский монастырь не был закрыт: по просьбе базилианского протоархимандрита и генеральных консультаторов, папа римский разрешил базилианам не закрывать эти монастыри ещё 10 лет, где фундаторами обеспечивалось содержание не менее 5 монахов-базилиан. А 13 октября 1748 года монастырь с церковью получает новый фундуш от Левковских-Невмирицких. Монахи-базилиане покинули Левковский монастырь лишь во времена ксёндза Йосафата Седлецкого, опата («ората») Овручского (после 1753 года)^[46], поскольку из-за «щуплого фундуша» выжить в «западным краю не могли».^[47]

На сегодняшний день в селе Левковичи действует православная Свято-Николаевская церковь (деревянная), построенная в 1815 году, вместо сгоревшей деревянной старой церкви в 1810 году. На церковном кладбище сохранилась могила некой «Нечаевой», которая согласно легенде подарила землю под строительство церкви. Очевидно, Нечаева была женой пана Стефана Нечая: действительно, 25 января 1627 года Анна Петровна Нечаева Невмирицкая, отписала на церковь «остров, на котором церковь с плебанией» и восьмую часть своей земли в Васьковщизне-Невмиричах,^[48] купленную ей 16 марта 1612 года в Мартина Гридковича Левковского за 1000 злотых польских. Её муж, Стефан Нечай, вместе с Антоном Тимофеевичем Невмирицким был указан владельцем части села Невмирицкого («Нечаевщины»)^[49] в поборовом реестре 1628 года.^[50]

Литература:

1. В работе Н. Яковенко и Борак Г. В. «Родовая антропонимия Правобережной Украины как отражение социальной структуры общества (по актам конца XIV—XVI вв.)» упоминается Ларион Валецкий: «Ларион Валецкий — подтверждение кн. Олелька „на службу з боярами“ из с. Валева...»
2. Индикту 13-му соответствуют 1450 год, 1435 год, 1420 год, 1405 год. (Н. И. Горбачевский. Краткие таблицы, необходимые для истории, хронологии, вообще для всякого рода археологических исследований и в частности для разбора древних актов и грамот Западного края России и Царства Польского. Вильна, 1867, параграф 35, 36). Но после публикаций Владимира Антоновича в научной среде, включая М. Грушевского и М. Любавского, закрепилось мнение, что индикт 13-й отвечает исключительно 1450 году, поскольку 1443—1455 гг. были годами правления киевского князя Олелька: «Родоначальникъ Левковскихъ-Ларіонъ Валецькій, получилъ грамоту на владѣніе землею отъ князя Олелька Владиміровича 1450 года». (Архив Юго-Западной России: Акты о

происхождении шляхетских родов в ... — Страница 16). Также в другом издании Архива ЮЗР члены Археографической комиссии, так это и объясняют: «Так, как в годы правления князя Александра Владимировича (1440—1455) индикт 13-й падает на 1450 год, то к нему мы и приурочиваем акт» (Архив ЮЗР, Часть 8, Том 6, стр. 1). Но новейшие научные публикации утверждают, что Витовт отдал Киев Олельку Владимировичу намного раньше: в 1408—1422 годах — (Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 3 т. / рэд. Г. П. Пашкоў і інш. Т. 1: Абаленскі — Кадэнцыя. — Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2005. С. 218). Подобное предположение ещё в 1883 году высказал Эдвард Руликовский, по мнению которого, в битве на Ворскле в 1399 году погиб киевский наместник Иван Борисович. В 1422 году старостой Киева уже был Михайло Иванович, позже наместником князь Андрей Иванович Друцкий. В дальнейшем речь идёт о воеводе Юрше. Кто же был в период 1400—1422 годов киевским наместником точно не известно. Автор статьи о Киеве предполагает, что это был князь Александр Владимирович, поскольку уже в 1408 году Олелько указан в хрониках, как руководитель киевских полков (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich › Tom IV › strona 75). Следующая дата — 1435 год, отвечающая индикту 13-му, по мнению многих исследователей, совпадает со временем тюремного заключения Олелька Владимировича Сигизмундом в Кернове: «Олександр (Олелько) Володимирович... у 1432—1440 рр. утримувався в ув'язненні у Кернові, а дружина та сини Семен і Михайло — в Утянах». (Леонтій Войтович. Князівські династії Східної Європи. — Ізборник). Отсюда, учитывая более современные исследования, датой выдачи листа Лариону Велавскому можно считать не 1450, а 1405 или 1420 годы.

3. Кроме герба матери, Корчак («...capitanei Nyemyerzae (genere hic Ruthenus, nobilis erat de domo Ciphorum)...», см.: J. Długosii..., Т. 5, 1878, S. 103—105), Немира Резанович использовал и герб отца, Езержа (Sławomir Górczyński, Jerzy Kochanowski. Herby szlachty polskiej. Wydawn. Uniwersytetu Warszawskiego, 1990. S. 73; Alfred Znamierowski Herbarz rodowy, Świat Książki, Warszawa 2004).

4. Троюродными братьями Матвея Угриновского (предположительно он был внуком сестры Немири Резановича), согласно документа от 1538 года: «...а в Котьчиссах и въ Велавску по третей части; ино тутъ же стоячи братья его земляне повету Киевського...» были Солтан, Богдан и Грицко Стецковичи, ведь именно они получили привилей («Прывилей Грыцку, Солтану а Богдану Стецковичомъ Шишъкиным на некоторые части имен их по дядку их небошыку Грыцку Ивановичу спалые у Киевському и во Вруцкомъ повете») на Велавск, куда входили и Котчищи и Высокое.

5. Клепатский П. Г. Очерки из истории Киевской земли: литовский период. — Записки Новороссийского университета (Одесса), ист.-филол. ф-т, 1912 г., т. 5, стр. 209

6. Козарин основал собственный монастырь возле села Верба, в котором поселился и принял постриг под именем Иларион (от мирского Иван), вокруг которого впоследствии выросло село Блаженик, названное в честь «блаженного монаха» (по местной легенде село получило своё название от монаха, который здесь в непроходимых лесах поселился и построил скит св. Николая), см. И. Левковский: «В поисках мест захоронения родоначальников Лариона Велавского и Немири: удастся ли поставить точку?» http://forum.vgd.ru/1231/18290/1160.htm?a=stdforum_view&o=

7. Русская историческая библиотека Отдел 1, № 215

8. Братья Стецковичи практически везде пишутся по отцу (Стецковичи), но в одной из книг Литовской метрики (ЛМ—30), кроме отца названы еще и по деду Ивану («Солтаномъ а Богданомъ Ивановичомъ Стецковичи») по отношению к двум братьям, как и озаглавлено авторами издания в документе №107 от 1546 года (см. Метрыка Вяликага Княства Літоўскага. Книга 30 (1480—1546 гг.). Книга запису № 30 (копия канца XVI ст.) / Падрыхт. В. С. Мянжынски. Мн.: Беларуская навука, 2008. №107).

9. Клепатский П. Г. Очерки из истории Киевской земли: литовский период. — Записки Новороссийского университета (Одесса), ист.-филол. ф-т, 1912 г., т. 5, стр. 537.
10. Доротичи — дети Павла и его жены Дороты, внуки Давыда Велавского, владевшие Литовским островом возле села Скородного.
11. Обычно монашеские имена начинались на ту же букву, что и светские: здесь монашеское Иларион — от светского Иван (см. Зимин А. А. Методика издания древнерусских актов. Москва, 1959. С. 49).
12. Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. — Kraków: Akademia Umiejętności, 1915, S. 197—235.
13. «Xiąg ziemskich i grodzkich Kijowskich w Kijowskim magistracie znajdujących się zacząwszy od roku 1571 aż do roku 1646 z datą i essencją wypisana kwerenda; Powtorna kwerenda w Kijowie reszty tranzakcyj różnych, kwerenda xiąg ziemskich i grodzkich w magistracie Kijowskim najdujących się od roku 1570 do roku 1640».\ — IP НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104.
14. В 1570 году Андрей Курбский во второй раз женился: на этот раз его женой стала Мария Юрьевна Козицкая, урожденная Гольшанская — родная внучка Анны Михайловны Чарторыйской и правнучка Михайла Васильевича Чарторыйского и Марии Немирич (см. Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. — Warszawa, 1895).
15. Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3. кн.: Навч. посібник для студ. вищих навч. закладів. — К.: Либідь, 1994. — ISBN 5-325-00575-8. Кн. 2: Середина XV — кінець XVI століття / В. Ульяновський., 1994. — С. 47
16. М. В. Дмитриев. Между Римом и Царьградом. Генезис Брестской церковной унии 1595—1596 гг. (Труды исторического факультета МГУ: Вып. 22; Сер. II, Исторические исследования: 7). — М.: Издательство МГУ, 2003. — С. 53.
17. Inge Auerbach. Andrej Michajlovič Kurbskij: Leben in osteuropäischen Adelsgesellschaften des 16. Jahrhunderts O. Sagner, 1985. S. 386.
18. IP НБУВ. — Ф. 312. — № 367/676 С. Листы 23 об.—26.
19. Архив Юго-Западной России: Часть 1. Том VII. Киев: 1887. С. 93—98.
20. Записки святителя Петра Могилы / Упоряд. І. В. Жиленко. Київська духовна академія і семінарія; Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського; Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. — К.: Фенікс, 2011. — С. 132—143.
21. Книга гродская киевская записовая и поточная 1716 года, № 32, лист 15 на обороте. Из книги: Архив Юго-Западной России. Часть IV. Том 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. Киев, 1867, стр. 1-6
22. Литовская метрика. Том I. Книга судных дел II, Лист 348—349 (482), стр. 1190—1192. Новые регесты: РГАДА, Фонд 389, оп.1, Дело 222, Лист 348 об. — 349 об. Опубл.: Русская историческая библиотека, издаваемая императорскою Археографическою комиссиею. Том XX, Петербургъ, 1903
23. Коронная Метрика Московского архива Министерства юстиции, IV., Кн. № 2, f. 167. Новые регесты: РГАДА, Фонд 389, оп.1, Дело 192, Лист 166 об.—168. Опубл.: Михайло Грушевський. Твори: у 50 томах, Том 5, Світ, 2003, стор. 111—115
24. Nazwisko to jest niezrozumiałe, ale musimy zważyć, że w takiej postaci zapisane zostało w 1716 r. z ekstraktu z r. 1597 — w transkrypcji polskiej, a oryginał nadania z 1486 r. nie zachował się. Jesteśmy w prawie przypuścić, że w toku kilkakrotnych wypisów zaszło omyłkowe odczytanie oryginalnej formy i że «Belawski» to źle odczytane nazwisko

«Walewski»: litera «W», w oryginale ruskim «В», została zidentyfikowana z polskim «В», a poza tym nastąpiła metateza «ale» na «ela» См. Вулhakowie: zarys historii rodu, S. 34.

25. Некоторые исследователи относят селище Левковичи к производственному поселению конца X — середины XIII вв., как и Нагоряны, Хлупляны, Прибитки в системе индустрии пиротилитового сланца на Словечанско-Овручском кряже (См.: Овруцька середньовічна пірофілітова індустрія: результати, проблеми та перспективи дослідження / С. В. Павленко // Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр. — К.: ІА НАН України, 2010. — Вип. 1. — С. 157—166).

26. А. П. Томашевський, С. В. Павленко ДОСЛІДЖЕННЯ ОВРУЦЬКОЇ ВОЛОСТІ У ПІВНІЧНИХ районах ЖИТОМИРСЬКОЇ обл. У 2008 р.

27. Телегин Д. Я. Палеолитическая стоянка Збраньки на Житомирщине // Советская археология. № 1, 1980 г.

28. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. Т. 2: 1599—1637. СПб., 1865. С. 109.

29. Архив ЮЗР, Часть VIII, Т. 5, стр. 212—214

30. Помники старажытнай беларускай письменнасці / Уклад., уступ. артыкулы, каментарыі — канд. філалагічных навук А. Ф. Коршунаў. Мн., 1975.

31. Историография истории южных и западных славян. Раздел II. Историография истории западных и южных славян во второй половине XIX — начале XX в. \\МГУ, исторический факультет, кафедра истории южных и западных славян, курс лекций. — Москва: Московский университет, 1987

32. Книга Коронных Записей XVI, Листы 19-26, 51 на обор.- 60. Опубликовано: Архив ЮЗР, Ч. 8, Т. 5., стр. 404—427.

33. VII. Литературная летопись. Русская литература: «Архив юго-западной России». — Отечественные записки, Том 175. В тип. А. Краевского, ноябрь 1867. С. 33—35.

34. Книга овруцкая гродская записовая и поточная, 1681—1682 года, № 3210, лист 400. Из книги: Архив Юго-Западной России. Часть IV. Том 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. Киев, 1867 г. стр. 161—165.

35. Antoni Józef Rolle. Opowiadania: serya czwarta, Том 2: 1884.

36. Книга Овруцкого замкового уряду 1678 р. Серія «Волинський текст: пам'ятки української мови». — Вип. 2. /Підгот. до вид. О. Ю. Макарова. — Житомир, 2013. — С. 61—67.

37. (1760 год, указанный в источнике, скорее всего, опечатка, Ян Стецкий — овручский староста с 1766 года) Архив Юго-Западной России. Часть IV. Том 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. Киев, 1867 г., с. 403—416.

38. Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego, Том 8, стр. 296

39. Там же, стр. 546

40. Архив ЮЗР, Ч. 4, Т. 1, стр. 61-62

41. Franciszek Rawita-Gawroński. Studya i szkice historyczne. Nakł. Tow. Wyd., 1900, S. 202

42. ДАЖО, Фонд 178, Опись 53, Дело 43, Листы 79—81 «Главное обозрение (генеральное описание) костёлов Овручского и Барашевского деканатов».

43. И. Левковский: «Левковская церковь и монастырь, кем и когда основаны». http://forum.vgd.ru/1231/18290/1840.htm?a=stdforum_view&o=

44. Книга овруцкая гродская записовая и поточная, 1678—1680 года, № 3209, лист 230. Из книги: Архив Юго-Западной России. Часть IV. Том 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. Киев, 1867 г. стр. 93-96.
45. Книги киевские гродские, № 4, № 31, № 134, № 135.
46. Йосафат Седлецкий в 1753 году стал овруцким архимандритом (см. *Analecta Ordinis S. Basilii Magni: Articuli, documenta collectanea, miscellanea, bibliographia. Sectio II*, Том 2. PP. Basiliani, 1954. С. 70).
47. ЦГИАК: Фонд 2125. Опись 1. Дело 2 и Дело 5.
48. ДАЖО, Фонд 178, Опись 53, Дело 43 «Главное обозрение (генеральное описание) костёлов Овруцкого и Барашевского деканатов»; ЦГИАК: Фонд 2125. Опись 1. Дело 1.
49. В 1646 году Ян Стецкий из Стечанки герба Радван купил Нечаевщину в Невмирицких (см. IP НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. Арк. 70; ЦГИАК, Фонд 11, Оп. 1, Дело 9, Лист 869.), а в 1664 году эту же Нечаевщину купили в него Михал Максимович и Васько Якович Левковские (см. Adam Boniecki. *Herbarz Polski*, Том XIV. Warszawa, 1911. S. 208).
50. Архив Юго-Западной России: Часть 7. Том I. Киев: 1886, стр. 394.

С.О. Невмержицкий

Невмержицькі, старовиний рід овруцької шляхти, їх минуле

**"Нетъ ничего чителнику милый
такъ таемного жебы ся
за часомъ открыти не мело..."**

Киевский митрополит Мисаил, 1476 год.

Слова київського митрополита були хорошим девізом і мотивацією для продовження родових досліджень впродовж багатьох років. Представники роду Невмержицьких виявилися нащадками воєводи над рицарським людом на Русі в Подільській землі. Чорний Немира, староста Подільської землі, вислужив у великого князя литовського і руського, Вітовта володіння в Київській землі. Його маєтки знаходилися в древньому Києві. Під Києвом йому належали Рудковська, Глевахська, Юровська і Борщаговська землі. Йому і його нащадкам належали землі вздовж річок Жерев та Уж в Заушской волості, а також земля під назвою Котчичи і Каменщизна в Овруцькому повіті. Всі ці землі входили до складу Великого князівства Литовського. З цих земель Чорний Немира і його нащадки несли військову службу із захисту Київського замку за часів правління князя

Вітовта Литовським князівством. Воєвода Чорний Немира і його воїни-лицарі покинули Подільські землі близько 1399 року і розмістилися на київських землях, де князь Вітовт готував своє військо до битви з татарами на річці Ворскла. На київських землях, вислуги їх предка Чорного Немира, оселилися його сини, дочки, його бояри-воїни і спокійно проживали на цих землях до 1453 року. Присягнувши на вірність Великому князю Вітовту, Чорний Немира прийняв для себе і своїх нащадків герб «Езержа» (Хрест). Приймав участь у битві на річці Ворскла в 1399 році і відомій історичній Грюнвальдській битві у 1410 році. Відомий польський історик і геральдист Бартош Папроцький в 1578 році включає герб «Езержа» в свій древній гербовник лицарства королівства Польського, Великого князівства Литовського і Руського.

Несподівані результати отримав історик Іван Левковський, коли звернувся до польських дослідників. Отже, за словами Пекосінського (див. Franciszek Piekosiński. *Heraldyka polska wieków średnich* / Kraków: 1899. S. 230), герб Езержа ("Jeziora") згадується кілька разів в записках судових середньовічних, найстаршому з яких від 1420 року без опису як виглядає, причому він зізнається, що жодного малюнка середньовічного і жодної печатки не зустрічав, а відомий цей герб став з пізніших геральдики (моє зауваження: очевидно, першим з них був Б. Папроцький). У той же час, сучасні дослідники геральдики, які заслуговують на довіру: Sławomi Górzyński <https://pl.wikipedia.org/wiki/...y%C5%84ski> і Jerzy Kochanowski_ (historyk) відзначають, що перша судова записка з цим гербом відноситься до 1408 року. Але, сенсація не в цьому, а в тому, що герб Езержа використав не тільки відомі нам Немира Чорний але і сам Немира Резановіч: JEZIERZA (Jeziora) W polu czerwonym na krzyżu kawalerskim złotym kruk z pierscieniem złotym w dziobie. W klejnocie nad hełmem w koronie trzy pióra strusie. Nie znane są średniowieczne znaki pieczętnicze z tym herbem. Najstarsza zapiska sądowa pochodzi z 1408 r. (W. Semkowicz, *Wywoidy szlachectwa ...*, nr 10). Herb znajduje się w Codex Bergshammars i Armorial Lyncenich. Najbardziej rozpowszechniony na Mazowszu. Herbem Jezierza posługiwały się następujące rodziny: Bogusławski, **Czarny**, Cwikłowski, Drozdowski, Drzymalski, Galczewski, Gronostaj, Gronostajski,

Jezerza, Jezerzyński, Lojewski, **Niemira-Rezanowicz**, Szczyci (ie) nski, Szymakowski, Szymanowski, Tolpuch, Tolpyzyński, Trasiński, Zajaczkowski nob. 1775 odm. (W klejnocie kruk z pierscieniem złotym w dziobie), Zelazo ... см. Sławomir Górzyński, Jerzy Kochanowski. Herby szlachty polskiej. Wydawn. Uniwersytetu Warszawskiego, 1990. S. 73.<https://books.google.com.ua/bo...anowicz%2C>. Це також знайшло відображення в сучасному польському гербовнику відомого геральдиста А. Знамеровского «**Niemira-Rezanowicz, h. Jezierza**» (див. Alfred Znamierowski Herbarz rodowy, Świat Książki, Warszawa 2004). Цілком очевидно, що у Каспара Несецький під гербом Езержа вказано Niemierza (це Чорний Немира) і просто Niemira (значить це не хто інший, як Немира Резанович) .[https://books.google.com.ua/bo...mp; f = false](https://books.google.com.ua/bo...mp;f=false). Все те ж саме повторюють і пізніші гербовники, наприклад Piotr Nałęcz Małachowski. Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostaiącym w Królestwie Polskim i Wielkim ięstwie Litewskim. Wydawn. Artystyczne i Filmowe, 1805. S. 323-324, 635.[https://books.google.com.ua/bo...mp; f = false](https://books.google.com.ua/bo...mp;f=false). Виходить, що луцький староста, Немира Резанович використовував герб «Езержа» свого батька, Чорного Немири. А це значить, що вони належали до одного роду Немиричів. Разом з тим слід відзначити, що історія землі Невмирицької тісно пов'язана з Немирою Резановичем та його нащадками, тому до нього і його родового герба особливий інтерес. Звідси можна обережно припустити, що якщо Немира за князя Вітовта, предок Невмержицький, то Немира Резанович, його батько Чорний Немира і Невмержицькі герба «Езержа» є кровними родичами. Нащадки Чорного Немири, рід Невмержицьких зберегли цей герб за собою за часів правління Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Російської Імперії на землях Київської Русі. Для початку необхідно детально вивчити найважливіший архівний документ щодо роду Невмержицький «Родовід і докази про дворянство роду Невмержицьких. Герба «Езержа». Рішенням Волинського Дворянського Депутатського Зібрання від 31 грудня 1802 року за № 3398 з внесеними роду Невмержицьких в шосту частину стародавніх шляхетних дворян родоводу Дворянській книги Волинської губернії Російської Імперії. Документ

перебуває у Житомирському історичному архіві фонд 146. опис 1. справу 4080. У справі родоводу міститься 59 епізодів підтвердження дворянського походження роду Невмержицьких, починаючи з 1474 року по 1802 рік. Цей родовід, своєрідний родовий код, який охоплює генеалогію старовинного роду Невмержицьких протягом більше 600 років. Була дуже сильна мотивація повернутися до цих історичних родових матеріалів та втрачених королівських грамот. Минуло понад 200 років з моменту створення цього родоводу. Якщо судити за обсягом представлених матеріалів, предки Невмержицьких знали свій родовід і берегли протягом багатьох століть. Звісно, що з різних причин багато матеріалів було втрачено назавжди. В результаті багаторічного пошуку, була розгадана найдавніша таємниця походження роду Невмержицьких. Було б правильним надати увазі читача історичний родовід роду, але документ величезний за своїм змістом, тому зупинимося на окремих моментах родоводу. Стисло доведемо цікаві факти родоводу.

Герб «ЕЗЕРЖА» роду Невмержицьких.

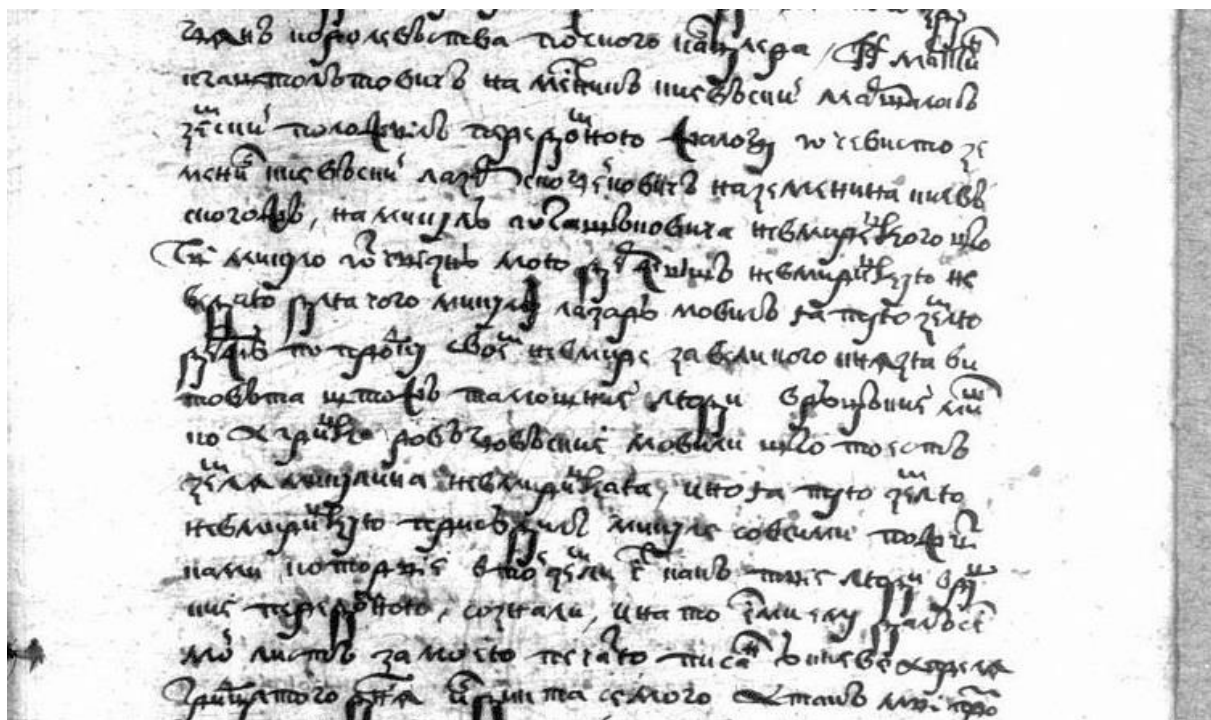
ДНК - дослідження представників роду Невмержицьких, які проживали на землі свого предка Немирі в Овруцькому повіті, починаючи з 1474 року.

NIEWMIERZYCKI CLAN

Ukraine R1a1

13 24 16 10 11 14 12 12 11 13 11 29 16 9 10 11 11 23 14 20 33 12 14 14 15 10
11 19 23 17 16 17 19 34 37 13 11

Спочатку почнемо, з епізоду №26 родовідного справи Невмержицьких. Там міститься інформація в якій стверджується походження їхнього роду від предків Миколи і Василя і належної їм землі Невмирицької, відповідно до судовим рішенням київського воєводи Мартина Гошталда від 1474 року. Було поставлено завдання, знайти нащадків Миколи (Микули) і Василя роду Невмержицьких. Особливо важлива інформація перебувала в архівному документі від 08.01.1591 року «Варшава. Підтвердження привілею Невмирицьким, шляхти київській, на їх маєток Невмирицьке, Листи 30 об. - 33 об. ». Так, при детальному вивченні цього документа зем'яни землі Київської, шляхетні Невмирицькіє стверджують, що земля Невмирицькая належала їх предку Микуле. Але документ виявився більш цінним, бо завдяки якому був встановлений Немира предок роду Невмержицьких. Наведемо повний текст цього документа щодо роду Невмержицьких, що зберігся в королівських грамотах.

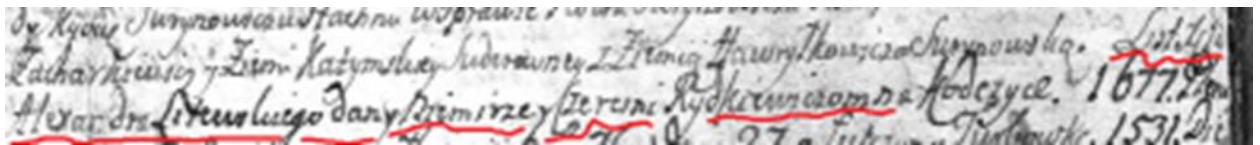

Я Мартин Гаштольдович наместник Киевский маршалок земский,
положил передо мною жалобу очевистую землянин Киевский Лазор

Скобейкович на землянина Киевского на Микулу Осташковича Немерицкого, что тый Микула отчизну мою держит Немерицкую, неведомо для чого; Микула Лазарю мовил, я тую землю держу по продку своем Немире за великого князя Витовта, штож тамошние люди Вруцкие Мишко, а Грыцко Ровбовские мовили, што то ест земля Микулина Немерицкая, ино я тую землю Немерицкую присудил Микуле со всима пожитками, которые в той земли есть, как тые люди Вруцкие передо мною сознали, и на то есми ему дал был мой Лист. Документ датируется 1474 годом.

У представленій копії з Литовської Метрики наведено текст судового рішення Київського воєводи, маршалка землі Київської Мартина Гаштольда від 30 квітня 1474 року. Це саме старовинний документ роду Невмержицьких, який зберігся в старовинних актових документах. У судовому рішенні Київського воєводи Мартина Гаштольда названий Невмира, як предок роду Невмержицьких (в документі Невмирицьких), який служив Великому князю Литовському Вітовту (роки його правління Литовським князівством 1392 - 1430 роки). Крім того зазначено, що саме в цей період, Немира, вислужив у князя землю, яка отримала назву Невмирицька, що і підтвердили люди Вруцкіє (Овруцьки) Мишко і Грицько Ровбовські (Ровбов -селище біля Покалева). Документ стверджує, що земля Невмирицька в Овруцькому повіті - це була вислуга їх предка Невмири. Правда в документі не вказано герб власника землі Невмирицької. На даному етапі, на підставі вищенаданої інформації, ми можемо тільки припустити, що у нього був герб «Єзержа», який в 1578 році був включений Бартош Папроцький в гербовник лицарства королівства Польського, Великого князівства Литовського і Руського. Нащадки, Немири, зберегли герб свого предка і належали до цього гербу багато століть. У документі Микула Осташкович названий Невмирицьким і був названий як київський землянин. Крім того завдяки інформації цього ж документа, встановлено ім'я його батька, якого звали Осташком. Приймаючи до уваги, що у судовому рішенні Микула Осташкович названий землянином київським, то це могло означати, що його земля або маєток, до отримання судового рішення, знаходився в межах Київської землі. І так повернемося до Немири (Невмира,

Немиржа), який вислужив у князя Вітовта землю в Овруцькому повіті. Від власника Невмири, вислужена земля стала називатися Невмирицькою і даний факт засвідчений у всіх підтверджуючих привілеях королів для його нащадків. Якби нам вдалося знайти сам привілей, тоді б нам вдалося встановити точну дату отримання землі Невмирой. В результаті тривалих пошуків і генеалогічних досліджень такий документ знайшовся в генеалогії панів Єльцов. Верніше він існував, а реєстр актових документів панів Ельців підтведжував наявність такого документа.

«List ksiaza Alexandra Litewskiego dany Niemirze y Czereszni Rydkiewiczom na Kodczyse» (Без дати. «Лист князя Олександра Литовського, виданий Немири и Черешні [Г]ридкевичам на Котчище»

Цей лист був використаний при складанні родоводу роду Невмержицьких. Ось як описує давню генеалогію роду Невмержицьких, овруцький пан Олександр Єлець (Niesiecki K Herbarz Polski / Wyd. J.N. Bobrowicz. — Lipsk, 1839. — Т. IV. — S. 477-478.)

Pierwszy był Piotr, ten zostawił synów dwóch, Niemirę i Czereśnią, czyli Czersasnią, pierwszy Niemira stał się przodkiem Niemierzyców w Kijowskiem; Czereśnią Czerlińskich, czyli raczej Czerlinkowskich. Tym Piotra synom, Niemirze i Czereśni, dekretem swoim przysądził niegdy Król Polski Bojarów Kotczyszcz, jako wysługę Piotra Hrydzkiewicza. Ciż potem Hryckiewiczowie przydali do herbu swego chorągwie i krzyż, jakby ze dwóch klamr spojony, atoli temi czasy Niemierzycowie, samych tylko klamr na krzyż złożonych w herbie używają; tu przestrzega autor, ze insze domy są Niemirów, Niemirowiczów, i Niemierzyców.

Найдавніше дерево роду Невмержицьких.

Немира (Чорний Немира)

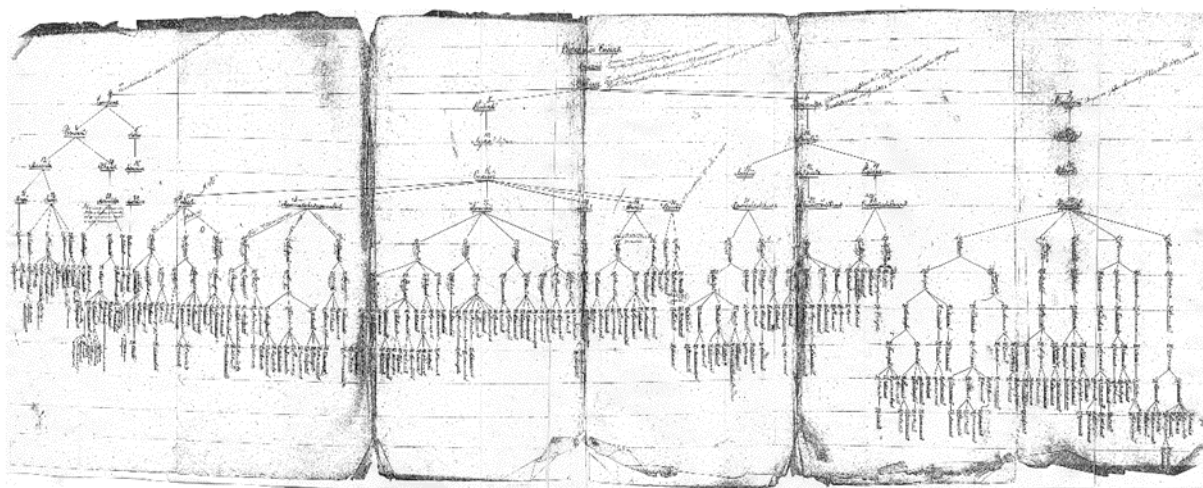
(1388 год)

!
Осташко
(1400 год)

Василь
!
Нестор, Ешута, Сидор.

Микула
!
Сидко, Гридко.

Родовідне дерево от Сидка.
Сидковичей Невмержицьких.

Сидко
!

Гринь
!

Оникій
!

Иван Василь Семен

Опанас Максим Василь

При детальному вивченні архівних документів було встановлено, що Микула Осташкович Невмирицький мав двох синів Сидка і Гридка. Родовідне дерево походження їх нащадків від Сидка наведено вище, але при цьому слід зазначити, що генеалогія цього родовідного дерева є не повною. Старовинна гілка нащадків від Сидка називала себе Сидковичами Невмирицькими. Серед синів Сидка ми не знаходимо родовід Гриня і його синів. При цьому слід зазначити, що

в родиних документах сини Гриня позначені і можна скласти родовід від Гриня. Всі нащадки Невмири спочатку не проживали на його землі в Овруцькому повіті. Основні маєтку їх знаходилися в Києві і на зелях під Києвом. Зберігся дуже цікавий від 1571, в якому міститься інформація, що в Київському воєводстві в селі Немиричі знаходилось дев'ять димів. При цьому Невмирицьки в селі Невмиричи віднесені до шляхти, яка поданих своїх не мала і сама зі своїх будинків платила подати. У той же час актові документи, перераховують безліч Невмирицьких, нащадків Гриня або Оникія та інших, які не проживали в селі Немиричи і мешкали в Києві. Так станом на 1578 рік Оникій мав чотирьох синів Опанаса, Севастіяна, Максима і Василя; у Гриня було три сина Іван, Василь та Семен. Згідно тарифа Київського воєводства від 1640 року вони і їх нащадки проживали на землях під Києвом під назвою Рудки, Глеваха, Юрівка і Борщагівка.

The image shows a fragment of a handwritten document in Cyrillic script, likely a tax or land record from 1571. It is organized into a table with several columns. The text is written in a cursive hand. The entries include names and numbers, possibly representing land parcels or tax payments. The numbers in the rightmost column are: 2, 2, 2, 2.8, 15, 12, 8.

Кр. м. с. Гриня Іван	Кр. м. с. Гриня Іван	Кр. м. с. Гриня Іван	2
Кр. м. с. Гриня Василь	Кр. м. с. Гриня Василь	Кр. м. с. Гриня Василь	2
Кр. м. с. Гриня Семен	Кр. м. с. Гриня Семен	Кр. м. с. Гриня Семен	2
Кр. м. с. Гриня Іван	Кр. м. с. Гриня Іван	Кр. м. с. Гриня Іван	2.8
Кр. м. с. Гриня Василь	Кр. м. с. Гриня Василь	Кр. м. с. Гриня Василь	15
Кр. м. с. Гриня Семен	Кр. м. с. Гриня Семен	Кр. м. с. Гриня Семен	12
Кр. м. с. Гриня Іван	Кр. м. с. Гриня Іван	Кр. м. с. Гриня Іван	8

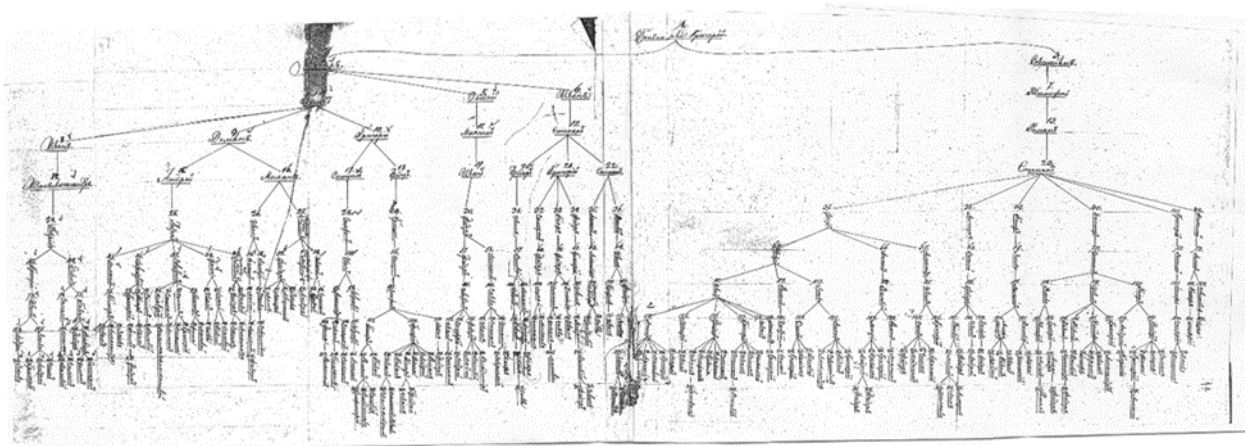
При цьому Семен Гринькович Сидкович Невмирицький в 1559 році був намісником воєводи Київського при справці Київського воєводи князя Миколи Андрійовича Збараського. Київським воєводою був князь Константин Костянтинович Острозький. Слід відзначити, що починаючи з 1474 року Невмирицьки користувались землею свого предка Немири в Овруцькому повіті і мали окремі селища в цій землі, але ближче до 1570 року вони утворили родинне село Невмиричи. При цьому слід відзначити, що ще до 1640 року вони мешкали в Києві та в своїх володіннях під Києвом.

Родовідне дерево від Гридка.

Гридковичі Невмирицькі

(1480 год)

Осташко

(1400 год)

!

Василь

!

Нестор, Ешута, Сидор

Микула

!

Сидко Гридко

Гридко

!

Федор   Севастіян   Андрій   Иван   Степан

Гридко, син Микули Осташковича Невмирицького, мав п'ятьох синів: Федора, Севастіана, Андрія, Івана і Степана. По батьку своєму Гридку (Григорію) називалися Гридковичами Невмирицькими. В архівному родовідному дереві від Гридка, ми не знаходимо родоводу від Андрія, Івана, Степана. Вони також спочатку мали свої володіння в Глевахській, Юровській, Рудковській і Борщагівській землях під Києвом, можливо мали володіння і в самому Києві. Від своїх володінь несли військову службу по захисту Київського замку. По своєму дідові Микули і батьку Гридку, рідні брати Федір і Андрій, від короля польського

і великого князя Литовського і Руського Сигізмунда 1, в 1544 році 8 серпня, отримують привілей на володіння островом Заясиничье в землі Невмирицький, Овруцького повіту. Державця Овруцький пан Кріштоф' Кмитич прийняв судові рішення на користь рідних братів Гридковичів в суперечці з іншим їх кровним родичем-сябром Уласом (Власом) Микитовичем, який також вважав землю Невмирицьку своєю вотчиною. В результаті розділу Смольчанських земель предками роду Невмирицьких, Гридкевичи Невмирицькі разом з двоюрідними братами Сидкевичами Невмирицькими отримують в спільне володіння острів Максимовський на ім'я Слушов (біля села Левковичи) і спільно володіли цим островом до 1570 року, а потім його розділили між собою. Їх сябри Діяконовичи Невмирицьки отримують частину Левковської землі на якій і буде утворено село Невмиричи. Наступним підтвердженням короля Сигізмунда 111 від 10 червня 1570 року рідні брати Федір, Андрій, Севастіян, Іван і Степан Гридковичи Невмирицьки в своїй землі Невмирицький, отримують острів Заясиничье, що лежить над рікою Словешною по обох берегах річки Словешні (сучасне село Лучанки) і цим же привелеєм вони отримують від Сигізмунда Августа, короля польського і великого князя литовського і руського вічного дозволу на утримання корчми для шинкування медом, пивом і горілкою без всяких поборів, в маєтку своєму Невмирицькому. Невідомо яку посаду займав Федір Гридкевич Невмирицький в Київському замку, але на сеймі Вільному корони у Варшаві 10 червня 1570 року, Федір Гридкович одноосібно отримує привілей короля на маєток в Заушской волості під назвою Белошици. Король високо цінував службу Федора Гридковича, за нього у короля просили і члени його Королівської Ради «... **Ми теди, видячи тую мова слушно і придатність того Федора, а Звлаща будучи до того приведення прозбамі Панов Радий наших, які нас про те за ними Жеда, прозбе їх Ласкавий прихиль, з ласки нашеє королівське тое вчинили: ...** ». Ймовірним ініціатором такої підтримки був київський воєвода князь Констатин Костянтинович Острозький. Захисник Невмирицьких, Левковських, Верповських, Геєвських і Кобилинських від нападів овруцьких старост.

Князь Василь-Костянтин Костянтинович Острозький.

У Федора Гридковича Невмирицького було три сина: Іван, Петро і Онисим. Онисим і його сини залишалися при маєтках під Києвом, в селі Белошціах Заушской волості і землі Невмирицькій Овруцького повіту. Іван служив у

княгині Ганні з Штемберку Острозької. Княгиня Ганна Костчанка зі Штемберга Острозька – це дружина князя Олександра Васильовича Острозького, сина князя Василя-Константина Константиновича Острозького, внука князя Константина Івановича Острозького.

Архівний документ, який підтверджує про знаходження Івана Невмирицького на службі в княгині Анни з Штемберку Острозької.

Петро був генерал возним Київського воєводства і знаходився в ділових і дружніх відносинах у київського воєводи, князя Василя-Костянтина Костянтиновича Острозького. Мав синів Івана, Дем'яна, Григорія (також генерал возний Київського воєводства) і дочку Анну, які проживали в Києві і на родових землях під Києвом. Нагадаю, що до складу маєтків зем'ян Невмирицьких під

Києвом входили Рудковська, Глевахівська, Юровська і Борщівська землі. По сусідству з маєтками Невмирицьких розташовувалися маєтки Берківці, Мошни і Борщівка київських зем'ян Нечаїв. Петро Гридкевич Невмирицький віддає свою дочку Ганну заміж за сина свого сусіда, київського зем'янина Стефана Нечая. Як вено (посаг) за свою дочку Ганну, її батько, віддає своєму зятю Стефану Нечая, частину своєї землі, а саме Урочище Борки і Великий ліс в Заясенецком острові землі Невмирицької. Ця земля розташовувалася недалеко від села Стугівщина, Овруцького повіту і отримала назву Нечаєвщина (Інформація підтверджується в роботі Н.Яковенко «Українська шляхта ...», 2008 рік, стор.254). Крім того, згідно інформації, реєстру поборів за 1628 рік (Zrodła Dziejowe, T. XX, стор. 82) той же Стефан Нечай разом з Антоном Тимофійовичем Гридкевичем Невмирицьким був співласником частини с. Невмирицького. Підтвердженням цієї інформації служить книга Луцька Гродська Записова 1631 року № 2144, Лист 576: Таріффа Подимний податі Київського воєводства 1631 роки, 3 травня. Пан Степан Нечай і Антон Тимофійович Невмержицький: з огороженка одного платили суму в злотий 1, грошей 15. (Книга київського земського суду за 1612 рік, 16 березня). Джерела стверджують, що синами київського зем'янина Стефана Нечая були Данило, Іван, Матвій, Юрій, а дочка була дружиною київського військового Івана Грузевича. Нечай Данило (1612 (?) - +1651) - український військовий діяч, полковник Брацлавський (1648-1651). Герой багатьох народних пісень; Нечай Іван (р. н. Невід. - п. після 1673 року) - український шляхтич, брат Данила Нечая, зять гетьмана Богдана Хмельницького. Наказний полковник Кальницький 1649 рік; Нечай Матвій - український шляхтич, брат Данила Нечая; Нечай Юрій - український шляхтич, брат Данила Нечая. Про подальшу долю самого Данила Нечая досить міститься інформації в історичних джерелах. А ось наступна інформація в роботі Кривошеї В.В. «ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД козацької старшини армії БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.ПРАВОБЕРЕЖНІ ПОЛКИ» є такого змісту: «У Чернівецьку сотню Нечай направив Гаврила Невмирицького, який був его родичем ще по спільній маєтності с.Невмиринцях». Чернівецька сотня входила до складу Брацлавського полку козацького полковника Данила

Нечая. Ця інформація остаточно підтверджує, що Нечаї і Невмирицькі, не тільки мали в спільному володінні землю Невмирицькою, але були найближчими родичами. За підтвердженою інформацією, яка є в книгах гродських Житомирського замку від 18 жовтня 1640, зятем Стефана Нечая, був київський військовий Іван Грузевич, за яким значилися такі маєтки: Мошни і Слобідка Борщівка 51 дим, 51 злотих, Бугаївка 24 диму, 24 злотих, Берківці 22 диму, 22 злотих, які раніше належали його тестю. Як бачимо в наведеній інформації, серед маєтків Івана Грузевича, відсутні Овруцькі маєтки урочище Борки і Великий ліс, що отримали назву Нечаєвщина. Нечаєвщина, в землі Невмірицької, після смерті Стефана Нечая та Ганни Петрівни Невмирицької, знову перейшла на Невмирицьких. Потім київський чашник, Ян Стецький (герба Радван) купив Нечаєвщину в Невмирицьких в 1646 році, а в 1664 році цю ж Нечаєвщину купили у Яна Стецького, Михайло Максимович і Васько Якович Левковські. Антон Тимофійович Невмирицький був близьким родичем Стефана Нечая по родовій лінії його дружини, Ганни Петрівни Нечаєвої Невмирицької (це він, згідно тарифу подимний податі Київського воєводства 1631 роки, 3 травня разом з паном Степаном Нечаєм). Свого часу Антон Невмирицький виступив проти сусіда свого пана Северина Потоцького на Потоку, власника Веледницької волості. Северин Потоцький наказав своїм слугам вбити Антона. Його син, Францишко Потоцький стверджував, «що, як небіжчик батько мій казали забити и кіньми волочити перед тим Антонія Невмирицького, и маєтність его забрати, а помешкання спалити, так и теперішнім скаржникам учинить». Ця суперечка між Потоцькими і Невмирицькими і їх сусідами Левковськими затягнулася на багато років.

Мати відомих козацьких полковників, Ганна Петрівна Нечай Невмирицька, ймовірно була набожною людиною і стає засновницею самої старовинної церкви в селі Невмиричах. Надалі ймовірно сама стала черницею. У 1612 році Ганна Невмирицькая купує у Мартина Григоровича Левковського частину Васьковщизни. Раніше успадкованої їм зі своєю дружиною Оленою Васильовною Невмирицькою, частину Левковської землі. Ганна Нечаївна вже в 1627 році на цьому острові будує церкву Св.Миколая. На куполі церкви був встановлений

незвичайний хрест, що складається з 19 малих хрестів. Місцева шляхта любила збиратися на Миколу весняного (19 травня): «... w roku terazniejszym, tysiac szescset osmdziesiat czwartym, miesiaca maja dziewiętnastego dnia, podczas uroczystosci prazdnika, we wsi Lewkowiczach, na swietego Mikolaja Ruskiego ...». Ще більше визиває питань півмісяць, розташований біля основи цього хреста. Рахую, що цей хрест, є унікальною пам'яткою і реліквією поліського краю.

Ця інформація підтверджується з довідки генерального візитора в село Левковичі: Року Панського 1784 рік, дня 13 лютого: село Левковичі, візит генеральний. «Левківська церква була фундована від уродженої ніде пані Ганни Нечаєвої Невмирицької 25 січня 1627 року. Вона була побудована на острові Васьковщизна в Невмиричах. Крім церковного острова Ганна Нечаєва подарувала на користь церкви восьму частину від своєї частини дідичних, «Васьковщизни званої, з полем орним і неорних, в дуброва, гаях, лісах, борах, сіножатях, деревах бортних, і у всіх пожитках, вольності ... ».

Andrusz

Exhumi Sargelagney Corhus Niewmierzelski Lubkowskiej nie maże
 Kora Corhus od purymaistkowych Lubkowskiej i Lubkowskiej wroclski
 omim lta funde warym Rebus 1627. Miesiacz Szydnia 25. a pro
 commoda et sustentatio ne Parochom testaji po tych ze Lubkowi-
 kach. Stasi Waslowofskyjny y innych od Wroclaw. Niewmierzelski-
 kich, y Niewmierzelskich, y Jana Sadowa, talis Semena Lubkowskiej
 go wicelny sie budane, jako to Lupis od Wrocl. Anny Niewmierzelskiej
 Niewmierzelskiej na listow, na ktorym Corhus z Niewmierzelskiej, y
 omim obse, cety Sargelagney Stasi Niewmierzelskiej, Waslowofskyjny ma
 wy z Sobem ornym, y nieornym, w Daprowach, Hujach, Pasach,
 Borach, Siemowicach, dluwach, bartnych, y wocufy stlich, po-
 lychach, wotnoga, wotny woli wznalosci mogacych, pod
 Rebus Niewmierzelskiej pod Rebus 1694. Dnem 30 augusta
 Senka Niewmierzelskiego pod Rebus Lubkowskiej, na dny Niewmierzelskiej
 ta, Testament Wrocl. Semena Lubkowskiej, na dny Niewmierzelskiej
 Rebus Lubkowskiej, na dny Niewmierzelskiej, pod Rebus 1660 dni Niewmierzelskiej
 Augusta. Testament Wrocl. Aleksandra Lubkowskiej, na dny Niewmierzelskiej
 Rebus y Sadowa, pod Rebus 1790 dni 30 Januari. Testa-
 ment Wrocl. Babyliga Niewmierzelskiego na dny Niewmierzelskiej
 Rebus, pod Rebus 1791. Dnem cwarzym Marca. Testament
 Wrocl. Babyliga Niewmierzelskiego na dny Niewmierzelskiej, pod Rebus
1785

Похована Ганна Нечаївна Невмирицька в огорожі Левковської церкви, її день смерті поминають в церкві с.Левковичі, після свята Петра в першу неділю. Щоразу під час богослужіння згадують її в розряді святих. Церква і жителі Левкович і по теперішній день моляться за упокій душі Ганни Нечаєвої. На передньому плані фотографії Левковської церкви Св.Миколая у селі Левковичі видно її поховання. Ймовірно це було її заповідь, поховати її в огорожі, єю заснованої Левковської церкви Св. Миколая.

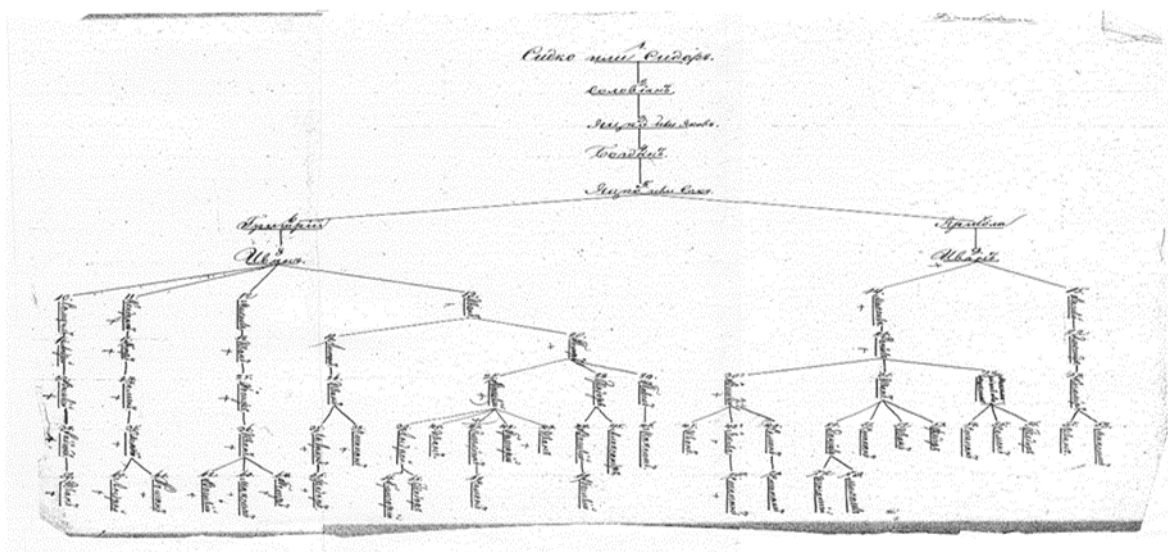
У наступні роки від прихожан проводилися різні дарчі, в тому числі від Семена Левковського, який став власником Васьковщизни, заповітом відписує Левківській церкві вже 1 \ 3 частина тієї Васьковщизни. Ймовірно син Ганни Нечаївної, Іван Нечай, як зять гетьмана України Богдана Хмельницького, випросив у нього універсал, що не дозволяв зупинятися на постій польсько татарським хоругвам в Левковичах і Невмиричах. Цим універсанлом неодмінно скористалися Левковські і Невмержицькі. Надалі відносно Ганни Нечаєвої Невмирицької народилася легенда, згідно з якою вона подарувала землю під церкву, а також, врятувала Невмиричи і Левковичи від завойовників (татар). Ганна Нечаївна, на білому коні об'їхала село три рази і вороги відступили і ніколи не заходили в село.

Діяконовичи Невмирицьки.

В епізоді №26 і №44 родоводу вказано ще один предок роду Невмержицьких - це Василь. З великою ймовірністю його можна ототожнювати як рідного брата Микули Осташковича Невмирицького. Земля Невмирицька належала нащадкам Микули і Василя у всьому порівну. Таку угода їх предки уклали між собою. Це рішення про спільне володіння землею Невмирицькою добре закріплено в документі «Рѣшеніе овруцкаго старости, Іосіфа Михайловича Халецькаго про розподіл земель і угодій між господарськими зем'яни: Солуяном Сидоровичем та Гринем і Онікієм Сідковичами, Федором і Андрієм Гридковичами Невмирицькими. 1552 рік, іюня 24.» (АЮЗР том.1, частина 4). Це дуже важливий старовинний документ для роду Невмирицьких. У цьому документі засвідчений факт, що предки Невмирицьких поділили свою землю. Відповідно до цього поділу нащадкам Василя Невмирицького, дістався острів Коннорога в Левковський землі, а нащадкам Микули острів Слушов (Максимовський). Решта землі Невмирицької за межами цих островів у всьому їм належала в половині. У цього Василя було троє синів Сидор, Нестор і Ешута і він розділив острів Коннорога на три частини і залишив їх своїм синам. Два рідні брати Нестор і Ешута сиділи в Левковичах, але залишили свою землю і король віддав їх землю в Левковичах міщанина Овруцькому Макарові Івановичу.

Підтвердженням цієї інформації служить актовий документ «1525. 09. 17 Лист писаний до намісника вруцкого міщанина вруцкому Макарові Івановичу на землю пустовську Нестеровщину а Яшутевщину, на службі і повинності». Але ймовірно ця привілей короля була скасована, оскільки земля Нестора і Ешуті, за інформацією архівного документа від 1552 року залишилася у володінні синів Солуян Сидоровича Діяконовича Невмирицького. Селище Сидора межувало з землею Матвія Олександровича Кміти, вихідця з подільської землі (його син, овруцький староста, Криштоф Кміта успадкував цю землю) і залишалося на острові Коннорага в землі Левковській. Збереглося родове дерево від Сидора (Сидка), нащадки якого називали себе Діяконовичами Невмержицькими. Крім того в родовій справі шляхетського роду Невмирицьких вказано документ, в Бресті виданий, від 18.08.1544 року, в якому привілеєм польського короля Сигізмунда 1, земля Невмирицька підтверджується Солуянові і Федору Сидкам Невмирицьким від предків своїх Василя та Миколи їм належить. Далі король Сигізмунд Август своїм привілеєм від 15 серпня 1554 року в Крушині підтверджує землю Невмирицьку братам Солуяну і Федору Сидкам Невмирицьким.

Родовідне дерево Діяконовичів Невмержицьких.

Осташко
(1400 год)

!

Василь

!

Нестор, Ешута, Сидор

Микула

!

Сидко Гридко

Сидор

!

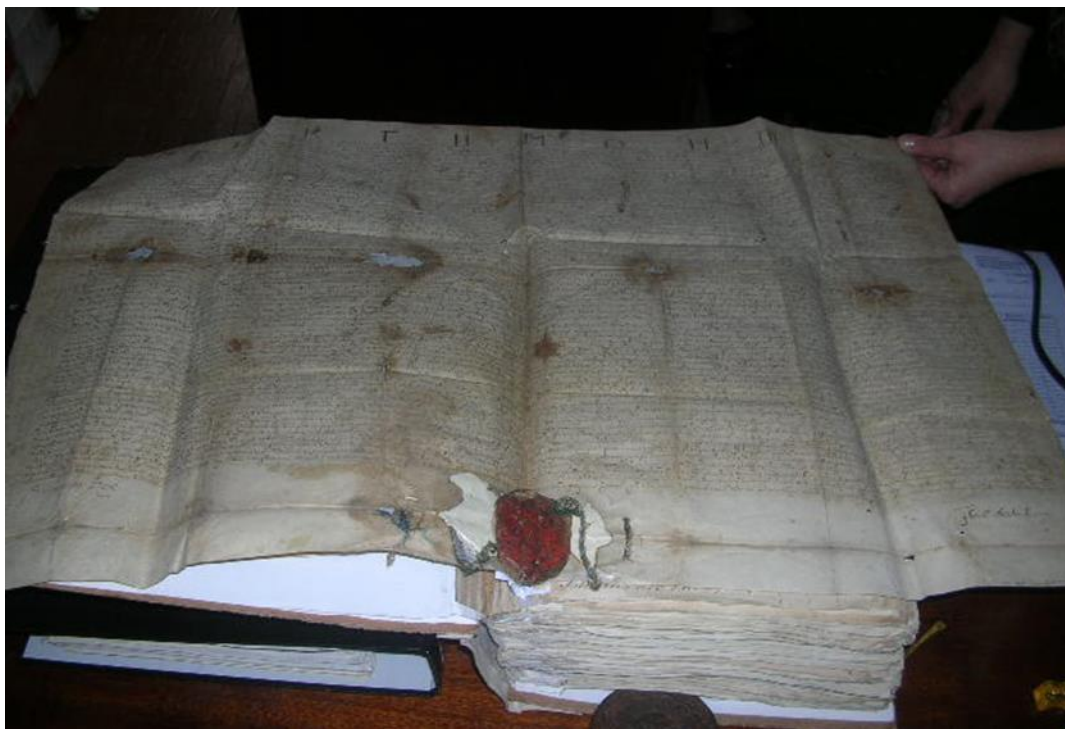
Солуян, Федір

Основні привелеї польських королів для роду Невмержицьких.

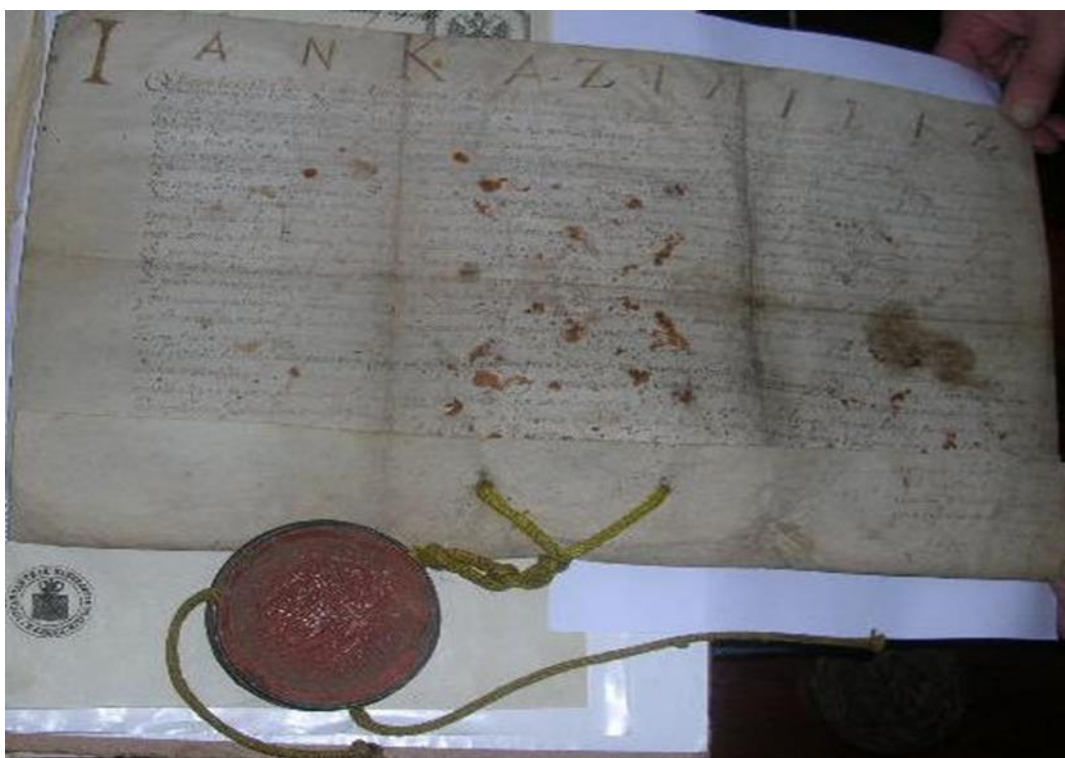
Література:

- 1.Рѣшеніе овруцкаго старосты, Іосифа Михайловича Халецкаго о роздѣлѣ земель и угодій между господарскими земянами: Солуяномъ Сидоровичемъ, Гриднемъ и Оникіемъ Сидковичами и Федоромъ и Андреемъ Гридковичами Невмерицкими. 1552, Іюня 24.
- 2.РГАДА, фонд 389, опись 1, Дело 192. 10.VII.1570. Варшава. Потверженіе земяномъ земли Киевское Федору, Аньдрею, Совостяну, Ивану а Степану Григоревичомъ Невмирицкимъ на имене их отчизное, островъ, названный Заесеничье, над рекою Словешною, Листы 22 об. – 24.
- 3.Книга РМ 2 РГАДА, фонд 389, опись 1, Дело 192: 14). 10.VII.1570. Варшава. Потверженіе земяномъ земли Киевское Федору, Аньдрею, Совостяну, Ивану а Степану Григоревичомъ Невмирицкимъ на имене их отчизное, островъ, названный Заесеничье, над рекою Словешною, Листы 22 об. - 24
- 4.Книга РМ 2 РГАДА, фонд 389, опись 1, Дело 192: 21). 30.VIII.1570.Варшава. Листъ на корчму земаномъ земли Киевское Федору, Аньдрею и Совостяну Григоревичомъ Невмирицкимъ из братаю их, Листы 33 об. - 34
- 5.Книга РМ 1 РГАДА, фонд 389, опись 1, Дело 191: 37). 14.VIII.1571. Варшава. Дель о кгрунты межи бояры овруцкими Гринковичи а Сидковичи учиненный, Листы 208–215.
- 6.Книга РМ 4 РГАДА, фонд 389, опись 1, Дело 194. 20.II.1578. Варшава. Приняте року межи певными особами земяны киевскими о розницы их на компромисары, Листы 224 - 225 об.
- 7.Книга РМ 12 РГАДА, фонд 389, опись 1, Дело 199:
96). 28.XII.1590. Варшава. Потверженіе Невмириньцомъ на певные кгрунты в земли Киевской, Листы 159–162 об.
- 8.Книга РМ 8 РГАДА, фонд 389, опись 1, Дело 197: 27). 8.I.1591. Варшава. Потверженіе привилею Немирицкихъ, шляхты киевские, на их имене Невмирицкое, Листы 30 об. - 33 об.

9. Книга РМ 15 РГАДА, фонд 389, опись 1, Дело 203: 5). 10. II. 1603. Краков. Потверженьє Невмирицкихъ, Листы 5–12. Ниже размещена фотография оригинала этой грамоты, которая хранится в деле дворянского рода Невмирицких Житомирского исторического архива.

10. Привелей Всепрсветлейшего Яна Казимира, короля Польского в Варшаве, 1650 года, генваря 10, данного дворянам: Саку Богдановичу, Трофиму Карповичу и Захарию Ивановичу Невмержицким на Невмирицкую землю с поводу пропажи во время нашествия наприятеля подлинных привелегий.

З інформації наведеного вище переліку архівних документів можна константувати факт, що у всіх документах мова йде про землю Немирі, його вислугою при Великому князя Литовському Вітовта в Овруцькому повіті Київського воєводства. Завдяки щасливому випадку збереглося безліч архівних документів на підтвердження даного факту. Дослідження архівних документів роду Невмержицьких триває.

В.М. Невмержицький

Рід Невмержицьких (Невмерицьких) в історії Овруцької шляхти

На теренах центральної частини Українського Полісся увагу істориків привертають села, мешканці яких досі називають себе “шляхтою”. Ця самоідентифікація є настільки очевидною і водночас незвичною, що вже давно викликає інтерес до з’ясування питання походження цієї шляхти, розселеної у межах давньої Овруччини (сучасні райони Житомирської області - Овруцький, Коростенський, Народицький, Малинський, Лугинський, Олевський). Існування шляхетського (колись військово-дружинного) прошарку у краї засвідчує наявність у минулому тридільної структури у слов’янському суспільстві традиційної епохи - землеробів, воїнів, адміністрації.

Цілі гнізда поселень нащадків української шляхти в Україні збереглися і до сьогодні. Частина з них є дуже давніми, а нащадки шляхтичів у них живуть цілими околицями - кущами сіл і містечок. Тому таку шляхту назвали “околичною”.

Від занепаду Київської Русі до XVI ст., на українських землях, провідну суспільну верству становило боярство. Його верхівка звалася зем’янами. Саме на плечі цих бояр лягав обов’язок боротися з ворогами, бо це був збройний стан, подібний до європейського рицарства.

У XV -XVI ст., ці бояри отримали шляхетство від Великих князів Литовських. Приблизно тоді ж серед української шляхти поширилися й прізвища із закінченням -цький, -ський, які заведено вважати польськими. Насправді вони є шляхетськими й означають власність на маєток у певній місцевості, від назви якої й утворені. Наприклад, Виговські - власники села Вигів, Загоровські - Загорова

тощо. І поширені вони були серед шляхти не тільки польської, а й української, білоруської, чеської та словацької. Ці прізвища є відповідниками до німецьких рицарсько-аристократичних прізвищ із “фон” і французьких із “де” [1].

Останнім часом, і це дуже добре, громадяни різних професій, хоч і непрофесійні історики, шукають власне коріння. Це надзвичайно складна справа.

Стосовно роду Невмержицьких, то перша письмова згадка про цей рід зафіксована в Руській (Волинській) метриці 30 квітня 1474 року, коли Київський воєвода Мартин Гаштольд виніс рішення на користь Микули Осташковича Немирицького на володіння землею Немирицькою, яку отримав предок його Немиря за часів правління Великого князя Литовського Вітовта. Великою є ймовірність, що Немиря отримав свої землі за участь у Грюнвальдській битві.

Претендував на володіння землею Немирицькою київський землянин Лазар Скобейкович, яку він також називав своєю вотчиною. Можливо, він мав якийсь стосунок до цієї землі.

Рід Невмержицьких у реєстрі документів Коронної канцелярії для українських земель Руською (Волинською) метрикою згадується понад 30 разів. Документи щодо роду Невмержицьких в оригіналі зберігаються в Литовській метриці в Російському державному архіві древніх актів у м. Москва. Фільмокопії Литовської метрики є в історичних архівах Києва й Мінська.

Головна справа в трьох великих томах родовідної та дворянського походження роду Невмержицьких зберігається в Житомирському обласному державному архіві. У справі зберігаються оригінальні папери королів Сигізмунда III від 1603 року, Яна Казимира від 1650 року та багато інших старовинних документів, які охоплюють історію роду від 1474 року по 1900 рік.

Також, згідно матеріалів дослідника С.О. Невмержицького: “Резанович Немира герба Корчак (умер ок. 1453 года), маршалок князя Свидригайла, староста брянський и луцкий. Происходил из богатого рода русского, Корчаков; его братьями были Иван Козарин, маршалок земли Луцкой, а также Митко. Первое упоминание о Немире Резановиче относится к 1415 году, когда он свидетельствовал в документе, выданным Свидригайлом для настоятеля костела

Святой Марии в Жидачеве. С того времени Резанович был связан с Свидригайлом. На его стороне участвовал в войне с Короной и Зигмунтом Кейстуовичем в 1431-1436 гг. В этот период занимал должность старосты Брянского и маршалка Свидригайлы. Источники упоминают в этой должности Резановича в 1434 году. В этом же году был послом к хану Золотой Орды Сеид-Ахмету за помощью татарской Свидригайлу в войне против поляков и литовцев. После получения Волыни Свидригайлом в 1442 году получил уряд старосты Луцкого, который занимал до конца 1453 года. Вместе со своим братом Иваном Козарином также принадлежал к совету князя.

В обмен на его поддержку и верное служение Свидригайло предоставляет после 1442 года, принадлежащий Немире, местечку Литовиж (над верхним Бугом) Магдебургское право. Осенью 1449 года он участвовал в съезде панов литовских с Казимиром Ягеллончиком в Вильнюсе. В ходе встречи, 2 ноября, король издал документ, подтверждающий Немире Резановичу некоторые из его владений. Через неделю, в Гродно (9 XI) Казимир издал второй привилей подтверждающий Резановичу добра, полученные в наследство по брату Митку. Из этих документов следует, что Резанович поседал добра между верхней Турьей и Бугом и Верхним Стырем (частично было то старое дедицтво еще со времен великого князя Витовта): Литовиж, Червище, Стволовичи, Торговича, Дубно, Марков Став, Серн, Мстишын, Земно, Сельце, Будново, Чесный Хрест, Семнимаваы. Так же на основании тестаменты его сына Якова Войны (умер после 1461 года) можна предположить... (здесь не удалось прочесть) Привилеями 1449 года Каземир Ягеллончик и паны литовские хотели использовать Резановича в деле присоединения Волыни к Литве. Кроме того, сам Свидригайло рекомендовал Немире отдать Луцк в руки литовцев по своей кончине. В соответствии с определенными ритуалами, Резанович вместе с другими панами волынскими зложил присягу перед послами литовскими и по смерти Свидригайла (10 II 1452) отдал Луцк литовцам. Затем вместе с Маскем Гелевичем, Пешка и Федка Козловским Резанович сопровождал тело умершего князя в Вильну. У связи с этим участвовал в дискуссиях с панами литовськими по поводу автономии

Волыни в составе Великого княжества Литовского. Тогда же 2 III 1452 он получил третий привилей Каземира, подтверждающий на самом деле его добра, только те, которые были включены в два предыдущих документа 1449 года. Вскоре, однако, Резанович разочаровался в литовской правительственной политике и вместе с Олизаром Шиловичем из рода Кирдеев организовали заговор с целью присоединения Волыни к Короне. Заговор был раскрыт в конце 1453 года и литовцы вывезли и посадили Резановича в тюрьму в Вильнюсе. Вероятно, он вышел из тюрьмы в ближайшее время, потому что Каземир IV не собирался наказывать его, и не конфисковал у него жодных добр. Немира Резанович умер вскоре после 31 декабря 1453 года. Немира был женат на Анне, и, в браке с ней имел сына Иакова Войну, придворного Свидригайла (получил от отца право на все добра) и дочь Мария, которая вышла замуж за князя Михаила Васильевича Чарторыйского. Согласно тестаменту Якова Войны (умер после 1461 года) подавляющее большинство имений Немири Резановича перешло в собственность князей Чарторыйских”.

Із родом Немиричів-Невмержицьких пов'язано багато вагомих історичних подій. Це участь Немирі у війні проти короля Сигізмунда Кейстутовича, участь його найближчих родичів у вбивстві цього короля в 1440 році. Напевно, з допомогою Немирі визволяли князя Свидригайла з в'язниці та переховували його в Угорщині. Добре висвітлена в архівних матеріалах історія 400-літнього протистояння потомків Немиричів за Каменщицзну в Овруцькому повіті.

Протягом усієї історії Немиричі не тільки захищали православну віру, вони ще на початку XV століття будували церкви й монастирі. Їхні нащадки Невмержицькі та Левківські також були поборниками православ'я і з релігійними питаннями зверталися до митрополита Петра Могили, входили до Луцького братства. Вони, за власні кошти, в Левковичах заснували церкву Святого Миколая, а згодом і монастир, який виконував також оборонну функцію як фортеця. Зокрема, не раз монастир-фортеця рятувала жителів від нападів польсько-татарських хоругв та інших ворогів. Для захисту від уніатів, Левковський монастир був приписаний до Межигірського монастиря в 1690 році,

ігуменом якого був овручанин Феодосій Васьковський. Окрім того, Невмержицькі й Бовсуновські також збудували церкву Святого Василя в селі Бовсуни, яка збереглася донині.

Згідно з рішенням Волинського дворянського депутатського зібрання, за дворянським родом Невмержицьких 31 грудня 1802 році № 3398 був прописаний родовий герб “Єзержа” та рід занесений в 6-ту частину походження дворян, тобто це дворянські роди, які мають старовинне походження. Слід відзначити, що перша згадка про герб “Єзержа” за Немирицькими датується 1500 роком. Родоначальником роду в результаті дослідження визнаний Немир Рязанович, а його нащадки Миколай, від якого пішли Сидковичі і Гридковичі Невмержицькі, та Василь, від якого пішли Діяконовичі Невмержицькі, означені архівними документами та Литовською Метрикою. У Дворянській справі Житомирського архіву знаходяться три родословні дерева роду Невмержицьких, перше – від Сидка, друге – від Гридка і третє від Василя.

Рід Невмержицький розселився по всьому, тепер, Овруцькому районі, заснувавши такі села, як Левковичі, Лучанки, Липські Романи, частину Гошева, частину села Бовсунів, селища Першотравневого та інші. Зокрема, за думкою С.О. Невмержицького, в селі Лучанки Овруцького району Житомирської області, нині проживають потомки Сидка Невмержицького.

Доречним було б згадати про родову спорідненість відомих і сьогодні родів, нащадки яких і тепер мешкають на теренах Овруцького району. Це роди Левковських, Геєвських, Васьковичів, Барановських, Виговських, Бовсуновських, Кобилинських, Мошковських, Верповських, Миленівських, Ходаківських, Закусилів, Швабів, Товкачів та інші [2, 3, 4].

Згідно спогадів мого батька, Невмержицького Максима Федоровича (1935-2012), уроженця села Лучанки (поселення Регелі) Словечанського (нині Овруцького) району, його близьким та рідним довелося зповна відчувати кривавий круговорот подій ХХ сторіччя. Дід мого батька, тобто мій прадід, Степан встиг відслужити, до подій громадянської війни, близько двадцяти років у царській армії, але повернувся додому, в рідне село. В 30-х рр. в селі розпочалася хвиля

конфіскацій, арештів та заслання. Мій дід Федір Степанович ледве не попав під жорна репресивної сталинської машини у 1937 році. Його врятувало те, що одним з керівників районного відділу НКВС був учасник громадянської війни, який у свій час закінчив школу червоних командирів у Житомирі. Разом з ним, цю школу закінчив рідний брат Федора Степановича, який потім загинув у роки громадянської війни. І ось цей співробітник НКВС передав моєму дідові, щоб він, на тривалий час, зник із села. Він послухався цієї поради, виїхав до Білорусі і через рік повернувся додому. Хвиля арештів пройшла, план по “ворогам народу” того року був вже виконаний.

Проїшов час, на територію України прийшла війна. Федір Степанович був партизанським зв'язківцем і, одного разу, йому доручили вивезти на возі з соломою, по окупованій території, пораненого партизана. Коли його принесли, то дід впізнав у ньому того самого енкаведиста, що попередив його про смертельну небезпеку у 1937 році. Федір Степанович виконав це завдання і, таким чином, доля надала йому можливість віддячити цій людині за свій порятунок.

Також, мій батько Максим Федорович, розповідав про те, як він, в той час малолітній хлопчик, зі своєю матір'ю, моєю бабусею, Оленою Петрівною та такими ж, як він, малолітніми братами, ховалися в лісах від німецьких облав на партизанів. Дитячі враження, про свист куль над головою, назавжди закарбувалися у його свідомості. Якось, під час однієї з облав, Олена Петрівна вибігши з шалашу до лісу з дітьми, впала на землю і прижала хлопців руками, з обох боків, до землі. Німці просувалися ланцюгом, періодично стріляючи з автоматів. Зовсім поруч, в декількох метрах від них, вийшов німець. Він подивився на жінку, що притискала дітей до землі, відвів очі, повів автоматом, і пішов далі. Щось спонукало цю людину, не брати на свою душу гріх вбивства невинних людей.

Саме село Лучанки було спалено декілька разів і, тому, після війни, дід разом з родиною перебрався до Овруча, де заробляв на життя теслярством та обробкою деревини. Йому, як багатодітному батьку, пропонували офіційне

працевлаштування та житло, але він не хотів мати ніяких справ з радянською владою. Доля відвела йому лише 67 років життя.

Немає сумніву у тому, що багато подібних історій трапилося з представниками інших родів овруцької шляхти у ті буремні роки.

З чудовими словами звернувся до сучасних спадкоємців шляхти член українського геральдичного товариства, упорядник “Правобережного гербовника” Є. А.Чернецький: “Нащадки шляхти не зобов’язані звертатися до жодних сучасних державних чи громадських установ для формального підтвердження свого походження дипломом чи іншим документом. Наші предки, що походять від стародавніх князів, вже сплатили свого часу в битвах “податок крові”, й тому ми отримуємо право шанувати власний Рід і Герб фактом народження від шляхетних батьків. Інших доказів та дозволів не потребуємо”[5].

Пам’ять про своїх предків гарантує взаємозв’язок часів, перетворює історію з паперових сторінок підручника у живу частину сім’ї, роду. Людина переймається відчуттям спільної історії, спільної землі, на якій жили її предки, і будуть жити його нащадки. Це і є те, що можна назвати патріотизмом.

Література:

1. Балушок В. Нащадки шляхтичів не піддавалися русифікації і трималися української мови [Електронний ресурс] / В.Балушок. – Режим доступу: https://gazeta.ua/ru/articles/history-journal/_naschadki-shlyahychiv-ne-piddavali-sya-rusifikaciyi-i-trimalisya-ukrayinskoyi-movi/359254.
2. Кравчук І. Скарби кличуть. [Електронний ресурс] / І. Кравчук. – Режим доступу: <http://www.hetman.tv/nomera/2013/2013-4-5-52/nevmerj.html>.
3. Томашевський А. П. Середньовічна Овруцька волость і феномен Овруцької околичної шляхти / А. П. Томашевський // Наукові записки з української історії. – К., 2008. – Вип. 20. – С. 466-488.
4. Бондаренко С.Д. Дорогами тисячоліть... Нариси з історії Овруччини. – Житомир: Полісся, 2008. – С.211-228.
5. Чекалов - Шидловский И. Материалы о шляхте и дворянстве [Электронный ресурс] / И. Чекалов - Шидловский. – Режим доступу: <http://who-is-who.by/materialy-o-shlyaxte-i-dvoryanstve/>

**Історія шляхетних сіл Заушшя,
села Недашки і Зелений Гай.**

Малинський район Житомирська область.

Цілі гнізда поселень нащадків дрібної української шляхти в Україні збереглися до сьогодні. Частина з них є дуже давніми, а нащадки шляхтичів у них живуть цілими околицями - кущами сіл і містечок. Тому таку шляхту називають "околичною". Її нащадки є на Волині, на Поділлі, Київщині та Житомирщині. Багато їх у Галичині, зокрема в районах міст Самбір, Дрогобич, Стрий, Жидачів, Калуш, Коломия, Турка та ін.

«Заушшя біля Коростеня на Житомирщині - одна з найбільших шляхетських околиць в Україні. Тут обабіч річки Уж ... розташовано понад 40 сіл, заселених нащадками дрібної шляхти - Вигів, Недашки, Скурати.... , ці села майже всуціль заселені Виговськими, Недашківськими, Скуратівськими, Чопіськими, Ходаківськими, Бехами, Дідківськими тощо». Ці села і люди, що в них проживали, мали величезну духовну і культурну спадщину.

Свої родоводи вони ведуть від місцевих бояр - васалів київського воєводи, а ще давніше київського князя. Наприклад, за ревізією 1571 р. у Скуратах жили четверо бояр Скуратівських, які несли військову службу, в Ходаках - десятеро Ходаківських, у Меленях - п'ятеро Меленівських. Ідеться лише про голів сімей, бо членів їхніх родин не заведено було враховувати.

Нащадки шляхти Заушшя, що живуть на Поліссі далеко від індустріальних центрів і сьогодні відрізняють себе з-поміж довколишніх «мужиків». Хоч мають близький до них побут. Їхні жінки й дівчата також працювали у полі - дрібна шляхта обробляла землю сама. Але, на відміну від селян, носила одяг, ближчий до міського. Спали не на підлозі, а на ліжках, будували хати з дерев'яною долівкою, перед житлами мали квітники тощо.

У загальний літопис шляхетських сіл Заушшя органічно вписується історія села Недашки Малинського району Житомирської області.

Село розташоване в мальовничому куточку Українського Полісся на рівнині. На північно-західній околиці села бере початок річка Звіздаль.

Навколо села з прадавніх часів знаходилася озеро Закружжя в урочищі під такою ж назвою. На думку коростенського краєзнавця М.І. Брицуна існувала система водотoku з Закружжя в річки Звіздаль, Кам'янку, Студень, Різню з виходами на Ушу та Іршу [5, с.417]. Береги озера Закружжя з прилеглими віковими Дібровами дивної краси, унікальними медово-бортними урочищами величного пралісу.

Люди поселилися в цьому благодатному краї в дуже давні часи. Археологами біля Недашок виявлено поселення древлян – одного з наймогутніших племінних союзів східнослов'янських племен, що в IX ст. об'єдналися в Київську Русь. Припускаємо, що ці землі знаходилися у володінні могутнього древлянського князя Мала, засновника града Малина.

Видатний історик, професор Київського університету В.Б. Антонович наприкінці XIX ст. виявив неподалік Недашок (біля с. Вишнянка) групу могильників з 40 курганів, розміщених на піщаних пагорбах. Також за донесенням Базарської волості в напрямку від Ксаверова до Недашок знаходилося ще 6 курганів [1, с. 15].

Кургани біля Вишнянки були розорані після Другої світової війни колгоспами. Кургани на старій дорозі Ксаверів-Дуброва (тут був раніше тракторний парк недашківського колгоспу) знищені під час будівництва ферми (потрібен був чистий пісок). Їх висота сягала 1,5-1,7 м., ширина - 6-7 м. Також були кургани на сільському кладовищі, де знаходили великі кості [5, с. 421].

У добу Київської Русі поблизу Недашок існувало кілька неукріплених селищ. Одне виявлене археологом, кандидатом історичних наук А.П. Томашевським в с. Вишнянка. Друге – малинським краєзнавцем А.І.Осадчим біля старої дороги з Недашок на Ксаверів. Осадчий зібрав чимало давньоруської

кераміки та давні шпори для коня. Ще одне слов'янське поселення виявлене біля хутора Гойч.

«Добра земля ця, крім північної сторони», – твердив старожил Григорій Антонович Недашківський, 1886 року народження. Земля недашківська ще в ХІХ ст. мала «копчики» – насипані курганці, межі кордонів родової території.

Слов'янські поселення на території нинішньої Недашківської сільради були, ймовірно, сторожовими пунктами військової оборони на давньоруському шляху з Києва через Базар на Іскоростень.

Головним заняттям древлян було землеробство. Зі слів княгині Ольги про древлянські гради, що підкорилися їй, свідчать, що вони не тільки сплачують їй данину але й «дьялають нивы своя и земель своя» [15, с. 42]. Древляни вирощували злакові і бобові культури: жито, овес, пшеницю, ячмінь, горох, просо. На поселеннях древлян виявлені насіння огірків, кісточка слив, вишень.

Важливою галуззю сільського господарства у давніх жителів краю було присадибне тваринництво. Серед домашнього стада можна було побачити велику рогату худобу, кіз, овець, свиней, домашню птицю. Виганяли свиней у праліси на все літо.

У селищах існувало багато видів ремісничого виробництва. Однією з головних галузей було видобування заліза та ковальська справа. Місцем виготовлення речей із заліза поблизу Недашок ймовірно було урочище Альчужино (Кольчужино), де виробляли, зокрема, кольчуги із залізних тугих кілець.

Розвивалося ткацтво та прядіння. Наші предки добре вміли виготовляти тканину з рослинних волокон – льону та конопель. Як і раніше важливими промислами були мисливство, рибальство та бортництво. Адже в лісах у великій кількості водилися олені, ведмеді, рисі, видри, чорні куниці та бобрі, а в річках – риба.

Окремі елементи таких господарських традицій дійшли, щоправда у модифікованому вигляді, й до нашого часу. Зокрема це стосується сфери бджолярства. Бортництво, як первісний вид бджолярства, був одним із поширених

занять наших предків. Бджіл тримали в бортях, тобто і дуплах дубів, де бджоли робили собі вулики. Архаїчний спосіб добування меду в дуплах старих дерев і зараз відомий в Недашках: дерев'яна «острова» – жердина з сучьями для лазіння на дерева, а також реміння «жень» – снасть, плетена в сталки шкіри.

У 1240-1241 рр. після захоплення монголо-татарською ордою Києва, ворожі загони розбрелися по всіх руських землях, несучи смерть і руїну. Недашківці сміливо виступали супротив ворога, однак у нерівній борні майже всі загинули, а їх поселення було спалене. Та вже за кілька десятиріч, завдяки самовідданим праці, місцеве поселення знову постало з руїн.

В 50-их – на початку 60 -их рр. XIV ст. послаблені монголо-татарським ігом українські землі опинилися під владою Великого князівства Литовського (ВКЛ). За формою своїх політико-державних зв'язків ВКЛ аж до кінця XIV ст. більшою мірою підходило під кваліфікацію федерації земель-князівств. На українських землях сиділи представники правлячої династії, які користувалися широкими повноваженнями та можливостями самостійної політичної діяльності.

В XV-XVII ст. Недашки входили до Зауської волості Овруцького повіту Київського воєводства, яка була одним з головних осередків шляхти Правобережжя (так званої околичної шляхти), а села, де вона проживала, називалися шляхетськими. Село Недашки має багато в чому типову історію, подібну до інших шляхетських сіл Заушшя, яких нараховувалося більше 40.

Про цей край дуже красномовно ще в 1882 р. висловився польський історик та етнограф Антоні Ролле: «Набагато раніше, в IX-X ст., відігравши дієву роль, зійшов він (край - автори) зі сцени, заховавши в товщах своїх земель пам'ятники та історію власного болю, потрясінь та кривавих запасів, убравши в гарну легенду, яка до сьогодні возноситься над його витеребленими борами» [26, s. 5].

Після входження земель нашого краю до складу ВКЛ заушська околична шляхта влилася до числа бояр-шляхтичів (цим терміном позначався увесь спектр соціальних рівнів), ставши відданими слугами останніх київських князів, які на нижчих ієрархічних щаблях вельми нагадували дружину колишнього Київського князівства, а переживши монгольську навалу, володіли на момент переходу під

руку Великого князя литовського більшою чи меншою земельною ділянкою. Закон твердо гарантував майнові права шляхтича стосовно повного права успадкування й розпорядження власною землею.

З плином часу при литовських князях давнє руське боярство розпалося на кілька розрядів, з яких виділялися «зем'яни», «слуги ординські» та «слуги замкові». Як зазначають дослідники, до обов'язків овруцького боярства входила «служба ординська» – супровід великокнязівських послів через Степ до Криму чи кочовищ Перекопської та Ногайської орд. Заушани мусили ставити в поході намети для київського князя, тобто становили щось на зразок його особистої гвардії [23, с. 10]. Не виключаємо, що в таких посольствах брали участь і Недашківські.

Зокрема, Недаш за «службу ординську» отримав від литовських князів земельні володіння. Цей факт підтверджує й народна пам'ять – про це розповідає легенда, записана від жителя села Миколи Степановича Дідківського (1905 р. народження). За цією легендою Недаш отримав від литовського князя землю, на якій розташоване село. Землі було стільки, скільки Недаш об'їхав за день – така була умова. Саме такі об'їзди землі були поширеними в часи Давньоруської держави. Як зазначає український історик В. Балушок, «тоді ритуальний об'їзд навколо просторової ділянки був знаком дії по вступу у володіння нею». Відповідно цей ритуальний акт, об'їзд землі, мав юридичну силу.

Після Люблінського сейму 1569 р. південні землі Великого князівства Литовського були приєднані до Польщі і на них стали діяти польські закони. Волинське та київське боярство мало розподілятися вже на основі станових розрядів. Тому зем'яни були визнані шляхтою з усіма належними цьому станові привілеями та повинностями. Шляхетські володіння повністю звільнялися від усіх податків і повинностей, окрім твердо визначеного, установленого за згодою сейму грошового побору. Їх права були захищені королівськими привілеями та уставними грамотами від насильницьких дій із боку місцевих чиновників (старост) [25, с. 43]. Таке становище зобов'язувало шляхту нести військову службу «кінно і оружно».

У податковій документації останньої третини XVI ст. вперше поіменно перелічено платників податків у селах Київщини. За реєстром 1571 р. зауськими боярами названо 56 осіб, в тому числі у селі Недашках такої шляхти було 3 дими, в 1579 р. було 6 димів, а в 1628 р. – 8 димів [27, s. 376; 28, s. 27].

В 1570 р. делегація зауської шляхти в складі Богдана Каленського, Василя Ходаківського, Івана Барановського, Радіона і Григорія з Білошиць, Яцька з Дідковичів, Антон Івановича та Лашука Дем'яновича з Недашок та інших «били чолом» перед королем польським Сигизмундом- Августом і домагалися від нього грамоти про підтвердження їх прав і вольностей. Від визнав їх за «бояр путних» і своїм привілеєм від 4 лютого 1570 р. підтвердив їх шляхетство, надане заушанам ще за часів Великих князів Литовських [19, арк. 4-5 об.].

Пізніше ця грамота була підтверджена наступником Сигизмунда-Августа – польським королем Стефаном Баторієм 10 серпня 1576 р. Обидва ці привілеї 15 липня 1582 р. вписані до книг земських воєводства київського. Можливо, саме тоді з'явився і герб родини Недашківських – герб Сас.

Назву села Недашки небезпідставно пов'язують з прізвищем Недашів (Недашківських). Від початку XVI ст. розпочалася так звана «прізвищна революція», тобто звичай позначати шляхтичів власницькими прізвищами, утвореними від назви населеного пункту, яким володіла шляхетська родина [24, с.154]. Місцевість могла називатися Недашки, а її мешканці Недаші. Без припущення наявності реальної особи якогось Недаша важко пояснити походження назви села.

Схожі географічні назви зустрічаються досить рідко. Зокрема, на Новгородщині – село на р. Рапля Недашецької волості Тихвинського повіту Новгородської губернії, що знаходить повну відповідність з полабсько-поморським топонімом Nedasitze у Німеччині, відомим з 1318 р., далі до цієї назви сходять: Недашев-село на р. Щетинка Чауського повіту Могилевської губернії, Недошевичи (польск. Niedasewice) - село недалеко від м. Новогрудок Мінської губернії, Недашківська слобода біля міста Радомисль Київської губернії [6, с. 215].

Існує кілька версій щодо прізвища Недаш. Науковці небезпідставно стверджують, що прізвище Недаш середини XVI ст., давньопольське *Niedasz*, давньочеське *Nedaš*, полабсько-поморське особисте *Nedaška* – гіпокористики від праслав'янського *Nedamirъ, *Nedabyľъ.

На думку відомого українського філолога, доктора філологічних наук О.П.Карпенко в основі цього найменування можна вбачати антропонім *Недашко* у формі множини. Східні слов'яни знайомі з особовим ім'ям *Недаш* [кн. *Недаш* Іванович Звенигородский, середина XVI ст.; *Недаш* Степанович Тутолмин, 1556 р. , *Недаш* Захар'їн, *Недаш* Алексеев –поміщики [11, с. 41].

М.І. Брицун вважає, що на колишній території древлян іменник Недаш відомий у значенні «ведмідь-шатун». Шатуни – ловці ведмедів у давні часи [4, с. 118].

Старожили села розповідали М.І.Брицуну, що предок їх роду прозивався Недашем тому, що не давав овруцьким панам Дашкам-Дашкевичам забрати Закружжя, на якому осів з родом своїм. «Перед нами постає людина сильна, вперта, непорушна, справжній володар пралісу, який не поступився овруцьким боярам, – стверджує дослідник [5, с. 417].

Пізніше Недаші отримали прізвище Недашківські (Недашкоўські / *Niedaškowski* / *Niedaszkowski* / Недашковські). До речі, інколи і сьогодні можна почути помилкове твердження, що прізвища на -ський, -зький буцімто є польськими. Це хибна думка. Цей слов'янський спосіб власницького іменування поширився скрізь, де суспільство знало повну приватну власність на землю.

За пізнішою версією, яка не має під собою наукових підтверджень, деякі дослідники пов'язують ім'я Недаша з російською царицею Катериною II, яка нібито дала ці землі дворянам Недашам (Недашківським) за військову службу. Недашківські — дворянський рід, що одержав статус дворян, підтверджений польським королем і литовським князем разом з родом Дідковських під час правління Катерини II (завдяки Меншикову, який і дав їм землі).

Околичну шляхту можна без вагань назвати лицарями рідного краю, які боронили незалежність і православну віру, а також боролися проти утисків

держателів Київського і Овруцького замків. Шляхта свято дотримувалася традицій та станової приналежності: «ось такі шляхтичі і держаця крепко своєї «релігії», свого кагалу і досі. Хто вийди з цього кагалу, того не приймають до себе, його стороняця і вважають чужим» [12, с.208].

У першій половині XVII ст. частина недашківських земель та земель їх сусідів з числа околичної шляхти була захоплена окатоличеним українським магнатом Олександром Єльцем. Він навіть вступив до Товариства Ісуса (найбільш впливовий католицький чернечий орден) і прийняв чернече ім'я Ігнатій, під яким і виступав у джерелах тієї доби. У 1634 р. Олександр Єлець зафундував у Ксаверові єзуїтську резиденцію, віддавши єзуїтам успадковане й набуте майно – Ксаверів з прилеглими до нього селами. Тут виникає єзуїтський дім (так називались осередки, де мешкали єзуїти), до речі один з 12, що діяли на українських землях у 40-их рр. XVII ст. У 1647 р. у Ксаверові єзуїти відкрили школу середнього рівня (колегіум) для світських учнів з класами граматики, поезії і риторики [22, с. 89].

Після початку Визвольної війни українського народу влітку 1648 р. недашківська шляхта відібрала значну частину земель єзуїтського колегіуму, зокрема, в селах Ігнатполь та Єльцудів [21, с. 229].

У роки Визвольної війни українського народу більшість представників недашківської околичної шляхти влилися в ряди повсталих. У складі Війська Запорозького влітку-восени 1648 р. сформувався Київський полк на території Овруцького та Житомирського повітів Київського воєводства. До складу його входили і жителі Недашок [2, с. 69].

Прекрасний опис земель, що належали недашківцям, міститься в земській книзі Овруцького повіту 1798 р. В ній вказується, що Недашківським здавна належали вотчинні землі в урочищі «острів Кутівка», що лежало над річкою Звіздаль», «а полями пахотними и непахотними, обсемененными и необсемененными, борами, лесами, сенокосами, дубравами, лугами, пастбищами, бортными деревами и небортными, соснами, кримами, знаками и натесами, с пчелами и без пчел, реками и речками, прудами и прудищами с правом ловли в

реках рыбы разного рода, с бобровыми гонами, звериной ловлей, постройками дегтевых майданов, а также и смоляных со всеми застройками и вообще со всеми к этой части принадлежащими» [8, арк. 434, 434 зв.].

В 1795 р. в результате третьего поділу Польщі вся Правобережна Україна була приєднана до Російської імперії. Відповідно до нового адміністративно-територіального поділу с.Недашки увійшло до Овруцького повіту Волинської губернії.

У 1802 р. Недашківські представили документи про своє шляхетське походження перед Волинським шляхетським депутатським зібранням з метою затвердження їх в дворянстві. 28 листопада того ж року відповідно до рішення цього зібрання їх визнано такими, що підтвердили своє шляхетство і були занесені до частини шостої книги дворянства Волинської губернії. Легітимація наступних поколінь недашківських мала місце в 1828 р.

І нині в Житомирському обласному державному архіві зберігається «Дело Волинскаго Дворянскаго Депутатскаго Собранія о Дворянском происхождении рода Недашковских» (начало 1802 года, окончание 1913 года) та герб «Herb Familii Niedaszzkowskich.

Існування малоземельної свободолубної шляхти, яка, відповідно до чинного законодавства, набула статусу потомственного дворянства, аж ніяк не входило до планів російського царату. Тим паче, що російські чиновники не

вельми замислювалися над тим, що серед шляхтичів чимало ополячених насильницьким шляхом. Для них малоземельна і безземельна шляхта була як єдина група населення, з середовища якої рекрутувалися учасники польських повстань.

Широкомасштабна акція наступу на права дрібної польської та полонізованої шляхти розгорнулася під час перебування у 1840 – 1846 рр. на посаді київського генерал-губернатора Д.Бібікова. Його переконання збігалися з намірами Миколи I – створити за допомогою впорядкованого бюрократично-чиновницького апарату централізовану імперію. Аби виконати це завдання, на його думку, слід було подолати спротив шляхти. У січні 1840 р. головний адміністратор краю заснував Центральну ревізійну комісію для розгляду діяльності дворянських губернських зібрань, що, як він вважав, занадто повільно розглядала справи шляхти [18, с. 6]. За її рішенням було скасовано належність до дворянства 81 тис. шляхтичів, статус яких понижувався до рівня податного стану [14, с. 66]. Вже 1845 р. припинився розгляд справ, пов'язаних із доведенням права на дворянство, і всі шляхтичі, які не змогли цього зробити, переводилися у громадяни чи однодворці. Загалом під жорна декласації в цей час потрапило 160 тис. осіб бідної шляхти Правобережжя [3, с. 182]. Постраждала від політики Д.Бібікова і овруцька околична шляхта.

З 1 січня 1845 р. декласаційна діяльність від Центральної ревізійної комісії перейшла до Тимчасового Присутствія Герольдії й тривала ще майже два десятиліття [13, с. 60]. Весь цей період представники овруцької околичної шляхти прагнули законним способом відстояти свої права. Однак тягатися зі столичними чиновниками, які шукали якнайменшу зачіпку, щоб повернути справу без позитивного рішення, було вкрай важко. Не допомогли шляхтичам віднайдені ними документальні підтвердження того, що вони вели багатовікову боротьбу проти окатоличення краю, на захист православної віри. За основу належності до дворянства царські чиновники брали інші чинники, в першу чергу високий майновий стан. Відстояні у важкій, виснажливій боротьбі з польськими магнатами права і привілеї овруцької шляхти були відібрані царською

бюрократичною системою. Герольдія затвердила право на потомственне дворянство лише за окремими, найбагатшими, представниками родин овруцької околичної шляхти. Вже в 1895 р. усі роди Недашківських належали до стану міщан.

У другій половині XIX ст. внаслідок реформ 1860-их рр. населення Недашок швидко зростає. Якщо у 80-ті рр. в селі нараховувалося 187 дворів, в яких проживало 1492 особи, то на початку XX ст. кількість дворів збільшилася до 364, в них проживало вже 2088 жителів.

В цей час в селі працювало 3 лавки і діяло 3 вітрових млини. Забезпечення порядку було покладене на поліцейський пост в складі пристава і 5 поліцейських [7, с.281; 20, с. 341].

Зростання чисельності населення призвело до зменшення земельних наділів на кожного з представників роду Недашківських. В цих умовах вони були змушені шукати кращої долі поза межами села – на хуторах. Зокрема, в другій половині XIX ст. на місці старого урочища Гойч-Гольч-Гайч виник хутір Гойч. Перша згадка про нього знайдена в метричних документах про народження Вознюка Григорія Захаровича за 1860 р. У 1899 р. в ньому проживав 81 житель, в 1911р. – 105 жителів в 14 дворах.

Після реформ 1860-их рр. активно розвивається мережа державних навчальних закладів. Недашківське училище організувалось у 1892 р. У 1903 р. тут навчалось 90 учнів (81 хлопчик та 9 дівчаток). У 1912 р. при училищі відкрита безкоштовна народна бібліотека. В цей час його очолював А. В. Рибачук, а учителем працював О. О. Волканович.

Важливою подією в житті села стало відкриття в 1799 р. церкви св. Апостола Богослова. Вона була збудована на місці старої церкви, що згоріла. Сліди її існування відносяться до XV-XVI ст. 1888 р. недашківська церква була капітально відремонтована, до неї прибудовано дзвіницю, дзвін від якої за розповідями старих Недашківців було чути за десять кілометрів і в навколишніх селах.

В добу української революції 1917-1921 рр. багато свідомих недашківців стали її активними учасниками. Діячем українських визвольних змагань був Василь Семенович Недашковський – уродженець Недашок, який служив у канцеляріях УЦР та гетьмана. У 1919 р. слідство проти нього проводив інспектор Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВНК). 25 липня 1919 р. колегія ВНК прийняла рішення про розстріл Недашковського. В 1993 р. прокуратура Житомирської області реабілітувала Василя Семеновича [17, с. 43-44, 81]. Ще один уродженець Недашок І.Недашківський у травні 1918 р. був призначений гетьманом Скоропадським канівським повітовим старостою.

У 1926 р. у Недашках в 457 дворах проживало 2283 особи. В період нової економічної політики (неп) Україна швидко виходила із економічної розрухи. Продрозкладку замінили продподатком, а після здачі податку селянин одержував право вільно розпоряджатися плодами своєї праці. В Недашках в цей час діяли споживче, молочарське, кредитове та інші товариства. У 1926 р. молочарське товариство охоплювало більше половини жителів села [9, арк. 3]. Для зміцнення матеріально-технічної бази колективного господарства в 1928 р. у Недашках було створене машинно-тракторне товариство села [10, арк. 128].

В 20-і рр. відбувається активний розвиток української культури і освіти. В Недашках з 1929 р. діти навчалися в новому приміщенні 7-річної школи. З 1921 р. у селі діяв осередок «Просвіти», при якому утворено столярну і ковальську майстерні.

Насильницька сталінська колективізація завдала непоправної шкоди українському селу. На початку 1930-их рр. в Недашках більшість селян загнали в колгоспи, відібравши в них землю і худобу. Наслідком сталінської колективізації став страшний голодомор 1932-1933 рр. За неповними даними в 1932 р. у Недашках померло від голоду 50 осіб, а в 1933 р. – вже 143 особи.

Прискорена колективізація супроводжувалася винищенням «класово ворожих» елементів на селі, до яких було занесено відносно заможне селянство та інтелігенцію. Її жертвами стали сотні недашківців. Зокрема, селянин-середняк І.Г. Возненко був заарештований в 1931 р. як «активний» член так званої Спілки

визволення України за участь у створенні місцевого осередка «Просвіти». Засуджений до трьох років концтаборів. Після повернення додому знову заарештований в березні 1938 р. і розстріляний в Житомирі. Реабілітований і по першому і по другому незаконному рішенню судів [16, с.180]. В кінці 1990 р. за ініціативою жителів села тут було споруджено меморіал в пам'ять про їх репресованих земляків.

В роки Другої світової війни більше 300 жителів села героїчно боронили свою землю від чорної чуми нацизму. На вшанування пам'яті тих, хто загинув, визволяючи село, і 165 воїнів-односельців, що загинули на полях битв, було відкрито пам'ятник, а в 1989-1990 рр. споруджено меморіальний комплекс.

Знати і цінувати історію рідного краю – вияв нашої шани предкам, святий обов'язок перед прийдешніми поколіннями. З цією метою один з авторів цієї статті І.М.Недашківський проводить роботу по створенню Центру відродження духовності поліського села «Гойч» та музейного комплексу історико-культурної спадщини шляхетських сіл Заушшя і стародавніх родів околичної шляхти. Де мають бути селянські дерев'яні хатинки в стилі даної місцевості, музей виробів та достатностей мешканців Житомирського Полісся, Діючий музей старовинних ремесел де буде можливість побачити як тчуть килими Поліського стилю, роблять вишиванки з місцевими візерунками, будинок для проведення вечорниць та святкування свят, Зелений театр для проведення Етно концертів та вистав про життя наших предків

Література:

1. Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии. – М., 1900.
2. Архив Юго-западной России. Ч. 4: Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России : Т. I. – К., 1867.
3. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревизор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). – К., 1996.
4. Брицун-Ходак М. І. Літописна земля древлян : Археологія. Історія. Етнографія.— Коростень, 2002.
5. Брицун-Ходак Миколай. Тисячелітні веди землі древлян. Археологія. Історія. Етнографія – Коростень, 2006.
6. Васильев В. Л. Архаическая топонимия Новгородской земли (Древнеславянские деантропонимные образования). – Великий Новгород, 2005.
7. Города Волынской губернии. –Б.м и б.д.
8. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф.146, оп.1, спр. 4093, арк. 434, 434 зв.
9. ДАЖО, ф. р. 115, оп.1, спр. 16.
10. ДАЖО, ф. р. 335, оп.1, спр. 302.
11. Карпенко О.П. Старожитності Житомирщини XV–XVI ст. (на матеріалі ойконімії) // Мовознавство. – 2010. – № 1. – С. 37-44.
12. Кравченко В.Г. Зібрання творів та матеріалів з архівної спадщини: Т. 2. – К., 2009.

13. Лисенко С., Чернецький Є. Правобережна шляхта кін. XVIII – першої пол. XIX ст. – Біла Церква, 2002.
14. Плансон А. Сословия в древней и современной России, их положение и нужды. – СПб., 1899.
15. Повесть временных лет. – М.-Л, 1950.
16. Реабілітовані історією. Житомирська область. – Кн.2. – Житомир, 2008.
17. Реабілітовані історією. Житомирська область. – Книга 7. – Частина 1. – Житомир, 2015.
18. Романович-Славатинский А. Дворянство в России от начала XVIII века до отмены крепостного права. – СПб., 1870.
19. Российский государственный архив древних актов (далі –РГАДА), ф. 389, оп.1, ч.1. Книги записей Волын. Коронные, кн. 305.
20. Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей – Т.1, Почаев, 1888.
21. Фотинский О. Очерк истории мелкого дворянства Овручско-Житомирского в эпоху Польского режима (XII – XVIII вв.) // Волинские епархиальные ведомости. – 1900. – № 7.
22. Шевченко Тетяна. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. – Львів, 2005.
23. Яковенко Н. Бояри-шляхта із Заушшя // Старожитності. – 1991. – № 5.
24. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К., 2005.
25. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 2006.
26. Rolle A.J. Dzieje szlachty okolicznej w owruckim powiecie // Z przeszłości Polesia Kijowskiego. Opowiadania historyczne. – Warszawa, 1882.
27. Słownik geograficzny *Królestwa* Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. XV, cz. II, Warszawa, 1902.
28. Źródła dziejowe. – 1894. – Т. XXII: Ziemia Ruskie (Kijów-Braclaw) / Wyd. Jabłonowski.

В.П. Перегуда

Короткий нарис історії смт. Чоповичі та церкви св. Трійці до XX ст.

Історія походження мого рідного села, як і історія багатьох невеликих населених пунктів оповита таємницею. Відомості, які дійшли до нас із Середньовіччя більш схожі на легенду, ніж на правду. Та, очевидно, за тими легендами стоять історичні факти. Спробуємо проаналізувати дві такі легенди щодо історії моїх Чопович.

За однією з версій, яка базується в основному на лінгвістичних дослідженнях, назва Чоповичі походить від слова чопик. Чопик – це кілочок, яким закривали дерев'яну діжку. Чоповичі знаходяться між Коростенем і Києвом, а, отже, між древлянами і полянами, які постійно ворогували між собою. Отож, деякі науковці кажуть про те, що на місці нинішніх Чопович була військова залога древлян, яка прикривала підхід до їхньої столиці – Іскоростеня. Звертає на себе увагу також той факт, що слово Чоп в перекладі з тюркської мови означає «воїн на річці». А Чоповичі знаходяться, як би на острові поміж кількох річок:

Перегорщ, Чопівка, Калита, Кадовбець та інші. Таке географічне положення з військової точки зору надзвичайно вигідне, а, отже, і версія про те, що Чоповичі існували уже за часів Київської Русі має право на життя.

За іншою версією, яка має широку популярність, як серед місцевого населення, так і серед науковців, а також опирається на історичні документи, Чоповичі з'являються на початку XVI ст.. За часів польського короля і великого князя литовського Сигізмунда I Старого (1.1.1467-1.4.1548р.), який за якісь невідомі для нас воєнні заслуги надав одному із козаків на ймення Ігнатій Чоп близько 15 тис. десятин землі. Цікаво, що засновник родовету Чопівських - Гнат Чоп є родичем гетьмана України Івана Виговського – уродженця села Вигів Коростенського району. З архівних документів відомо, що чоповчани управлялися декількома старшинами, які обиралися. Їм доручалося збереження і видача громадських складок, а також збереження грамот, що стверджували предків в їх перевагах. Крім грамот Сигізмунда I, вони мали більш давні, що пожалувані були чоповчанам Руськими князями ще в часи удільного періоду Київської Русі (роки 1054-1236). З 1569р., коли руські області були приєднані до польської корони, чопівчани були зачислені до польської шляхти.

Під 1524 рік, як пише у своїй книзі «Малинщина: хроніка подій» Тимошенко В.І., маємо і одну із перших відомих на сьогодні згадок про Чоповичі та чоповицьку шляхту. Вона являє собою духовний заповіт Давида Гнатовича Чопівського, який заповідає своєму синові Степану (оскільки з п'яти братів не лишилося нікого: четверо полягли у військових походах, а п'ятий, Василь, помер своєю смертю й похований у Чоповичах), поховати його тіло в Чоповичах, маєтності фамільній, «на звичному місці» (мабуть, на фамільному цвинтарі), де тіла померлих душ спочивають. Далі батько наказує синові вірно служити короні; справно повинності відбувати, давати кадку меду Києво-Печерському монастирю, бо це заповідав у своєму заповіті ще Давидів батько; а також збудувати церкву в Чоповичах. Достовірність заповіту скріпили підписами шляхтичі Мартин Вітовський, Степан Кураторський та єврей Ісайя.

Власне, бачимо з даного тексту, що на початку XVI ст. Чоповичі вже давно існували, навіть фамільні цвинтарі були, а також маємо першу згадку про Чоповицьку церкву. На жаль, нам не відомо чи Давид Чопівський заповідає збудувати церкву вперше на цій землі, чи храм мав бути збудований замість спаленого під час одного із численних татарських набігів. Отже, коли збудовано першу церкву в Чоповичах невідомо, проте ми достеменно знаємо, що вона була дерев'яною. Під час набігів татар церква неодноразово горіла, та прихожани своїм коштом відбудовували її знову. Протягом XVI- XVII ст. церкву було спалено тричі.

У період визвольної війни під проводом Хмельницького був зруйнований Овруцький замок, у якому зберігалися, в числі інших документів, документи Чоповських, які згоріли. Цим хотів скористатись Овруцький староста Франціск Потоцький, щоб позбавити Чоповських шляхетських прав. Та це, очевидно, не вдалось. Сигізмунд II Август підтвердив своєю грамотою дворянські привілеї Чопівчан, грамота датована 22-м червня 1670р.

Наприкінці XVIII ст. а точніше у 1778р. в Чоповичах будується 4-та за ліком церква побудована в ім'я Святої Трійці. Храм був дерев'яний, як і попередній. Церква належала до греко-католицької гілки християнства. Іконостас, Царські Ворота, Статуї Спасителя, Пресвятої Діви, Ангелів, Апостолів та інших святих були створені першим українським скульптором Сисоєм Шалматовим. Остаточо будівництво церкви було закінчене у 1854р.. Починаючи, очевидно, з початку XVII століття, жителі Чопович були греко-католиками. У 1839р. за часів настоятеля протоієрея Стефана Буткевича церква стає православною.

Сисой Шалматов – таємниця генія

Сисой Зотович Шалматов – постать, безперечно, геніальна, людина, яка фактично започаткувала українську скульптуру. Народився Шалматов в 1720 році в Росії, в Осташковій Слободі поблизу Твері. Після закінчення Тверського народного училища в 1749 році переїздить до Курська, де відкриває власну

майстерню. У 1752 році з невідомих причин, Сисой Шалматов емігрує до України і оселяється в містечку Охтирка на Сумщині, де у нього також з'являється власна майстерня і учні. З помічником виконав іконостаси для Троїцького собору в Курську (після 1754), Знаменської, Богоявленської, Петропавлівської церков Знаменського монастиря (1754-64), соборні церкви в Охтирці (1755-60), Спасо-Преображенської церкви Лубенського Мгарського монастиря (1763), собору в Лохвиці (1767). У 1768-1773 роках Шалматов на замовлення кошового отамана П.Калнишевського створив величний різьблений іконостас і статуї для Покровської церкви у Ромнах. Ось як оцінює роботу в Покровській церкві один із провідних спеціалістів у галузі народного й професійного українського зодчества Тит Геврик із США: «Одним з найкращих зразків іконостасів був у церкві св. Покрови в Ромнах (скульптор С. Шалматов, 1768-1773). Він був виконаний винятково розкішно в стилі рококо, типовому для українського різьблення по дереву середини XVIII ст. Іконостас з чотирьох рядів був настільки високий, що деталі його верхівки, увінчаної скульптурною композицією Отця небесного серед хмар і путів, ледве можна було розгледіти з землі. У третьому ряді цього іконостасу були дерев'яні статуї на консолях св. Захарії, св. Аарона, св. Іоанна Хрестителя і св. Євангеліста. У першому (намісному) ряді були чотири статуї з липового дерева, розміром на три чверті повного зросту; там були св. Миколай, Діва Марія, Ісус Христос і Покрова Пресвятої Богородиці. На половинках царських воріт було вирізьблено сцену Благовіщення, а над нею — голуба, символ святого Духа. Цю композицію завершувало зображення міста з лівобережною дерев'яною церквою та Розп'яття, увінчане короною. Над бічними дверима іконостасу також були вміщені корони».

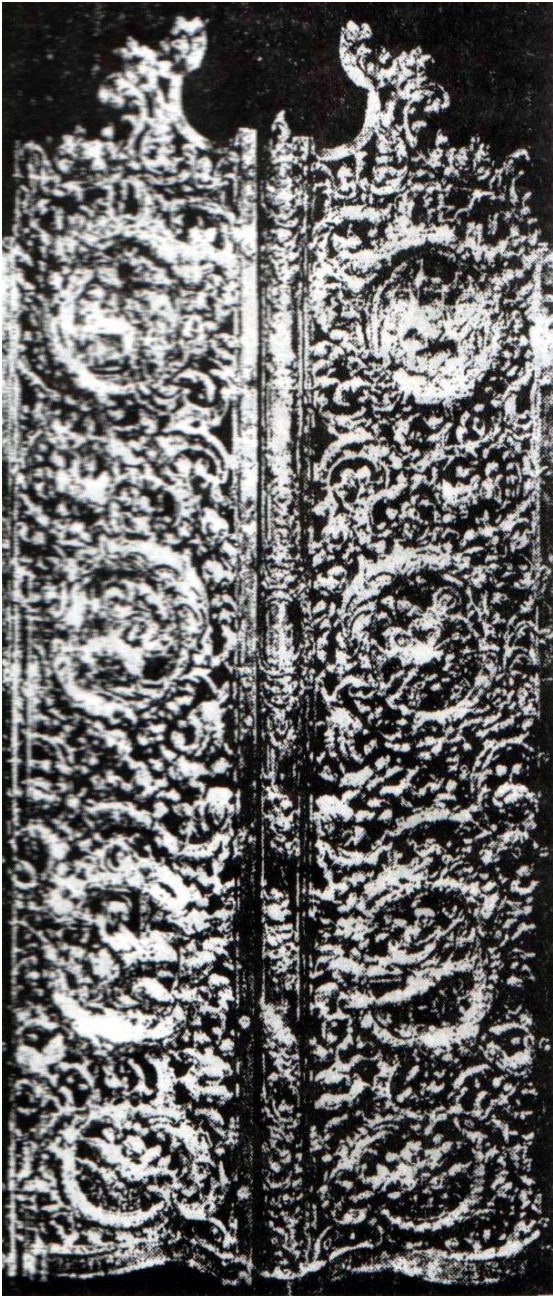
Про унікальність цього витвору можна судити хоча б з того, що видатний майстер С. Шалматов працював над ним майже п'ять років, тоді як у середньому робота над великим бароковим іконостасом забирала від двох до трьох років. Ще одне місце, де плідно працював Шалматов - Собор Різдва Богородиці (1752-63) на Чернігівщині. Собор з дзвіницею було побудовано коштом Наталії Розуміхи - матері Олексія та Кирила Розумовських, на знак подяки Богові за щасливу долю її

синів. Архітектори І.Григорович-Барський, А.Квасов; ікони писав Г.Стеценко, різьбу виконав С.Шалматов. У цьому соборі дивом зберігся дерев'яний іконостас, виконаний за проектом славетного петербурзького придворного архітектора В.Растреллі.

Очевидно, для всіх чоповчан, і не тільки для них, залишається відкритим питання: чому митець приїхав до Чопович, чому саме тут були створені найбільш яскраві його твори. На превеликий жаль, із майже 30 окремих скульптур, що прикрашали Церкву святої Трійці в Чоповичах, до нашого часу збереглись лише дві – дерев'яна скульптура євангеліста Луки та царські врата, які зараз знаходяться в Державному музеї українського образотворчого мистецтва.

Працював Сисой Зотович Шалматов в Чоповичах у 1774 – 1775 роках. Про цей період його життя фактично нічого невідомо. Як вже згадувалось вище, невідомо, які дороги привели його до поліського краю. Можливо, це було пов'язано із політичним становищем в Росії, зокрема, із ставленням Катерини II до скульптурних творів у храмах.

Так, в 1765 році був виданий указ про заборону художнього, світського оформлення церков, існування в них «дерев'яних болванов и прочих вольностей», відповідну інструкцію отримав і правитель України граф Румянцев. Можливо, прагнення творчої свободи і приводить митця в поліський край. Є і інша версія: Шалматова привело в Чоповичі кохання, саме тут, за твердженнями деяких дослідників жила його кохана жінка. Як би там не було, але саме на цій землі з'явилися унікальні твори української дерев'яної скульптури.

С.Шалматов. Царські ворота
(фрагмент).
Чоповичі 1774 -1775рр.

Храм св. Трійці у ХІХ- на початку ХХ ст.

Ми вже вище згадували, що Чоповицький храм неодноразово горів. Було це пов'язано з різними причинами: із набігами ворогів в ХVІ – ХVІІ ст. та з іншими невідомими нам обставинами. Наприкінці ХІХ ст. чопівчани знову залишились без церкви. Рішення про будівництво нової церкви було прийнято в 1894 році, в

тому ж році петербурзьким єпархіальним академіком Ніколаєвим було розроблено проект нового храму. (Копії проекту подані в додатках 1 - 3). Храм планувалося побудувати дерев'яним з двома куполами, на одному з яких була розміщена дзвіниця. Нам, на жаль, не вдалось встановити точну дату побудови церкви. Це, очевидно, сталось не пізніше 1900 року. Храм був збудований на кошти, пожертвовані мирянами, а також за рахунок державної казни.

В перші два десятиліття ХХ століття життя храму проходило спокійно і розмірено, це була досить багата церква. Населення Чопович на той час становило близько семи тисяч чоловік, абсолютна більшість з яких були православні. Окрім православ'я, певна частина жителів Чопович – євреї, сповідувала іудаїзм. У цей же час на Чоповицьких землях, неподалік від селища будується ще одна релігійна споруда – монастир Ікони Казанської Божої Матері.

Проте, з приходом до влади більшовиків, релігійне життя містечка різко змінилось, адже, нова влада сповідувала зовсім інші, далеко не християнські цінності. Політика войовничого атеїзму була спрямована на знищення як релігії взагалі, так і культових споруд зокрема. Храм кілька разів намагались знищити. До певного часу ці спроби були невдалими. Проте... весною 1927 року на свято Великодня, коли прихожани після освячення паски розійшлись по домівках, троє місцевих комсомольців зуміли пробратись на дзвіницю і підпалили дзвіницю. Церква згоріла до тла. Навіть, церковні дзвони розплавившись, лише дещо із церковної утварі сторожам вдалось винести і врятувати. Вціліли лише сторожка та церковна огорожа, оскільки була металева. Вже наступного дня було вирішено збудувати нову, але вже цегляну церкву. Незабаром був побудований барак, в якому проходила служба. Він проіснував років зо три, а потім за наказом властей був зруйнований. Необхідно сказати, що найбільш урочисті обряди, такі як вінчання, хрещення проводились у монастирському соборі доти, доки той також не був спалений. Що ж до долі паліїв, за переказом віруючих, то вона була незавидною – менш як за рік вони померли.

Планам по будівництву нової церкви в 20-30 роки збутись не судилося. Радянська влада будівництво заборонила, а на місці церкви був влаштований

танцювальний майданчик. До 1942 року містечко залишалось без церкви. Нам вдалось дізнатись імена священників, які служили до 1927 року. Про їхнє життя нічого невідомо. Тільки імена... Наумович, Гаврило Ушинський, Йосип Кмит, Євген Безвенглинський, Костянтин Чопівський, Ларіон Шубович.

В.П. Ходаківський

Чоповицька шляхта : історія двох родів

В силу багатьох, в тому числі і трагічних, подій на Поліссі сформувався прошарок українського населення того часу, який прийнято називати в середовищі істориків заушською шляхтою, а територію, де селилися ці люди, де були їхні села – Заушшям. Коли ми говоримо про трагічні події, то маємо перш за все на увазі той факт, що внаслідок татарських набігів XV- початку XVI століття ця територія обезлюдніла. Проте вже наприкінці першої треті XVI століття вона знову активно заселяється. Тут, обабіч річки Уж, яка колись звалася Ушою (звідси й назва), виникає понад 40 сіл, заселених нащадками дрібної шляхти - Вигів, Недашки, Скурати, Мелені, Бехи, Каленське, Білошиця, Чоповичі, Васьковичі, Ходаки, Дідковичі тощо. Ці села майже всуціль заселені Виговськими, Недашківськими, Скуратівськими, Меленівськими, Бехами, Каленськими, Білошицькими, Чопівськими, Васьківськими, Ходаківськими, Дідківськими тощо. Із часом, коли роди дуже розросталися, вони розгалужувалися на так звані придомки. Приміром, Меленівські поділені на Васяновичів, Стретовичів, Мойсієнків, Самойленків, Грищенків. Свої родоводи вони ведуть від місцевих бояр - васалів київського воєводи, а ще давніше - київського князя. Наприклад, за ревізією 1571 року в «Скуратах жили четверо бояр Скуратівських, які несли військову службу, в Ходаках - десятеро Ходаківських, у Меленях - п'ятеро Меленівських»*. Ідеться лише про голів сімей, бо членів їхніх родин не заведено було враховувати.

---

* Балушок В. Нашадки шляхтичів. Стр. 1

Усі грамоти на шляхетство вони отримали від великих князів Литовських ще до Люблінської унії в XIV, XV, XVI ст., тобто польські королі лише підтверджували в подальшому дворянські вольності цих родів. Як приклад, можемо привести витяг про підтвердження шляхетських вольностей з грамоти польського короля Яна III: *"Ян третий, с Божьей милостья король Польши, Великий Князь Литовский, Русский, Прусский, Мазовецкий, Жмудзкий, Киевский, Волынский, Подольский, Подлесский, Сиверский и Черниговский. Признаем этой грамотой, подтверждающей привилегии нашим всем вместе и каждому в отдельности, кого это касается, если кому больше ласк и щедрости нашей королевской должны засвидетельствовать по праву рождения, как таким, предки которых перед Речья Посполитой выслужились, между которыми не последнее место имеет благородного происхождения Игнат Чоп, для единой Отчизны; Наисветлейшим королям Их величествам: Александру и Зигмунту Первому, хранителям нашим, представил документ; и до этого времени преемники его (Игната Чопа) , благородного происхождения Чоповцы пребывающие на военной земской службе, выслуживаться не перестают, и не имея никаких наших наград за заслуги, просили нас через совет панов и чиновников наших, благородного происхождения: Самуил Чоповский, Тимофей и Андрей Чоповцы, именем всех своих братьев, при инстанции всего Житомирского и Овруцкого уезда, что бы Мы, взявши их под нашу защиту, сберегли их права, вольности, свободы, границы и земли, им от их величеств королей, хранителей наших, любезно предоставленных, и утвердили нашим уважением все их свободы, права и прочее по месту тамошнему. Тогда Мы, король, видя, что дело хорошее и справедливое, одобренное, не имея также предостережений, что бы на наших границах никто из людей, собранных на своих местах, не действовали самовольно, все те их документы, права, привилегии, выписки, особенно выданные нашей канцелярией Великого княжества Литовского, этой грамотой,*

подтверждающей нашей привилегией...".*

Необхідно також відмітити, що заушська шляхта частково дистанціювалась, як від селянсько-козацьких повстань проти корони, так і в часи національно-визвольної війни, коли частина родів Заушшя залишилася лояльною до Польщі. Зокрема історичні документи доводять той фат, що після Переяслава, в переговорах з Б. Хмельницьким брав участь Федор Виговський з Вигова, родич кийвського писаря. Відтак, Виговські потрапили по різні сторони війни: Федір, маючи за своїми плечима всю заушську шляхту, виступав прихильником Корони, а Іван Виговський був головним писарем у Богдана Хмельницького, пізніше став гетьманом. По ходу просування Богдана Хмельницького на захід заушська шляхта, яка походила з старих поселень-колоній, була лояльною до Польщі; дії ж козаків Богдана Хмельницького налаштували заушан вороже. Про це нагадують події 1658 р., коли *"проходящие через Полесіе, русскія и козацкія войська, нашли, спрятанные въ бортном дереве, документы Меленевскихъ и унесли ихъ съ собою"*. Меленівські скаржилися в гродський суд 12.12.1663 р.: козаки, спустошивши їх маєтки, пограбували в пущі "дерево", в урочищі під Злобичем, в якому вони схоронили свої привілеї та ін. У Хоми Ходаківського козаки теж знайшли сховані документи, і Хома теж подав заяву про їх знищення Після Андрусівського перемир'я та "Вічного миру", Заушшя залишилося в складі Польщі. Зрозуміло, що для шляхтичів документи мали надзвичайно важливе значення, і тому знищення їх козаками аж ніяк не сприяло миру між двома сторонами.

За підрахунками історика Антонія-Йосипа Ролле (1830-1894) дев'яносто відсотків шляхти, що воювала проти козаків під Жовтими Водами й під Пилявцями, були русинами - українцями. Він проаналізував актовий матеріал і наводить конкретні прізвища цих українських шляхтичів, зокрема з Овруччини: Олександр та Семен Закусили, Олександр Бех, Олександр Серебриський,[†] Ян

---

¹ Кононученко. Ю. Історія Чопович на Ірші. Стр. 19

¹ Балушок В. Нашадки шляхтичів. Стр. 2

Кевлич із розгалуженого роду Дідківських і багато інших. Доля їх виявилася різною: дехто далі боровся проти повсталих, хтось загинув, а деякі пристали до козаків. Більшість козацької старшини походила з дрібної шляхти й мала свої герби.

Разом з тим необхідно зауважити, що і з поляками відносини склалися не завжди мирно. Бідне, але гонорове Заушшя постійно воювало з овруцькими старостами. Ті, маючи під боком стільки, переважно незаможної шляхти, намагалися пожитися за її рахунок. Та заушани відстоювали своє шляхетство. І на судових процесах, і виганяючи старостинських урядників силою зброї. Удавалися й безпосередньо до короля. Так, 1598 року аудієнцію в Сигізмунда III Вази отримав один із Бехів. Був "у скромній хлопській сермязі, в ходаках, але із шаблею при боці, з вусами по-шляхетськи бундючними". *

Взагалі, збереження документів, які засвідчували шляхетський стан було одною з головних турбот – від їх наявності залежало надто багато. Після переходу Житомирщини наприкінці 18 століття під владу Російської імперії здавалося, що становище шляхетських родів змінилося мало, проте перед ними скоро постало завдання довести своє дворянське походження уже в новій державі. Частина їх була бідна і неписьменна, тому нічого довести вони вже і не змогли. Частина, як, наприклад, ті ж Ходаківські змогли довести своє дворянське походження і були внесені в Родовідну книгу Волинської губернії, в шосту її частину, куди вносились «древні шляхетні дворянські роди».

---

* Булах Галина До генеалогії роду Шпаковичів (Шпаківських) стр.

Рис. Типова сім'я Заушських шляхтичів.
Фото кінця ХІХ ст..

Навіть в радянський час представники цих родів пам'ятали як про своє походження, так і про можливість втратити шляхетське звання. Наприклад, деякі старожили, розповідають, що представник колишнього шляхетського роду, пам'ятаючи, що при одруженні з селянкою його предки втрачали своє звання і свої права, не поспішав одружуватись на простій селянці, хоч на той момент, а мова йде про 20-30-ті роки ХХ століття, це не мало вже ніякого значення. А от шлюби з дівчатами з сусідніх «дворянських» сіл були достатньо розповсюджені. Це добре видно із архівної «Справи про дворянство роду Чоповських». Документи там ідуть по чоловічій лінії, але якщо інколи згадуються і жінки, то часто вони означені як «...уроджена Меленівська...».

РІД ХОДАКІВСЬКИХ

Засновником роду Ходаківських є Василь Мальківич, якому за військові, господарські і земські заслуги в 1570 році польський король Сігизмунд Август не тільки підтвердив його шляхетські права, але і дарував у володіння землю

Ходаковську. У 1576 році — Король Стефан Баторій, Король Сигізмунд III — підтвердив ці права. З цього часу його нащадки присвоїли собі назву Ходаківський, називаючись втім довгий час — Малькевич-Ходаківський. Власне кажучи, практично всі заушські дворяни, оселяючись на нових землях, або повністю змінювали своє прізвище, або брали подвійне, яке включало в себе як старе прізвище, так і нове, утворене від назви дарованої землі. Так і виникає прізвище Малькевичі-Ходаківські, яке згодом трансформувалось в Ходаківські.

Василь Малькевич-Ходаківський мав чотирьох синів, один з яких – Василь I - був бездітний, а троє інших синів поклали початок трьом родам Ходаківських – Мируковичі-Ходаківські від Павла-Мирука, Малькевичі від Василя II і Демидовичі-Ходаківські від Демида. Роди Ходаківські проживали і володіли землею Ходаківською і селом Ходаки, яке, власне, було неформальною столицею Заушшя. Проте, зрозуміло, що зі збільшенням чисельності роду землі на всіх не вистачало, і тоді окремі представники Ходаківських купували землю в сусідніх дворянських селах. Так Ходаківські опинилися в Чоповичах. Відповідно до архівного документу Ходаківські купили у Чоповських частину землі в Чоповичах, угода про продаж якої була підтверджена Третейським рішенням 1781 року, випис з якого є на листу з No22 "Дело о дворянстве рода Чоповских" РДІА. Таким чином зрозуміло, що частина роду Ходаківських проживає в Чоповичах, як мінімум, 237 років. Не можемо обійти стороною також той факт, що рід Ходаківських був надзвичайно шанованим серед інших шляхетських родів Заушшя – фактично на кожному документі, який потребував засвідчення, а це перед усім були прохання про підтвердження дворянства того чи іншого роду, яке внаслідок втрати документів, могло втратити і шляхетський статус, стоїть підпис когось із Ходаківських. Неодноразово і самі Ходаківські судилися зі своїми сусідами. Так нам відомо про кілька судових позовів до роду пов'язаних із покражею меду із чужих бортей. Зокрема, до нас дійшов вирок копного суду про покражу меду від 1629 року. Як уже зазначалося вище, Ходаківські використовували два герби - «Доленга» і «Сас». Більшість роду мала за свій герб «Доленга», проте відомо, що частина роду використовувала герб «Сас».

Герб «Доленга» (польськ. Dołęga)

Історія та опис герба.

Герб «Доленга», це старовинний польський герб, яким користувалося достатньо багато шляхетських родів. Його виникнення датують XII ст. Існує легенда, згідно якої лицар «Доленга», який належав до гербу "Побуг", під час війни з Прусією зненацька атакував невеликий загін прусаків, серед яких перебував командувач ворожого Війська. Це призвело до поразки ворога. Король Болеслав Кривоустий за цей вчинок звелів дати Долензі особний герб, що був відміною герба «Побуг». Проте існує легенда щодо більш древнього походження герба, яка веде до часів Римської імперії.

Герб «Доленга» має в лазуровому полі срібну підкову шипами додолу з золотим кавалерським хрестом над підковою та срібною стрілою в підкові вістря додолу у середині. У клейноді було крило грифа, звернуте праворуч и пробите стрілою. Намет синій, підбитий сріблом.

Після Городельської унії 1413 року ряд гербів, в тому числі й «Доленга», були також закріплені за представниками литовсько-руської (української) шляхти, та відбулось зрівняння прав шляхти католицького віровизнання

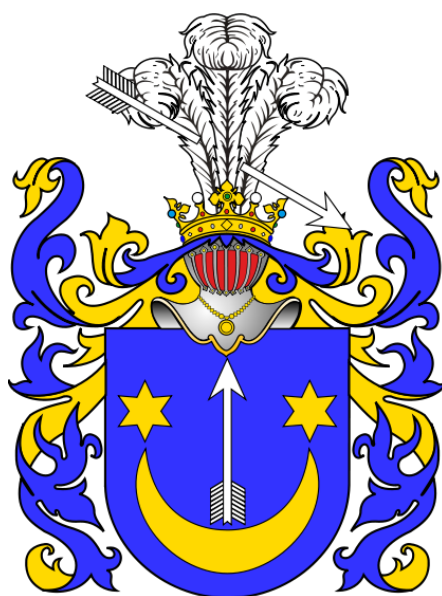

Рис. 2. Герб «Доленга»

Королівства Польського та шляхти Великого князівства Литовського, Руського та Жемантійського. Першим в Литовсько-Руській державі його взяв від невідомого шляхтича місцевий боярин Монствильд. Цікавим є той факт, що герб «Доленга» використовував Самійло Кішка. Також за свій мав цей герб ще один відомий козацький ватажок – гетьман Петро Сагайдачний.

Герб «Сас» (польськ. Sas)

Рис. 3. Герб «Сас»

Історія та опис герба.

Герб, очевидно, має угорське походження. Найімовірніше, пов'язаний з лужанами, яких угорські королі у 13 ст. розселили на теренах Марамарошу (Мармарощина, Марамуреш) з метою захисту від татарів. З 1359 року їхні потомки, представники роду Драго-Сасів, з'явилися на землях Червоної Русі, та мали осади, засновані переважно на волоському праві. Слід волоського походження герба зберігся в гербовій легенді (гербовник Каспара Несецького), яка виводить Сасів від волоського графа Ванчалуха (Ваньча Волошина), що у 15 ст. отримав від польського короля обширні землеволодіння в околицях Турки.

Походження назви герба не до кінця з'ясоване. Згідно з однією з теорій, ім'я Драго-Сасів походить від імені воєводи Саса, сина Драга (Драгоша), намісника короля Угорщини у Молдавії. Семигород, угорська територія, прикордонна з Молдовою, у ті часи була густо заселена «сасами» — саксонськими колоністами. Можливо, слово «Сас», яке спочатку було придомком, а згодом стало назвою цілого роду, є відлунням родинних зв'язків волохів з лужицькими поселенцями. Інша теорія спирається на угорське походження слова «сас» (угорськ. szasz), що в перекладі означає «орел». Своєю чергою, drago означає дорогий, любий, безцінний. Угорське походження назви пов'язують з історією міграцій волохів. В Угорщині таким самим гербом від 15 століття користується родина Dragffy, що мало би підтверджувати угорське походження герба. В блакитному полі — золотий півмісяць, обернений ріжками вгору, над ним, між двома золотими зірками — срібна стріла, скерована гострим кінцем угору. У нашоломнику — 7 павиних пер, простромлених срібною стрілою ліворуч.

Якщо говорити про символіку герба, то відмічаємо, що півмісяць — походить від сарацинів, від яких його перейняли хрестоносці (вживали як символ надії, слави). Є також символом віри, вірності, успіху, сімейного щастя. У магічних обрядах символізує таємницю або срібло. Зірка — зазвичай свідчить про прагнення до мети (згідно із девізом *Per aspera ad astra*). Є атрибутом волі, натхнення, амбітної мети. Шестикінечна зірка означає високі вчинки, надійного провідника. Герб Яна Сас Даниловича (1605). Гербовий картуш з Олеського замку. Стріла — звичай її вживання також, можливо, походить з часів хрестових походів. Може означати когось, хто без вагання взяв участь у битві без огляду на те, якою буде її фінал, а також вміння бути напоготові, швидкість. Блакитний колір — символізує вірність, постійність, чуйність, патріотизм, побожність, довіру. Якщо згадувати про видатних носіїв герба, то в першу чергу відмічаємо Юрія Кульчицького – героя оборони Відня від турок, засновника першої в Європі кав'ярні.

РІД ШПАКОВИЧІВ (ШПАКІВСЬКИХ)

Ще одним старовинним шляхетським родом, якому доводилося на протязі віків доводити свої право на дворянські привілеї, який пройшов шлях від багатства і прихильності монархів до повного зубожіння і втрати дворянського звання, представники якого проживають в Чоповичах, є рід Шпаковичів. Більше того, за деякими відомостями Шпаковичі були родичами чеських королів.

Перші згадки про цей рід датуються серединою п'ятнадцятого століття. Саме тоді «великий князь литовський (з 1440) і король Польщі (з 1447), пан і спадкоємець Русі (Руського королівства)» Казимир IV Ягелончик дав привілей землянину Віленського воєводства Великого князівства Литовського Михайлу Шпаковичу.*

Рис. 4. Король Казимир IV Ягелончик

Це по суті перша згадка про рід Шпаковичів, тож будемо вважати Михайла Шпаковича засновником всього роду, хоча нам і відомо, за деякими даними, що рід Шпаковичів значно древніший і сягає своїм корінням чотирнадцятого століття.

---

* Булах Галина До генеалогії роду Шпаковичів (Шпаківських) стр. 1

Наступна згадка про Шпаковичів датується 1506 роком, сама 30 квітня цього року у Вільно король Польщі і Великий князь Литовський Олександр надав підтвержуючий привілей «по руськи писаний» Михайлу Шпаковичу у присутності маршала двору Михайла Львовича Глинського і його брата Василя Львовича Глинського.* На певний, достатньо довгий час, ми в офіційних польських документах не зустрічаємо прізвища Шпаковичів, що може свідчити лише, про той факт, що роду вдалося зберігати документи про свої привілеї і землі в безпеці, а на нові представники роду не претендували. Проте, вже в 1638 році у Варшаві король Польщі Владислав IV надає шляхтичу Андрію Шпаковичу особисто його рукою писаний» підтвержуючий конформаційний привілей на всілякі вольності і переваги шляхетські і на землю Щуровицьку. (На жаль нам не вдалося з'ясувати, де саме знаходилась ця щуровицька земля, але очевидно, вона була розташована на території сучасної Білорусі). Вартий уваги і той факт, що надання землі відбулося в період, так званого, «золотого спокою», що свідчить про прихильність короля до роду і впевненість в його лояльності до короля Владислава.

Рис. 5. Король Владислав IV

За деякими даними вірність польській короні рід зберігав і в подальшому, за що часом мусив розплачуватись репресіями зі сторони козацтва. Одне з таких лих

* Булах Галина До генеалогії роду Шпаковичів (Шпаківських) стр.3

сталося з представниками роду і їх маєтностями в 1699 році, коли польський сейм надумав ліквідувати козацтво. Почалися козацькі бунти. Козаки трошили і палили панські маєтки, не залишаючи каменя на камені. Шляхтич Федір Шпакович зі своїм сином шляхтичем Іваном через розграбування козаками їх родового маєтку вимушені були переселитися у чужі землі «на пасесію» у село Скочище Київського воєводства, в маєтки Ксаверія Нитославського.

Рід був розорений. Шляхтичі Шпаковичі через повне розорення перетворилися на неосідлих шляхтичів-чиншевиків, оскільки власної землі у них не стало.

Після приєднання Правобережної України до Росії, згідно з Указом 1785 р. для затвердження у російській дворянській гідності польська шляхта повинна була довести своє шляхетське походження. Рід шляхтичів Шпаковичів надав свої документи на розгляд до Київського Дворянського Депутатського зібрання, яке у 1801 р. своїм рішенням внесло рід Шпаковичів до I частини Родовідної книги Київської губернії, а у 1832 р. – до VI частини. Однак, Урядовий Сенат після ревізії справи не затвердив рід у дворянстві, але й остаточно не відмовив. Процес доведення прав роду Шпаковичів на дворянську гідність та розгляд справи у Сенаті тягнувся десятки років. Проте збіднілий рід, що налічував на той час близько 150 чоловік, так і не зміг довести своєї приналежності до дворянського стану і був зарахований спочатку до міщан, а потім і до селян. Переважна кількість старовинної української шляхти оселялася родовими гніздами. Так за відомостями ревізських казок вдалося визначити ореал розселення роду Шпаковичів – це села Чоповичі, Скуратів Родомисельського повіту, Липки, Криве, Копилово, Сквирського повіту Київської губернії. Родичалися Шпаковичі переважно з представниками таких же в минулому шляхетських родів, з яких лише деякі довели свої права на дворянство – з Баранівськими, Чопівськими, Лисовськими, Ходаківськими, Скуратівськими, Величанськими, Ханчевськими.

Рід Шпаковичів є носієм герба під назвою «Одинець». Герб на той час був абсолютно не популярним в Польщі, так як вважалося, що це герб Червонної Русі,

якої на той момент уже не існувало, але Шпаковичі радо взяли його собі, як герб своїх родичів Бржозовецьких.

«Одинець» - це польський дворянський герб, який, за легендою, був дарований рицарю, такої величезної фізичної сили, що міг сам виходити на бій з цілим загonom воїнів.

Рис. 6. Герб «Одинець»

В голубому полі срібна стріла, що летить догори. Нижній кінець у неї заламаний праворуч, а в середині вона перехрещена ефесом від шпаги. На шоломі виставлено п'ять страусових пір'їн.

В даній роботі ми змогли частково дослідити історію лише двох шляхетських родів, нащадки яких проживають в Чоповичах. Необхідно констатувати, що з часом вмирають традиції, притаманні шляхетським сім'ям, та і самі носії дворянських прізвищ забувають про славне минуле своїх предків. Саме тому робота по над дослідженням даної теми нам видається надзвичайно актуальною.

Література:

-
1. Балущок В. Нашадки шляхтичів.
  2. Булах Галина До генеалогії роду Шпаковичів (Шпаківських) гербу Одинець.
  3. Долгополова Л. Заушська шляхта з Ходаків в XVI – XIX ст..

4. Кононученко. Ю. Історія Чопович на Ірші.
  5. Тимошенко В. В лещатах двоглавого орла.
  6. Яковенко Н. Бояри-шляхта із Заушшя.
-

О.В. Шкуратовський

**Заушська шляхта на теренах Васильківського повіту в кінці XVIII -
першій пол. XIX ст. (на прикладі родини Шкуратовських (Скуратовських)
герба Беліна з відміною)**

Статтю присвячено історію роду Скуратовських, міграції гілки цього роду Шкуратовських (Скуратовських) на терени Васильківського повіту в кінці XVIII - пер. пол. XIX ст, що з гербом Беліна (з відміною) були легітимовані КДДЗ в 1808 р.

Проаналізовано збирання Шкуратовськими (Скуратовськими) доказів свого благородного походження (кінець XVIII -початок XIX ст.).

Ключові слова : рід, родовід, околична шляхта, повіт, Заушшя, дворянство, переселення.

Давня Овруччина (Заушська волость Овруцького повіту) була одним із осередків шляхти-рицарів Правобережжя (так званої околичної чи заушської шляхти). Вона включала такі райони сучасної Житомирської області, як Овруцький, Коростенський, Народицький, Малинський, Лугинський, Олевський. Тут обабіч річки Уж, яка колись звалася Ушою (звідси й назва), розташовано понад 40 сіл, заселених нащадками дрібної шляхти - Вигів, Гошів, Недашки, Скурати, Мелені, Бехи, Каленське, Білошиця, Чоповичі, Васьковичі, Ходаки, Дідковичі тощо.

Більшу частину місцевої шляхти становили великі розгалужені роди.

Ці села майже всуціль були заселені Виговськими, Баранівськими, Недашківськими, Скуратовськими, Меленівськими, Бехами, Каленськими, Білошицькими, Чопівськими, Васьківськими, Ходаківськими, Дідківськими тощо. Із часом, коли роди дуже розросталися, вони розгалужувалися на так звані придомки.

Внаслідок другого (1793 р.) та третього (1795 р.) поділів Речі Посполитої

території Волинського, Київського, Брацлавського та більшої частини Подільського воєводств були приєднані до Російської імперії. В останні роки XVIII ст. тривало адміністративне упорядкування цих територій. У 1797 р. на цих територіях завершився адміністративно-територіальний поділ на повіти та губернії.

В цей період починається масштабний процес адаптації шляхти до соціальної структури Російської імперії. В 1797 р. з 30 - 40 родів околичної заушської шляхти три опинилися в межах новоствореного Радомишльського повіту [22,с.91;28,с.25]. Йдеться про Меленевських, Чоповських та Скуратовських. Саме останнім і присвячена дана стаття.

Окремих публікацій, присвячених Скуратовським, в яких би аналізувалась генеалогія цього роду, досі нема. Натомість існує кілька статей, з яких найбільш дослідженими є роди Меленевських та Чоповських [13;14;19].

Фрагментарна інформація про походження Скуратовських (Шкуратовських) міститься розпорошено в працях В. Антоновича, А. Ролле, Л. Похилевича, П. Клепатського, І. Фундукля, а також сучасних істориків В. Тимошенка[26], Є. Чернецького [17;28;29], В. Балущка[11], Г. Литвина[18] Н. Яковенко[30] та інших.

Першим історіографом заушської шляхти став видатний український історик, головний редактор Комісії для розбору давніх актів В. Антонович.

Саме він у своїй фундаментальній праці "Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России" (1867 р.) про околичну шляхту, містяться джерела XVI - XVIII ст, що стосуються, переважно, теренів майбутнього Овруцького повіту Волинської губернії. Однак, це видання має цінність і для дослідження шляхти Радомишльського повіту Київської губернії, оскільки згадані джерела стосуються й родового гнізда Скуратовських - села Скурати, яке в досліджуваний період входило до Радомишльського повіту. Крім цього, чимало нащадків інших заушських родів Овруцького повіту також фіксуються серед різних прошарків дрібних землевласників та дрібної шляхти Васильківського повіту.

Окремі сторінки історії околичної шляхти розкрив відомий краєзнавець А. Ролле (*Antoni J. (A. Rolle) Dzieje szlachty okolicznej w Owruckim powiecie // Biblioteka Warszawska, 1881. – Т. 2. – С. 19–39, 183, 352–367.*

Фундаментальне видання "Статистическое описание Киевской губернии", що побачило світ у 1852 р. завдяки підтримці київського цивільного губернатора І. Фундуклея (1804-1880), "*Статистическое описание Киевской губернии, изданное Тайным Советником, Сенатором Иваном Фундуклеем в 2 частях. – Ч.1. - СПб., в типографии Министерства внутренних дел, 1852*" [24] не має аналогів як для Васильківського, так і для інших повітів Київської губернії. В ньому, серед інших важливих статистичних даних, є дані щодо соціальної структури та кількісного складу населення як загалом Київської губернії, так, зокрема і Васильківського повіту. Хоча це видання й містить дані станом на середину ХІХ ст. на підставі проведеної у 1851 р. ревізії, але поряд з цим оперує даними кінця ХVІІІ - поч.ХІХ ст.

Праця Л. Похилевича (1816-1893) "Сказания о населенных местностях Киевской губернии..."[22] , що побачила світ у 1864 р, незважаючи на ряд недоліків, містить статистичні дані про кількість населення, його поділ на віросповідання. Також цінним в цій праці є те, що серед усіх жителів, зокрема й населених пунктів Васильківського повіту, виділено шляхту, також наводяться дані про історію землеволодіння та його стану на середину ХІХ ст. По всіх населених пунктах

У своїй монографії "Шляхта Радомишльського повіту Київської губернії (кінець ХVІІІ - перша третина ХІХ ст.) історик Євген Чернецький розглядає формування шляхти Радомишльського повіту у вказаний період, аналізує родовий склад, соціальну структуру чисельність, територальне розміщення, прослідковує шляхи міграції на прикладі конкретних родів, зокрема й роду Скуратовських[29].

В публікаціях Віктора Мойсієнка, Олександра Васяновича та ін. проаналізовано історію і генеалогію околичних родів Меленевських та Чоповських в межах ХVІ - ХІХ ст, подано структуру цих родів, час і причини формування придомків, їхнє значення [13;14;19] Що стосується Васильківського

повіту, основна література довідкового та статистичного характеру обмежується в рамках досліджуваного періоду лише двома виданнями середини ХІХ ст. Йдеться про "Статистическое описание Киевской губернии", видане Іваном Фундуклеєм, та "Сказания о населенных местностях Киевской губернии", укладене Лаврентієм Похилевичем.

Також варто згадати публікації історика Є. Чернецького та В. Балущка, що стосуються походження та кількісного складу шляхти Васильківського повіту, зокрема й міграції на його терени заушських шляхетних родів[11;28:65].

Як уже зазначалося в кінці ХVІІІ ст. три роди заушської шляхти опинилися в межах Радомишльського повіту. Це були роди, що налічували близько тисячі осіб кожен. Наявність селян у їхній власності була швидше винятком, ніж правилом. Серед Скуратовських лише один володів трьома кріпаками чоловічої статі (до десятка селян загалом)[29:185].

В 1834 р. в Меленях, Чоповичах та Скуратах шляхти було записано разом 3399 осіб[20:208]. З них в Скуратах мешкало тоді 572 особи із шляхетським статусом[5].

Л. Похилевич, ймовірно переказуючи місцеві перекази, називає Максима Скурата як засновника роду Скуратовських. Йому за військові подвиги польський король Стефан Баторій подарував землю. Підтвердженням тому є привілей від 1571 року. *"Скуратов получил название от первоначального основателя Максима Скураты, которому за военные подвиги король Баторий подарил землю эту, как о сем удостоверяет находящаяся и ныне у жителей подлинная привилегия в 1571 году данная. Жители села считают себя потомками помянутого Максима Скураты и называются все по фамилии Скуратовскими"*[20:144]. Того ж року серед власників с. Скурати вказано четверо бояр - васалів київського воєводи, а ще раніше київського князя. Ймовірно, вказано лише глав сімей[15:194].

В "Руській (Волинській) Метриці" за 15 листопада 1581 р. є запис про «Подтверждение Тишкови Скуратови на землю Михиєвчину, на Заушью в повете Киевском лежащую (Potwierdzenie Tyszkowi Skuratowi na ziemię Michigewsczyzne na Zauszu w powiecie kijowskim) *

*Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель. 1569-1673. К.: «Державний комітет архівів України», 2002.-стор.302

В кінці XVII ст. декілька представників роду були членами Луцького православного братства, заснованого в 1617 р.*. В 1681 р. Рід Марка Скуратовського був внесений в Помянник братства** . У 1687 р. членом братства був Степан Скуратовський. Петро Скуратовський неодноразово вибирався в старшини братства[10:32].

Мацей Стефан Скуратовський у 1699 і 1710 рр. обіймав посаду київського городничого***[18:223].

Скуратовські – типова околична шляхта. У XVIII ст. рід Скуратовських складався з кількох придомків - ліній - Андрушенків, Грисюченків, Грищенків, Лемещенків, Михайленків, Науменків, Сущенків, Тимошенків, Томченків, Юрченків, Яненків, Воронців* [6;5]. Щодо Скуратовських придомку Воронець - одна родина зафіксована у м. Радомишль в ревізії 1834 р., згадується одна родина, а саме Семен син Федора, адвокат Радомишльського повітового суду, що був нагороджений медаллю на пам"ять війни 1812 р.[4] .

Скуратовські мало чим відрізнялися від селян. Вони, як уже вказувалося, займалися землеробством, дуже рідко використовуючи найману працю. За даними І. Фундукля, на початку 50-х років XIX ст. у селі Скурати серед Скуратівських налічувалося 70 родин дворян. Ці люди жили зовсім не як дворяни і не відрізнялися від селян ні одягом, ні освітою.[27:486].

Чисельне збільшення членів родів околичної шляхти в кінці XVIII ст. призводило до поділу маєтків до найдрібніших частин, в результаті чого призвело до практики укладання шлюбів між представниками великих гілок роду (придомків) для концентрації землі в межах роду, а також розселення нащадків цих родів до інших сел, а також повітів.

* Сажок О.В. ЛУЦЬКЕ БРАТСТВО [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2009. - 790 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Lutske_bratstvo).

** ("Памятники, изданные временной комиссией для разбора древних актов" – видання документальних матеріалів з історії України 15–18 ст., у підготовці якого брали участь М.Максимович, М.Іванишев,

К.Свідзинський та ін. У 4-х томах (Київ, 1845–59) опубліковано документи, зібрані Київською археографічною комісією.

*** (Памятники, издаваемые временной комиссией для разбора древних актов Т.1, ч.1, сс. 195, 198, 200. Каталог и памятник луцкого братства)

Васильківський повіт виник у 1797 р. Він знаходився в центральній частині Київської губернії. На північно-східному боці він межував з Київським та Богуславським повітами, на південно-східному - з Канівськими на південно-західному - з Таращанським і Сквирським повітами. До його складу увійшло декілька історичних округ. На півночі, по р. Унаві розташовувалося Фастівське біскупство – великий маєток, що складався з містечка Фастова та навколишніх сіл, які з XVI ст. належали київським римо-католицьким єпископам. Поруч знаходилася Мотовилівщина – спочатку ленне володіння в складі Білоцерківського староства, потім приватний маєток Аксаків та їх спадкоємців (у XIX ст. Руліковських). Ще північніше, по р. Стугні – місто Васильків з округою, що майже до кінця XVIII ст. належало Києво-Печерській Лаврі [28:65].

Як зазначає Є. Чернецький, для значної частини дрібної шляхти переселення на Київщину, зокрема й до Васильківського повіту, стало останнім епізодом тривалої міграції, розпочатої 50-200 років перед тим виходом з родового гнізда. Його головною ознакою є зростаюча територіальна мобільність [28:14].

Описуючи чисельну дрібну шляхту, що переселялася до Васильківського повіту, Едвард-Леопольд Руліковський зазначає : *"...хочемо тут сказати про цих молодших наших братів, бідних, роботящих і долею обділених, за так звану чиншову шляхту. Зрештою, не слід змішувати з нею і вважати за одне загонову, земянську шляхту, яка ще сьогодні під цією назвою залюднює села на Поліссі і успадковує угіддя; чиншова шляхта в тому від неї (земянської - О.Ш.) відрізняється, що не має у власності землі, а тільки поселена в скарбових або приватних володіннях, платить чини з хати і шматка оброблюваної землі, тому називається чиншовою шляхтою. Ця шляхта є сьогодні найчисельніша у повіті й найбільш вгніздилася на Білоцерківщині і фастівських володіннях..."* [21:116].

За підрахунками Є. Чернецького, найбільш заселеною шляхтою була південна частина Васильківського повіту [28:66]. Це такі села, як Потіївка (84

роди), Озерна (63 роди), та Чупира(31 рід). В цілому в південній частині повіту на поч. ХІХ ст. мешкало близько 250 православних шляхетних родів. Також значними шляхетними локаціями були населені пункти в північно-західній частині Васильківського повіту. Тут мешкало близько 100 родів православної шляхти. Найбільше православних шляхетних родів концентрувалося в Півнях (32 роди), Трилісах (11 родів) та Фастові (10 родів) [28:67].

У заселенні теренів Васильківського повіту взяли участь також і представники заушської шляхти: наприклад, Барановські зафіксувалися в Півнях, Дулицькому та Потіївці, Болсуновські - в Блощинцях, та Чупирі, Виговські - в Яблунівці, Озерній, Чупирі та Лопатинщині, Дідковські - в Півнях, Шамраївці та Дулицькому, Закусили - в Чупирі, Каленські - в Білій Церкві, Кобилинські - в Півнях, Пилипчі та Паляниченцях, Мошковські - в Потіївці, Недашковські - в Півнях, Ходаковські та Чоповські - в Чупирі [28:68;11], Шкуратовські були зафіксовані в Велика Снітинка[8;] та селі Скригалівка[7] .

Міграція досліджуваної гілки роду Скуратовських з родового гнізда с. Скурати Радомишльського повіту до Васильківського повіту відбувалась протягом ХVІІІ ст. У 1771 році Скуратовські були зафіксовані у селах Мостище і Новосілки Васильківського повіту*, а на початку ХІХ ст. вже мешкали у с. Велика Снітинка[2].

Досліджуючи родовід гілки роду Скуратовських (Шкуратовських), слід брати до уваги певні особливості при встановленні етимології їхнього прізвища. Немає жодного сумніву в тому, що воно походить від назви села Скурати (Шкурати), що в Малинському районі Житомирської області. Хоча Скурати - сучасна назва села, проте в джерелах існують дві форми у його назві[10:3;22:486-488]. Це призвело до різної вимови прізвища досліджуваного роду.

По Васильківському повіту Скуратовські були легітимовані Київським Дворянським Депутатським Зібранням (КДДЗ) з прізвищем Шкуратовські (з таким же прізвищем вони були записані і в метричних книгах). 11 березня 1808 року КДДЗ визнало у російському дворянстві шляхтичів Шкуратовських з гербом Беліна : Василя з синами Михайлом і Стефаном, племінником Федором та сином

Федора Василем. Вони були внесені до 1-ї частини родословної книги дворян Київської губернії[2].

У Київське Дворянське Депутатське Зібрання Шкуратовські подали наступні докази:

1. Метричний запис, виданий 9 листопада 1802 року, про хрещення у церкві с. Новосілок 8 лютого 1771 року Федора сина Андрія Шкуратовського і дружини його Юліани;
2. Метричний запис, виданий 9 листопада 1802 року, з метричних книг церкви с. Мостище, про поховання 12 грудня 1772 року дворянина Андрія Шкуратовського;
3. Духовний заповіт, укладений в с. Мостище 3 вересня 1782 року дворянином Фомою Шкуратовським з розподілом свого маєтку частини села Шкурат між його синами Федором, Лаврентієм і Василем Шкуратовськими;
4. Свідоцтво, видане дворянину Федору Андрієвому сину і Фомину внуку герба Беліна Шкуратовському 16 жовтня 1802 року 12 -ма благородними *3 другої пол. XVI ст. до 1830 р. ці села були у власності бишівського поміщика Франца Харлінського ,сьогодні це села у Макарівському районі, Київської області) особами Київської губернії, які свідчили про безсумнівне дворянське його і предків походження;
5. Герб Беліна з описом;
6. Сімейний список з поміткою, що Василь Фоми син має синів Михайла та Стефана та племінник його Федір Андріїв син має сина Василя.

У 1821 р. Шкуратовський Федір (пол. "Skuratowski Teodor"), ймовірно син Федора Стефанова, від імені п'ятьох представників родини клопотався про легітимацію. До 1827 року родина Шкуратовських була визнана в дворянстві[6].

Впродовж 1832 - 1864 рр. царським урядом велася послідовна робота з декласації дрібної шляхти та запису її до одного з податних станів.⁵

Це процеси позначилися також на статусі, а отже і долі гілки роду Шкуратовських. У 1838 р. рішенням Герольдії Сенату, що розглянула

легітимацію КДДЗ за 1808 р., гілка роду Шкуратовських з Васильківського повіту була декласована.

До Фастова Шкуратовські потрапили між 1855 та 1858 рр. ЦДІАК Ф. 127, Оп. 1014, Спр.255, Арк. 1253 зв.

Цікаво, що в записі метричної книги Воскресенської церкви за 1859 рік, родина зафіксована з прізвищем Скуратовські і їхній соціальний стан значився як дворяни[8].

На кінець ХІХ ст. родина Шкуратовських за соціальним станом значилася як селяни - власники[9].

Потрібно додати, що списки дворян усіх трьох губерній, видані на початку ХХ ст., не містять згадок про Шкуратовських. Це означає, що родині Шкуратовських з Васильківського повіту не вдалося вибороти свої станові права і вони були остаточно декласовані ще в середині ХІХ століття.

Джерела та література:

1. ДАКО, ф.1, оп. 295, спр.7570, арк. 93 зв.
2. ДАКО, ф.782, оп.1, спр.370, арк. 252-254.
3. ДАКО, Ф.782, оп.1, спр.370, арк.254
4. ДАКО, ф.280, оп.2, спр. 646, арк.48
5. ДАКО, ф.280, оп.2,спр.647, арк. 432-439
6. ЦДІАК України, ф.481, оп. 2, спр.2350, арк.16 зв.
7. ЦДІАК Ф. 127, Оп. 1014, Спр.255, Арк. 1253 зв.
8. ЦДІАК Ф. 127, Оп. 1015, Спр. 967, Арк. 1821 зв.
9. ЦДІАК Ф.127, Оп.1078, Спр.1769, арк.92 зв.
10. Антонович В. Содержание актов об околичной шляхте. Архив Юго-Западной России. Часть четвертая. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. Том 1. - К.: Типографія С.Федорова, 1867.
11. Балусок В.Г. З історії шляхти Фастівщини /прес-музей ФДКМ, 2018 р.
12. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). – К.,1996.Його ж : Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні 1793–1830 рр. – Львів.-Кальварія, 2007.
13. Васянович О., Довгополова Л., Мойсієнко В. Мелені і Меленівці Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем.- Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007.-Вип.16.-Стор.154-187;
14. Клепатский П.Г. Очерки по истории земли Киевской : Литовский период. – Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2007, -480 с;
15. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва : Нариси історії козацьких полків. - Вид.2-е, доп. - К.: Видавничий дім "Стилос", 2004. - 391 с.
16. Лисенко С., Чернецький Є. Правобережна шляхта (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.).– Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2007. – 448 с.

17. Літвін Г. З народу руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569 - 1648) / Пер. з польськ. Лесі Лисенко. - К.: Дух і Літера, 2016,-616 с.
18. Мойсієнко В., Довгополова Л., Васянович О. Мелені і меленівці.- Житомир: Полісся, 2007.-64 с.)
19. Похилевич Л. І. Краєзнавчі праці. - Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2007. - 340 с.
20. Руліківський Е.-Л. Опис повіту Васильківського з історичного, звичаєвого і статистичного погляду. - Біла Церква: Видавець Пшонківський О.В., 2016.-140 с.
21. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах в пределах губернии находящихся / Собрал Л. Похилевич. – Біла Церква: Видавець О.В. Пшонківський, 2005. – с.109;
22. Список шляхти Київської губернії кінця XVIII - першої чверті XIX ст.: Васильківський повіт / Укладач Є. Чернецький. - Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2016. - 290 с.
23. Статистическое описание Киевской губернии, изданное Тайным Советником, Сенатором Иваном Фундуклеем в 2 частях. – СПб в типографии Министерства внутренних дел, 1852 г. Часть 1, с.486-488).
24. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Почаев, 1888.
25. Тимошенко В. У лещатах двоглавого орла (Овруцька околична шляхта в XIX – на початку XX ст./Овруч.інфо 26.12.2012)
26. Фундуклей И. Статистическое описание Киевской губернии. – СПб., 1852. – С. 486.
27. Чернецький Є. Правобережна шляхта за російського панування (кін. XVIII - поч. XX ст.). Джерела, структура стану, роди. - Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2007. 29. 28.Чернецький Є.А. Шляхта Радомишльського повіту Київської губернії (кінець XVIII - перша третина XIX ст.) : генеалогічний та історико-демографічний аналіз - Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2016.-554 с.
29. Чоповський – Кононученко Ю.М. Історія Чопович на річці Ірша (з доповненнями на 26.11. 2016) – Електронний ресурс. – 112 с.
30. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна.– К. : Наук. думка, 1993. – 416 с.

Ю.М. Чоповський-Кононученко

**Про «річку Чопівку» і роботу Л.Долгополової «Історія фальшивого
Дворянства» (Уривок з праці «Історія Чопович на ріці Ірша», 2016р.)***

Київська пенсіонерка з меленівськими коренями Л. Долгополова в її роботі «Історія фальшивого дворянства», взяла да і переплутала архівну історію двох однойменних населених пунктів. Неіснуючого на цей час поселення Чоповичі на

---

*Стаття Ю.М. Чоповського-Кононученко подана в авторській редакції. Рекомендована до друку доктором філософських наук, професором, академіком УАПН та АНВОУ Баранівським В.Ф.

ріці Тетерів, біля Микгорода (тепер м. Радомишель Житомирської області), яке знаходилося на землях що у часи значно пізніші від часу заснування тамошніх поселень були загарбані від-ординської Московії київськими монахами спрямованими туди ординською царською державою. Та розташованого від Микгорода за 45 км на північ, існуючого на цей час однойменного поселення Чоповичі на ріці Ірша. Поселення Чоповичів на ріці Ірша яке споконвічно належало нікому іншому окрім Бога Великого Творця. А переплутавши різні архівні документи, вона в її «історичному дослідженні» пішла далі і прийшла до висновку що Чопівці на р. Ірша свою історія придумали і купили. Можливо так вийшло тому, що з часом в ній самій сучасне ординське московитсько-київське начало стало від ординського раба, перемогло старе стало від Бога Великого Творця Києво - Руське Християнське меленівське. І прийшла відповідно тому думка що Історію можна продати, прикупити, вкрати чи просто прихопити.

Царський кремль не сприймав Чопів рід за те, що той був до останнього вірний Речі Посполитій Християнській, що добре видно із архівних документів. Якби були такі зачепи про які пишеться в її «дослідженні», то було б те використано на повну. Після 1793-го року, при спробах окремих представників чопівців доводити право Чопового Роду на російське дворянство. Де одною із умов визнання права Роду на російське дворянство був доказ того, що Рід «...в подушномъ окладе не состоялъ...».

Чопів Рід був визнаний у дворянських правах Київськими дворянськими депутатськими зборами, але в них не був затверджений царським урядом. Про те написав Л.И.Похилевич в «Сказаниях о населенных местностях Киевской губернии. Киево-Печерская Лавра, 1864»: *...Дворяне Чоповские не утверждены еще в дворянстве герольдией Правительствующего Сената...*. Але Л. Долгополова на стор. 7-ій її «дослідження» виводить що те Чопівцям вдалося іще в 1840 році. При тому посилаючись на «дослідження» іншої «дослідниці» української історії Яковенко Н.М.

На стор. 3-ій «дослідження», його автор як аргумент проти історії Чопович на р. Ірша приводить той факт, що: «...в переліку боярських сіл не вказано с. Чоповичі».

Але Чоповичі на р. Ірша боярським поселенням ніколи не були, а були наслідною Киюво - Руською Християнською Шляхтою, мали свою Дану Богом Земля і навіть мали у свій час своїх власних підданих і бояр. То чому б їм бути в тому переліку.

В «Архиве Юго-Западной Россіи. Акты о происхождении шляхетскихъ родовъ въ Юго-Западной Россіи. Ч.4, Т.1, Кієвъ, 1867.», на стор. 403 знаходиться такий документ: *«Отвѣтъ дворянъ овруцкаго уѣзда на доказательства, привѣденныя, по тяжебному с ними дѣлу, овруцким старостою, Стецким (1760).*

Такъ какъ мы не владѣемъ землями, составляющими собственность овруцкаго староства, то не слѣдуетъ насъ обижать, причисляя къ боярскому сословію, насъ, потомственныхъ дворянъ, владѣящихъ землями, пожалованными намъ въ вѣчную собственность князьями удѣльными, литовскими и королями польскими...».

Далі в цьому документі називаються імена тих, хто доводили своє право не бути належними до «боярського сословія», де також немає Чоповських. Немає, бо не було необхідності те доводити.

Автором «дослідження» «Історія фальшивого дворянства» переплутані населені пункти які розташовані далеко один від одного але мають однакові чи схожі назви. При тому що частина використаних архівних документів трактується на догоду висновкам які там виводяться. А явні неузгодження між різними архівними документами народжують в «Історії фальшивого дворянства» і відповідні висновки – про «купівлю» дворянства одними, зміну родових прізвищ іншими і тому подібного.

Для прикладу, в документі «Руської (Волинської) метрики», уже приведеного раніше, знаходиться запис від 10.04.1579 року про дозвіл архімандриту Мелентію Хребтовичу збудувати замок:

92). 10.IV.1579. Вільно

Позволенье Мелентію Хребтовичу, архимандриту ... печерскому, збудовати замок на властным кгрунъте монастыра нашего Печерского, над рекою Тетеров у повъте Киевскомъ лежащее с.136-137

Н: Разрешение Хребтовичу, архимандриту Печерскому, построить замок на собственной земле монастырской печерской над рекой Тетеров, расположенной в Киевском уезде. с.136

С: Разрешение Мелентію Хребтовичу, архимандриту Печерскому, основать замок и город на собственном церковном печерском земельном участке, расположенном на Киевской земле между поселками Вышевичи, Чудыном за Белыми Росохами, Чоповичами, Воробйовичами, именем Раковым, двором Заринским и другими поселками и селами тетеревскими, тоест над рекою Тетеров на городище, под которым городищем река под названием Мыка в реку Тетерев устьем впадает. с.136

Перевод правильный и соответствует тексту поданного документа.

Переклад вищеприведеного документу із старопольської на російську мову зроблений професійною перекладацькою фірмою. До того ж текст старопольської мови на якій він писаний не є складним для перекладу. З цього документу видно, що мова там йде про поселення Чоповичі яке знаходилося на річці Тетерів. Яке межувало з розташованими там, ставшими в умовах багатовікового ординського терору московитськими монастирськими землями.

На стор. 4-ій «дослідження» «Історія фальшивого дворянства» його автор Л.Долгополова, посилаячись на цей же документ, де він означений нею під № 37 пише:

«Єдиним селом, яким володів Печерський монастир в Заушші, було село Чоповичі. В «Руській (Волинській) метриці» є запис від 10 квітня 1579 р. про те, що архимандриту Печерського монастиря Мелентію Хребтовичу дозволено в с.Чоповичі «збудувати замок на власном ґрунте монастиря Печерського».

Тобто архівний документ із Історії знищеного східною московитською Ордою Києво - Руського Християнського поселення Чоповичі на ріці Тетерів, причеплений контекстом роботи Л. Долгополової до Історії майже знищеного

східною-московитською Ордою, але іще живого Києво - Руського Християнського поселення Чоповичів на ріці Ірша. А зміст самого архівного документу повністю спотворено. Монастирську землю що знаходилася «над рекою Тетеров», як і дозвіл монахам будувати «над рекою Тетеров на городище, под которым городищем река под названіем Мыка в реку Тетерев устьем впадает», перенесено цим «дослідженням» на 45 км на північ, безпосередньо до «с. Чоповичі» на ріці Ірша.

Те ж саме можна сказати і про інші використані в «дослідженні» архівні документи.

На стор. 4-ій «дослідження» під № 41 – є посилання на документ «Тарифа подимної податі від 3.05.1631 р.», який знаходиться в «Архиве Юго-Западной России. Ч.7, Т.1. Акты о заселении Юго-Западной России. К. 1886». На стор. 391 цього документу згадувані там Чоповичі знаходяться в тому ж самому ряду тетерівських поселень, але вони також чомусь віднесені Л.Долгополовою до Чопович на ріці Ірша.

На стор.5 «дослідження» під №43 – є посилання на документ «1682 года, 10 мая. Привилегия короля Яна III, данная Иосифу Шумлянскому на именеі Киево-Печерского монастыря: Радомысль, Городокъ, Крымская Рудня, Белки, Оранная, Чеповичи, Зимовище и др.»

Цей документ також із «Архива Юго-Западной России. Ч.1, Т.10. Акты относящиеся къ истории Галицко-русской православной церкви (1423-1714 г.г.), К. 1904». Там на стор.357 мова йде про поселення Чоповичі на р.Тетерів «въ уезде Полескомъ», зазначених в тому ж ряду тетерівських поселень. Але і цей документ знову таки віднесений Л.Долгополовою до Чопович на ріці Ірша.

На стор.5 «дослідження» під №44 – є посилання на документ із «Архива Юго-Западной России, Ч.1, Т.10. Акты относящиеся къ истории Галицко-русской православной церкви (1423-1714 г.г.), К. 1904». На стор. 359 якого згадуються те ж саме що і в документі під № 43 поселення Чоповичі, яке знаходиться в тому ж самому ряду тетерівських поселень і вказане як підпорядковане до «Волости Радомыслской». Але для автора «Історії фальшивого дворянства» такий факт не

має значення. При тому що Чоповичі на р.Ірша в ті часи про які йде мова в тому документі були підпорядковані до м. Овруча. В Грамоті Польського короля Яна Третього Собеського від 18.03.1683 року говориться: *«...Самуил Чоповский, Тимофей и Андрей Чоповцы, именем всех своих братьев, при инстанции всего Житомирского и Овруцкого уезда, что бы Мы, взявши их под нашу защиту, сберегли их права, вольности, свободы, границы и земли, им от Их величеств королей, хранителей наших, лязбно предоставленных...»*.

І взагалі в тогочасних архівних документах Чопович на ріці Ірша, «город Радомисль» ніде не згадуються. Але Л.Долгополова лаштує і цей документ під її № 44 до історії Чопович на р. Ірша. До г. Радомисля (древнього Микгорода, а тепер м. Радомишля Житомирської області України), зробивши його новим адміністративним центром замість древнього города Вручія (тепер м. Овруча), ординська-московитська (петербуржська) царська влада перепідпорядкувала Чоповичі на р. Ірша відразу після 1793 року. І аж ніяк не випадково.

На стор. 4-ій того ж «дослідження», під №38 є посилання на документ від 4.10.1617 року в якому іде мова про землі якогось села Чоповичі які межували із землями якогось села Головки. Цей документ Л. Долгополовою також причеплений до історії Києво - Руського Християнського поселення Чопович на р. Ірша. При тому що мова іде там про інші Головки, які як і Головки на р. Ірша також належали Єльцям, тільки знаходились вони поблизу тогочасного Микгороду (в пізні царські часи перейменованого в г. Радомисль), і межували з тамошніми Чоповичами на річці Тетерів. Про те свідчить документ оригінал якого зберігаються в ЦДІАУК, Ф.220, оп.1, справа 94 що позначена архівом як: «Архімандрит Києво-Печерської Лаври Елісей Плетенецький припиняє всі судові справи з Федором Ельцем і його братами після встановлення меж лаврського маєтку Чоповичі і с. Головки, що належало Ельцям».

На першій сторінці цього документу в шістнадцятому і сімнадцятому реченнях якщо рахувати від початку, узгоджена на той час межа між Чоповичами і Головками біля г.Радомисля на ріці Тетерів, описана таким чином: *«...Поza*

рѣками певными межи со цього дали юсмо, Которая граница от рѣчки Мики початок свой берет...».

Як відомо, річка Мика впадає зліва в ріку Тетерів поблизу міста Радомишля, яке тому і було назване у древні часи Мик-городом. Звідти до поселення Чопович на ріці Ірша відстань біля 45 кілометрів.

В «Описаніи документовъ архива западнорусскихъ уніатскихъ митрополитовъ. 1470-1700. С.-Пб. 1897», є виписи із архівних документів із яких видно наступне.

На стор.132 цього документу є випис із архівної справи № 312 від 15.10.1609 року: *«Выпись изъ земскихъ книгъ кievскаго воеводства заявленія кievопечерскаго архимандрита Елисея Плетенецкаго и подстоля кievской земли Филиппа Ельца объ обоюдномъ желаніи покончить миромъ спорное дѣло относительно «грунта» Зайковщины.-Р.-2^а».*

Відповідно цьому документу, згадана в ньому спірна Зайковщина знаходилась *«...между монастырскимъ селом Чоповичами и селомъ Ельцов Романовичами».*

В Києво - Руському Християнському поселенні Чопович на р.Ірша, на межі з тамошнім Києво - Руським Християнським Панським поселенням Головки, земля Зайковщина і село Романовичі старим чопівцям були невідомі.

Там же на стор. 144 є випис із архівної справи № 345 від 26.04.1613 року:

«Документы, относящіеся къ дѣлу о захватѣ Федоромъ и Филиппомъ Ельцами нѣкоторыхъ острововъ въ урочище Зайковщинѣ, кievскаго воеводства, принадлежащихъ кievопечерскому монастырю.-П.-б^а».

В цьому документі говориться, що: *«Между имѣніемъ монастыря Чоповичами и имѣніями Ельцев – Романчичами (очевидна помилка при перекладі, як і в попередньому документі повинно бути Романовичами - Ю.К.), Слободою и Головками – границы точно не были опредѣлены, и это дало повод настоящему дѣлу...».*

В «Описаніи документовъ архива западнорусскихъ уніатскихъ митрополитов 1701-1839, Т.2, С.-Пб. 1907», на стор.169 є випис з документу №

1631 від 1754 року: «-Августа 20.- Выпись, выданная изъ кievской губернской канцелярии, съ описаніемъ отобранныхъ отъ кievопечерскаго монастыря по королевскому указу имѣній, отъ іюля 1682 года.-Р.-П.-14^л.

...Волость Радомысльская. Мѣсто Радомысль..., Чудинъ..., Рача Малая..., Рача Великая..., Медельвка..., Вышевичи..., Красноборка..., Межиричка..., Забилоче..., Мѣстечко Крым..., Бѣлая криниця..., Слободка – мельница объ одномъ жерновѣ, 45 дворовъ; Чоповичи – церковь, мельница о двухъ жерновахъ, железный заводъ, 140 дворовъ (в Чоповичах на р. Ірша та її притоках старих млинів було далеко не один, та й дворів на біля 15 тисячах десятин землі, було на багато більше чим 140, Ю.К.); Журжевичи – 22 двора».

З цього документу видно що тогочасне Києво - Руське Християнське поселення Чоповичі на р. Тетерів було на багато меншим за розмірами ніж Києво - Руське Християнське поселення Чоповичі на р. Ірша.

З цього документу видно також і те, що колись мало свого двійника на ріці Тетерів і село Слобідка яке розташоване біля сучасних сіл Щербатівка і Гамарня що знаходяться на р. Ірша. До східного кордону земель Чопович на р. Ірша ця Слобідка відношення мати ніяк не могла, поскільки розташована від нього за 5 км на схід.

Єдиним же об'єктом по якому проходила межа поміж поселеннями Чопович на р. Ірша і тамошніх Головок, що зацікавив би того чи іншого тогочасного ординсько-московитського впливового загарбника, було там лише стодесятинне болото Тишев - колишнє Чайкове море. По розповідях старих чоповців, колись болото Тишев кишіло рибою: карасями, щуками, в'юнами. Але це болото, не фігурує в вищеприведених архівних документах.

Знищили стодесятинне болото Тишев, колишню Чайкове море в ординські «радянські» колгоспні часи. Перекопали і осушили меліорацією.

А подвійні назви поселень в околицях Микгорода-Радомысля на ріці Тетерів і на ріках Уша та Ірша, як і нерідко закінчення їх назв на – «ичі», свідчать про Древній Історичний зв'язок цих земель розташованих за 45 а то і більше кілометрів одні від інших.

Більше нічим іншим окрім як древнім зв'язком між Києво - Руськими Християнськими поселеннями на ріках Ірша і Тетерів не пояснити те, чому представники Чопівських з поселення Чопович на ріці Тетерів були учасниками Купи (Народного Суду) за Звичаєм Давнім зібраної з 28.10 по 02.11.1629 року в Києво - Руському Християнському Панському поселенні Липлянах розташованому між ріками Ірша та Уша. Купи зібраної щоб судити злодіїв покравших мед із чужих бортей. В тій Купі приймали участь на рівних як представники шляхти, так і *«подданные ихъ милостей панов своихъ»*. Прибули вони на Липлянську Купу з багатьох Києво - Руських Християнських поселень: з самих Липлян, Каленського, Ходаків, Хотиновки, Улановського, Кам'янки, Красилівки, Сарнополя, Чопович на р.Тетерів, Татариневич. Той Купний Суд описаний в документі що знаходиться в «Архиве Юго-Западной Россіи. Ч.4, Т.1 Актахъ о происхожденіи шляхетскихъ родовъ въ юго-западной Россіи. Кіевъ, 1867», стор. 75.

Там же, історик царського часу В. Антонович в «Содержаніи актовъ объ околичной шляхтѣ», на стор.44, 45 відмічає той факт, що в Овруцькому повіті до кінця 17-го століття існувало всього дві общини, кожна з яких за Звичаєм Давнім Купним мала свій Народний Суд що звався Купою. Він зазначає, що одна Купа до якої відносилися поселення розташовані в басейні ріки Ірша збиралася в Києво Руському Християнському поселенні Липлянах, а друга Купа до якої відносилися поселення розташовані в басейнах рік Уша, Жерев і Норинь, збиралася в Києво - Руському Християнському поселенні Гошов.

Тогочасні Овруцький і Житомирський повіти, в основному території колишнього Великого князівства Древлянського, займали велику площу. Києво - Руське Християнське Панське поселення Липляни як і бувша древлянська столиця город Іскоростень знаходилися там ближче до середини, якщо дивитися на межі тих повітів з півдня на північ. А Києво Руське Християнське поселення Гошов знаходиться на півночі Овруцького повіту, неподалік города Вручій.

Іншими словами, представники общини південної частини тих повітів до якої відносилися і Чоповичі на р.Тетерів (про що вочевидь промовчав згаданий

вище царський історик В. Антонович) збиралися на Купний Суд в Києво-Руському Панському поселенні Липляни. А представники общини їх північної частини збиралися на Купний Суд в Києво-Руському Християнському Шляхетному поселенні Гошов.

На ті часи, історичні протиріччя між ординською царською православною Московією і королівською Християнською католицькою Річею Посполитою були непримирими. І в тих умовах, на противагу древньому Києво - Руському Християнському городу Вручій (на цей час м. Овруч Житомирської області, що знаходиться на півночі бувшого Овруцького повіту) ставшому після 946 року волею Києво - Руської Великої княгині Ольги Християнської (920-969) головним містом Поліського Краю. З якогось часу почав відособлюватися від обезсиленої східними ординцями Речі Посполитої Християнської, і будуватися ординським-московитським Кремлем новий центр ординського впливу на півдні бувшого Овруцького повіту. В древньому Микгороді, на цей час м. Радомишель Житомирської області України.

Та як би ординсько-царські архімандрити з їхніми фальшивими «козаками» сталими від ординського раба, не вибивали до-московське, воно в тих краях ще довго жило і давало про себе знати. Поки не прибили в 1648 - 1793-х і остаточно не знищили після 1917-го.

Після появи на ріці Тетерів нових «...уезду Полесскаго...» і «...волости Радомыслской...», поневолені ординськими московитами древні Києво -Руські Чоповичі на р. Тетерів ще довго, не одне покоління дивилися з надією в сторону древнього города Вручія.

Так пояснюються питання чому представники поселення Чопович біля Микгороду на р. Тетерів, приймали участь у Липлянській Купі зібраній осінню 1629 року.

За Звичаєм Давнім Купним вони відносилися до общини, Купний Суд якої збирався в Києво - Руському Християнському Панському поселенні Липляни.

Та подія відбулася через 7 років після того, як Чоповичі на ріці Тетерів в 1622 році були записані в монастирських бумагах як власність підвласного

ординській Московії київського монастира. Можливо і таке, що на 1629 рік чопівці на р. Тетерів ще і не знали, що на бумазі вже стали ординсько-московитською власністю.

Від Чопович до ординського московитського Кремля, що в ті часи почав розбудовувати центр свого впливу в г. Радомислі, відстань біля тисячі кілометрів. А до Києво - Руського Християнського м. Лемберга з яким була тісно пов'язана доля города Вручія і Поліського Краю, в три рази ближче. Та й до-московитська історія в Чопових Краях є на багато старішою за історію ординської-царської Московії.

На стор.4 «дослідження» Л. Долгополової, посиланням на вищеприведений документ із «Архива Юго-Западной Россії» де він означений нею під № 39, представники Чопович на р. Тетерів що були учасниками того Купного Суду, названі «*назначеними свідками*». В контексті «дослідження», як свідками від Чопович на р.Ірша.

Іще в якості одного із аргументів проти історії Києво - Руських Християнських Чопович на ріці Ірша, Л. Долгополова на стор. 6-й її «дослідження» опирається на те що начебто в «Руській (Волинській) Метриці» не було запису від 1570 року про привілеї Чоповським. Де вона посилаються на документ під № 51.

Цей аргумент не є її відкриттям, з'явився він в часи ординської петербургської цариці Катерини Другої (царювала в 1762 - 1796 роках) і польського короля Станіслава «*...избранного при решительной поддержке Катерины II...*». Що то були за часи, і як царювала та цариця з її «фрейлінами», тим хто цікавиться історією відомо. Як відомо і те що на той час Річ Посполита Християнська була повністю розгромлена ординською царською Московією / С.-Петербургом. Відповідними були і аргументи «переможців», що почали з'являтися в умовах коли все в тому числі і архіви Речі Посполитої, почало переходити під їхній повний контроль. Загарбане на той час чуже Християнське, ординсько-московитські «переможці» почали безцеремонно відбілювати. А необхідні при тому бумаги «стряпалісь» так як було їм треба. Документи ж

законних власників які Орда-Московія не змогла винищити заздалегідь, таким же способом оголошувалися недійсними, підробленими а то і такими яких взагалі не могло існувати і тому подібне. Самі ж Києво - Руси Християни, власники Древніх Документів які надавали Право на володіння їхніми Землями, опинялися поза ординсько-московитськими «законами».

Василь Ігнатович Чоповський отримав Чоповичі від свого батька Ігната Чопа (1433-1518), і передав їх по Заповіту 1518 року своїм синам. Ніхто на той час проти тієї події не протестував, бо все ішло своїм чередом. Але прийшли контрольовані ординським царським кремлем «визволителі» і оголосили «не дійсною» Історію Руси Київської Християнської, в тому числі і Історію Києво - Руських Чопович Християнських. Вони ж східні ординці ставші московитами, направляли на Чоповичі орди татар та козаків що нашестями-війнами вибивали тих на кому був побудований Чопів Рід Києво - Руський Християнський. Грабували Києво - Руські Християнські поселення, та нищили їх родові Документи. І в той же час тортурами добували «...удостовѣренія...» необхідні їм для подальшого відбілювання того що вони творили. Одночасно вони лобіювали переселення на Чопові Землі своїх лакеїв відколотих ними від інших Києво - Руських Шляхетних Родин які також проживали у при-Дніпров'ї, та на західній від р. Дніпро стороні. Шукали лакеїв зсередини Роду і нишком лобіявали їхні інтереси. Уже з 1745 року, не інакше як з подачі і при підтримці ординсько-московитських «освободителів», представники потомків чоповських бояр через суди почали заявляти себе рівноправними наслідниками Чопового Роду по «...Давидовской лінії...». До якої вони не мали будь-якого родинного відношення.

Ті що до тих пір сиділи і капостили тихо, були легалізовані і маючи потужну ординську царську підтримку почали капостити відкрито. Ними був використаний той факт історії Чопового Роду, що Ігнат Чоп (1433-1518) заповів Чоповичі єдиному вернувшомуся з війни своєму сину Василю. Будучи впевненим що інші шість його синів загинули на війнах захищаючи Русь Київську Християнську від нашестя ординської Московії. Його син Василь Ігнатович

Чоповський переписав Чоповичі на своїх синів, і пішов у Вічність також не знаячи що є в живих його брат Давид.

Після 1793 року, представники поневоленого ординськими московитами Києво - Руського Чопового Роду Християнського, чії родоводи не виходили на прямий родинний зв'язок із Клесаком Ігнатом Чопом (1433-1518), і при тому намагалися довести родове чи власне право на російське дворянство, були вимушені показувати свої родоводи від Ігната Чопа (1433-1518) і його сина Василя Ігнатовича Чоповського. Так було тому що відповідно до царських правил стосовно надання російського дворянського звання гібридно-терористично самотрансформованої Орди-Московії в «российскую Империю», така спроба могла бути вибудованою тільки на основі збереженого на той час заповіту Ігната Чопа (1433-1518). Та на тому що його ім'я згадувалося в найстарішому збереженому на той час родовому документі - Грамоті від 18.03.1683 року. До того ж, що названа Грамота, що пізніші документи польського часу були видані на імена прямих нащадків Ігната Чопа (1433-1518).

Тобто, показаний при доказі прав на царське дворянство родовід, був дійсним родоводом однієї із одинадцяти галузей Чопового Роду – Клесаків-Кононученко, за короткий (трохи більше 300 років) відносно Історії Чопового Роду період часу. Але оскільки всі носії одинадцяти прізвищ до-Християнських гілок Роду були сородичами з Древніх Часів, то ті Чоповські хто доводили право на російське дворянство, показали свої родоводи від Києво - Руса Ігната Чопа Християнського (1433-1518), що є зрозумілим. Всі Чоповські були дійсно тісно переплетені родовим рідством і були в Древньому родинному зв'язку з Ігнатом Чопом(1433-1518). Тільки далеко не всі були з ним на 1793 рік в прямому родинному зв'язку.

Але як того потребували царські правила, так і вивели.

Іншими словами, після 1793 року, ті представники Роду які не були в прямому родинному зв'язку із Клесаком Ігнатом Чопом і при тому намагалися довести родове чи власне право на «дворянство» ординської Московії ставшої з часів царя Петра I (1672-1725) «російською імперією» були царськими правилами

ціленаправлено змушені фальсифікувати як свої власні родоводи так і Історію Роду. По іншому довести їх причетність до власного шляхетного Києво - Руського Чопового Роду Християнського по тих правилах вони не могли. Тому що потрібно було опиратися на найстаріший збережений документ. А той документ – Грамота від 18.03.1683 року, виводила не далі як на Ігната Чопа (1433-1518).

Для прикладу, відповідно родовим переказам назва чоповського прізвища Філоненко пішла від Філона, сина до-Християнського князя Чопа Древлянського - засновника Роду*. Після 1793 року, походження цього прізвища було виведене від Клесака Філона Денисового сина Кононученко Чоповського, чотири рази правнука Клесака Ігната Чопа (1433-1518).

Джерела та література:

1. Древні родові перекази Чопового Роду Древлянського по Волі Божій Великого Творця Києво Руського Християнського.
2. Архівні документи із «Дела о дворянстве рода Чоповских», що знаходяться в Российском Государственном Историческом Архиве, С.-Петербург (РГИА), Ф.1343, та документи Ф.823 там же.
3. Архівні документи із різних томів і частин «Архива Юго-Западной России, издаваемого временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденная при Киевском, Подольском и Волынском Генераль - Губернаторе» (АЮЗР).
5. Архівні документи із фондів Державного архіву Київської області (ДАКО).
6. Архівні документи із фондів Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАУК).
7. Долгополова Л. Історія фальшивого дворянства / Л. Довгополова // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. — 2009. — № 19.
8. «Описание документовъ Архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитовъ. 1470-1700». С.-Петербургъ.1897.
9. «Описание документовъ Архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитовъ. 1701-1839». С.-Петербургъ.1907.
10. «Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией.» Томъ VI. Вильно.1872.
11. «Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства): 1569-1673».
12. Брицун-Ходак М.І. «Тисячолітні веди Землі Древлян». Коростень, 2006.
13. Похилевич Л.І. «Сказания о населенных местностях Киевской губернии», Киево- Печерская лавра, 1864.

---

* Академік Баранівський В.Ф.: Історичний, етнологічний, джерелознавчий методи дослідження підтверджують, що особи чоловічої статі та їх рідні діти, які отримували прізвище Філоненко із покоління в покоління є продовжувачами та спадкоємцями княжого звання та Роду Чопа Древлянського – засновника Роду.

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Барановський Віктор Михайлович – Перший Віце-Президент, Виконавчий директор МГО «Земляцтво Житомирян», м. Київ

Баранівський Василь Федорович – докт. філос. наук, професор, академік АНВО України, академік УАПН, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри суспільних наук ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ

Баранівський Віталій Васильович – канд. філос. наук, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

Баранівська Олена Владіславівна – дослідник, м. Київ

Васянович Олександр Олександрович – канд. істор. наук, заступник директора з наукової роботи Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, м.Київ

Коновальчук Олександр Миколайович , юрисконсульт, м. Київ

Левківський Іван Сергійович – дослідник, м. Київ, Вінницька область

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, канд. філос. наук, професор кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права, професор МКА, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності Інституту права Міжрегіональної академії безпеки життєдіяльності;

Медвідь Алла Миколаївна – доцент кафедри гуманітарних та природничих дисциплін Міжнародного підготовчого інституту Міжрегіональної академії безпеки життєдіяльності, м. Київ

Мойсієнко Віктор Михайлович – докт. філолог. наук, професор, завідувач кафедри української мови Житомирського державного ун-ту ім. Івана Франка

Невмержицький Сергій Омелянович – директор з будівництва, тов. «ВТФ» ЕКМІ, м. Васильків

Невмержицький Володимир Максимович – канд. псих. наук, доцент, ПНС Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

Недашківський Іван Михайлович – дослідник історії рідного краю, директор проектно-будівельної фірми «Основа»

Перегида Віктор Петрович – директор гімназії – загальноосвітнього навчального закладу I-III ступенів, смт. Чоповичі, Малинський район Житомирської області

Поліщук Володимир Васильович – канд. іст. наук, СНС Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, м. Київ

Степовик Дмитро Власович – доктор філософії, доктор богословських наук, доктор мистецтвознавства, академік АНВО України, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, м. Київ

Скуратівський Олег Вікторович – краєзнавець, дослідник, м. Фастів

Тимошенко Василь Іванович – кандидат історичних наук, Почесний краєзнавець України, м. Малин.

Томашевський Андрій Петрович – канд. істор. наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, м. Київ

Ходаківський Віталій Петрович, вчитель історії в Гімназії – загальноосвітньому навчальному закладі I-III ступенів, смт. Чоповичі, Малинський район Житомирської області

Чоповський-Кононученко Юрій Миколайович – краєзнавець, дослідник, смт. Чоповичі, Малинський район Житомирської області

**ШЛЯХЕТСТВО ПОЛІССЯ УКРАЇНИ. СТАРОВИННІ РОДИ ОВРУЦЬКОЇ
ШЛЯХТИ : МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ, 20-21 квітня 2018 року.
/ за ред. д.ф.н, професора В.Ф. Баранівського – К.: Вид-во «» , 2018. – 216с.**

Наукове видання

Редактор та упорядник : докт. філос. наук, професор, академік Баранівський В.Ф.

Відповідальний технічний редактор та комп'ютерна верстка
Баранівська О.В.

Підписано до друку 01.11.2018. Формат 60x84/16

Друк офсетний. Папір офсетний.

Наклад 300 прим.

Свідоцтво про внесення в Державний реєстр видавництв

ДК № 3534 від 24.08.2009

Надруковано ПП «Дірект Лайн»

Україна, 03022, м. Київ, вул...М. Максимовича, 3Г

(044)455-98-24

Богдан Виханський
редакція Ігоря Булинського

СЛАВЕНЬ ШЛЯХЕТСЬКОГО ТОВАРИСТВА

З глибин предковічних, до нашого часу,
Попереду завше трима хоругву
Когорта шляхетна - підвалина раси,
І з Богом у серці завжди на слуху...

Приспів: Братерство родинне нам душу бентежить,
До єдності кличе, до чину взива...
Служили Україні завжди, як належить,
Шляхетська амбітність і горда душа!

В думках і піснях лине дзвін про них краєм,
Геройство їх блискає в наших очах:
Хмельницький, Виговський, Немирич, Мазепа,
Ця слава не вмире, не поляже в віках...

Приспів: Братерство родинне нам душу бентежить,
До єдності кличе, до чину взива...
Служили Україні завжди, як належить,
Шляхетська амбітність і горда душа!

Чи ми не нащадки тих лицарів дужих,
Ще поки не впав їх підхопимо стяг,
Покиньмо оспалість, зневіру й байдужість,
Нас ждуть перемоги і слава звиятг...

Приспів: Братерство родинне нам душу бентежить,
До єдності кличе, до чину взива...
Служили Україні завжди, як належить,
Шляхетська амбітність і горда душа!